

Μ.Μ.Α.
914959

ΕΚΜΕΛ ΜΟΛΛΑ

ΕΛΛΗΝΟΜΑΘΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥ

ΤΙ ΕΙΔΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1950

Όλοζώντατη περιγραφή της βαθειά
ριζωμένης φιλίας των δύο λαών μας

ΤΟ ΣΟΥΝΙΟΝ

ΙΣΤΑΜΠΟΥΛ — ΤΟΥΡΚΙΑ 1951

ΕΚΜΕΛ ΜΟΛΛΑ

ΕΛΛΗΝΟΜΑΘΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αρ. έπιθ. 5033
Χρυσ. Εισαγ. 5-4-1958
Εισαγωγής Χαλιδιά Φύλας
Αριθ. 914859 / ΜΟΛ

ΤΙ ΕΙΔΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1950

‘Ολοζώντανη περιγραφή τής βαθσιό-
ριζωμένης φιλίας τών δύο λαών μας.

ΙΣΤΑΜΠΟΥΛ — ΤΟΥΡΚΙΑ

1951

Δεν το
δωρίζω
σε καμία
αφροσύνη
ανάδικα στην
Επίσημη - Ελλάδα

Muhterem Okuyucularıma,

Türk ve Yunan ahali mübadelesi anlaşmasına tabi olarak 1924 yılında doğum yerim olan Girit Kandiye'den hareketle İstanbul'a geldim ve o tarihten beri şehrimize yerleşmiş bulunuyorum. Ötedenberi Girit'i ziyaret etmek için büyük arzum vardı, fakat Giridin Almanlar tarafından işgali zamanında bu arzum daüssıla (nostalji) haline geldi. Buna binaen geçen Ağustos'ta yeni pasaport kanununun temin ettiği kolaylıktan istifade ederek «İstanbul» vapurumuzla Pire'ye hareket ettim. Vapurlarımızın temizliği, intizamı, iyi yemekleri ve mürettebatının nezaketini evvelce işitiyor, fakat doğrusu buna pek inanamıyordum. Seyahatimde bütün bunların hakikat olduğunu kendi gözümle müşahede ettim. Gece saat 22 den geç vakitlere kadar vapurun birinci mevki salonunda bir cazbant en iyi parçalarını çalıyor, vapurun bütün yolcuları da oraya gidip dans ediyorlardı. Vapurumuz İzmir'de bir kaç saat kaldıktan sonra, Pire'ye hareket etti ve 15 saat sonra Pire limanına vasil olduk. Pire'nin bir kısmının bombardımanlardan zarar gördüğü yıkılmış olan binalardan açıkça anlaşılmaktadır. Elektrikli trenle Atina'nın Omonia namındaki meydanına gittiğim zaman, büyük binalarda gördüğüm küçük delikler hayretimi mucip oldu. Sorduğumda bu deliklerin komünist çetelerin mitraliöz ateşinden ileri geldiğini söylebilir.

Atina'ya muvasalat ettiğim zaman Kandiye'de «Koraes»

lisesinden sınıf arkadaşım Ekselans Sofokles Venizelos'un Başvekâlete getirildiğini haber aldım. Bir çeyrek asırdan fazla bir zamandan beri görmemiş olduğum arkadaşımın görüşmek üzere Başvekâlet dairesine gittim. Başvekil, kendisine has olan büyük bir tevazu ile beni kabul etti ve tanıdığı bütün Türk okul arkadaşlarımızın ve Türk ailelerinin hatırlarını sordu. Hoş beşten sonra kendisi, Yunanistanın Türkiye ile eski hesaplarını tasfiye etmiş olduğunu, bugün Türkiye ve Türk milletinin refah ve saadetinin payidar olmasından başka hiç bir temennisi olmadığını kat'î bir lisanla ifade etti. Ben de Türkiyemizin dost Yunanistan ve necip Yunan milleti için aynı hisiyatı beslediğine inanmasını rica ettim. Mulâkatımız bir çeyrek saat kadar, bir dostluk havası içinde cereyan etti. Aziz dostumdan müsaade alarak en iyi intibalarla oradan ayrıldım. Venizelos'un memleketimiz için açıkladığı beyanatı içten gelen samimî duyguların ifadesi olduğu kanaatına vardım.

Atina'dan sonra Girite gittim; sevgili memleketim Alman işgali zamanında uğradığı baskı, gadır ve işkenceyi ayrıca maaş ahalinin kurşuna dizilmesi, büyük sahaların bombardımanla imhası ve buna benzer gayri insanî hareketleri öğrendim; bundan çok müteessir olduğumu saklayamayacağım. Yunanistanda gerek resmî, gerek hususî surette görüştüğüm kimselerde milletimize karşı besledikleri iyi hisiyata şahit oldum. Hatta o kadar samimî ve içten gelen hisiyattır ki Yunanistanda bir Türkün yabancılık hissetmediğini katıyetle temin ederim.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Γιὰ τὰ δοῦν τὰ μάτια μου καὶ τὰ χοριάση—ἂν εἶναι δυνατὸ—
ἡ ψυχὴ μου γνωστὰ μέρη, φίλους, γνωστοὺς καὶ ἄγνωστους ἀνθρώ-
πους ταξίδευσά τὸν Αὐγουστο τοῦ 1950 στὴν Ἑλλάδα. Ἐπειδὴ οἱ
χρόνοι περνοῦν, οἱ ἄνθρωποι πεθαίνουν, ὅ,τι ὑπάρχει στὸ κόσμον ἄλ-
λάσσει σχῆμα, οἱ ροδαρές κάνουν ρόδα ἀλλὰ κι' αὐτὰ μαδοῦν καὶ τὸ
μόνο ποῦν στέκει ζωντανὸ εἶναι τὸ ἔργο καὶ τὸ ἐνθῦμο, δι' αὐτὸ ἔ-
κρινα σωστὸ τὰ γράφω τὲς ἐντυπώσεις μου σὲ βιβλίον τὸ ὁποῖον ἀφιε-
ρώνω εἰς ἔνδειξι εὐγνωμοσύνης στὸ φιλόξενο Ἑλληνικὸ λαὸν ὁ ὁποῖος
μὲ περιέβαλε μὲ συμπάθεια κι' ἐκτίμησι.

Καθῆκιοῦ Γενάρου 1951

ΕΚΜΕΛ ΜΟΛΛΑ

Ἡ Ἑλλὰς καταθέτουσα στέφανον
εἰς τοὺς ἐκτελεσθέντας ὑπὸ τῶν Γερμανῶν
Ἔργον γλύπτου Γιάννη Κανακάκη

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙΟ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τὸ Φλεβάρη τοῦ 1924 σύμφωνα με τὴ σύμβασι τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴ Κρήτη τὴ γενέτειρα μου καὶ ἦλθα στὴν Ἰσταμποῦλ ὅπου ἀπὸ τότε μένω. Εἶχα ἓνα μεγάλο πόθο νὰ ἐπισκεφθῶ ξανά τὸ τόπο ποὺ γεννήθηκα, ποὺ εἶδα τὸ πρῶτο φῶς τῆς ἡμέρας, ν' ἀγκαλιάσω μετὰ τὰ μάτια μου καὶ μετὰ τὰ χέρια μου τὰ ὄρη, τοὺς βράχους, τὰ λειβάδια, τοὺς κάμπους καὶ τὰ χωράφια, νὰ μυρισθῶ τὰ Κρητικὰ ρόδα καὶ τὰ γιασεμιά, νὰ φάω τὸ τυρί, τὸν ἀθότυρο, τὰ μυρωδάτα σταφύλια, τὸ μυρισμένο μέλι καὶ μετὰ τὴ Κρητικὴ πρωϊνὴ αὔρα νὰ πιῶ τὴ τσικουδιά, τὸ φάρμακο τοῦ Κρητικοῦ χωρικοῦ. Εἶχα πάντοτε στὸ νοῦ μου ὅ,τι εἶπεν ὁ Πλάτων γιὰ τὴ πατρίδα ὅτι «αὐτὴ μᾶς συνδέει, μᾶς διατρέφει καὶ μᾶς ἐξυψώνει» καθὼς καὶ ὁ Σοφοκλῆς ὅτι «αὐτὴ μᾶς διαφυλάττει». Πράγματι ἔτσι εἶναι! Ἡ νοσταλγία μου περίσσευσε μετὰ τὴ κάθοδο τῶν Γερμανῶν στὴ Κρήτη, ἤθελα νὰ δῶ μετὰ τὰ μάτια μου τὴ καταστροφὴ ποὺ προξένησαν αἱ βόμβες, τὰ μνημεῖα τῶν τυφεκισθέντων, ν' ἀκούσω μετὰ τ' αὐτιά μου τὰ μαρτύρια τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ γιὰ νὰ κλαύσω καὶ θρηνίσω ἀθῶες ψυχές.

Μετὰ τὴν εὐκαιρία τῆς μεταβάσεώς μου στὴν Ἑλλάδα θὰ προσπαθοῦσα νὰ βρεθῆ καὶ μιὰ λύσι σ' ἓνα σχέδιο ποὺ χρόνια τώρα βασανίζει τὸ μυαλό μου. Τὰ δύο ἔθνη εἶναι γείτονες, φίλοι καὶ σύμμαχοι, ἔχουν καὶ τὰ δύο πεζογράφους καὶ ποιητές, μολαταῦτα μεγάλη ντροπὴ ποὺ δὲν γνωρίζονται διότι τὰ ἔργα των δὲν μεταφράζονται. Γιὰ τοῦτο ἔγραψα τοῦ φίλου μου κ. Χαλῆμ Ἀλιότ Γεν. Διευθυντοῦ Τύπου καὶ Τουρισμοῦ, νέου με εὐρεία μόρφωσι καὶ κατανόησι, νὰ μοῦ στείλῃ μιὰ συστατικὴ ἐπιστολὴ στὸ Ἑλληνικὸ Γραφεῖο Τύπου γιὰ νὰ ἐκθέσω τὲς σκέψεις μου ἐκεῖ, πρῶγμα

τὸ ὁποῖο ἔκαμε μὲ μεγάλη προθυμία. Ἐπωφεληθεῖς κι' ἀπὸ τὸν εὐεργετικὸν νέο νόμον περὶ διαβατηρίων, χάριν τοῦ ὁποίου μὲ λίγα λεπτὰ καὶ χωρὶς τρεχάματα μέσα σὲ δύο καὶ μόνο μέρες, κάθε Τουρκὸς πέρνει τὸ πασαπόρτι του, ἔφυγα τὸν Αὐγουστο 1950 μὲ τὸ Τουρκικὸ βαπόρι «Ἰσταμπούλ» γιὰ τὸν Πειραιᾶ, ἀφοῦ παρέλαβα μαζί μου τροφίμα τοῦ τόπου μας ἀπὸ κάθε εἶδος πέντε κιλά, συνολικῆς ἀξίας ἑκατὸ ληρῶν—τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπει τὸ κράτος μας στὸ ταξειδιώτη νὰ ἐξαγάγῃ μὲ μιὰ ἀπλὴ ἀναφορὰ ἀπὸ Τελωνεῖο—καθὼς καὶ ἑκατὸ λίρες Τουρκίας.

Τοῦ βαποριοῦ τὴ καθαριότητα, τὴ τάξι, τὸ καλὸ φαγί του, τὴν εὐγένεια ὄλου τοῦ πληρώματος ἄκουα ἀλλὰ δὲν τὰ πιστεύω. Σήμερον ὁμως πιστοποιῶ ὅτι ὄλ' αὐτὰ εἶναι πράγματα ἀλήθεια κι' ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ θάλασσα ἦτο ἀκίνητος καὶ ὅτι βρῆκα καὶ καλὴ παρέα, καθένας μπορεῖ νὰ φαντασθῆ τί ἀλησιμόνητες ὥρες πέρασα τὴν ἡμέρα συζητῶν πολλὰ καὶ διάφορα θέματα, καὶ τὴ νύκτα μὲ πανσέληνον τί μαγευτικὰς βραδεῖες ἀπόλαυσα. Τὴ νύκτα τὰς 10 στὴ πρώτη θέσι ἤρχιζε ἡ τζαζμπάντι πὸν ἔπαιζε ἕως περασμένα μεσάνυχτα κι' ὄλοι οἱ ἐπιβάτες τοῦ καραβιοῦ ἔβγαιναν ἐκεῖ καὶ ἐχόρευαν. Ἄλλοι μὲν γιὰ νὰ κορέσουν τὴ μανία των τοῦ χοροῦ κι' ἄλλοι πάλι μὲ διάφορα ὑποθετικὰ σχέδια καὶ ὄνειρα πὸν εἶχαν καταστρώσει στὴ φαντασία των. Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ζωὴ; μιὰ αὐταπάτη καὶ τίποτε περισσότερον. Ὁ ἄνθρωπος φαντάζεται, ὄνειροπολεῖ, ἐλπίζει, ἀπελπίζεται, μετανοεῖ, πάλι ἐλπίζει καὶ τοιούτοτρόπως συμπληρώνεται τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ζωῆς του τὸ ὁποῖο στὴν ἐποχὴ μας κυμαίνεται μεταξὺ 55—65 χρόνια.

Τὴν ἐπαύριον πρωτὶ φθάσαμε στὴ Σμύρνη, μῆκαμε σὲνα μεγάλο λιμάνι μὲ ἀρκετὰ βαπόρια τὰ ὁποῖα ἐφόρτωναν γιὰ τὴν Εὐρώπη σταφίδες καὶ σῦκα ξηρὰ ἀπὸ τὰ καλά πὸν λέγονται μπαρντατζικὰ τὰ ὁποῖα εἶναι μεγάλα καὶ συνεπῶς χορταστικά. Τὸ βαπόρι μας πλεύρισε στὸ μόλο, βγῆκα στὴ ξηρὰ γιὰ νὰ ἐπιστρέψω πάλι στὸ καράβι τὰς δύο τὸ ἀπόγευμα πὸν θὰ ἤρχετο τὸ κοντρολ τοῦ Τελωνεῖου. Μολο-

νότι ἦτο πρωί, ἡ ζέστη ἤρχιζε νὰ γίνεται αἰσθητὴ γιὰ τὴν Σμύρνην αἱ ζέστες τὸν Αὐγουστο καὶ τὸ Σεπτέμβριο εἶναι ἀποπνικτικά. Πῆγα στὴν ἐμποροπανήγυρι—στὸ Φουὰρ ποὺ λένε—μοῦ εἶπαν ὅμως ὅτι τὰς 6 τὸ βράδυ ἀνοίγουν τὰ διάφορα τμήματα, μολαταῦτα ἤμπορῶ νὰ γυρίσω νὰ τὰ δῶ ἀπέξω. Ἡ πανήγυρις ἢ μᾶλλον ἢ ἐκθέσις αὐτὴ γίνεται στὴ Σμύρνη κάθε χρόνο, ἀλλὰ κάθε δεύτερο χρόνο γίνεται διεθνῆς καὶ τότε πέρνουν μέρος πολλὰ ξένα κράτη. Τὸ 1950 ἦτο τέτοια δηλαδὴ διεθνῆς καὶ ἄρκετὰ κράτη εἶχαν ἐκθέσει τὰ ἐμπορεύματα καὶ προϊόντα των, τί κρῖμα ὅμως ποῦ δὲ μπόρεσα νὰ τὰ δῶ. Τὸ γερμανικὸ παβιὸν δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμη καὶ ἔτσι μπόρεσα νὰ δῶ ὅσα προϊόντα Γερμανικὰ εἶχαν βάλει μέχρι κείνη τὴ μέρα γιὰ τὴν ἐκθεσι. Εἶδα αὐτοκίνητα, διάφορα γεωργικὰ ἐργαλεῖα καὶ μικρὰ βιομηχανικὰ προϊόντα ὅπως ντανάλιες, βιδολόγους, προϊόνια κλπ. περίμεναν ὅμως καθὼς μοῦ εἶπαν καὶ ἄλλα τέτοια. Τὸ φουὰρ εἶναι σ' ἓνα κεντρικὸ μέρος τῆς Σμύρνης, ἄριστα κατηρτισμένο, ὁ χώρος ἀρκετός, ἡ ταξινόμησι ἐν τάξει καὶ τὰ παβιγιὸν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καλλίτερο στὸ σχέδιο καὶ στὴν ἐμφάνισι.

Πῆγα περίπατο στὴν ἀγορὰ καὶ στὰ μαγαζεῖα, πῆγα καὶ σὲ φίλου μου τυπογράφου ὅστις μοῦ ἔδειξε τὲς κενούργιες μηχανές, αἱ ὁποῖαι δουλεύουν μὲ τὸν ἠλεκτρισμὸ καὶ ἡ μηχανὴ κάνει ὅλη τὴ δουλειὰ χωρὶς νὰ ὑπάρχη ἀνάγκη νὰ κἀνῃ σχεδὸν τίποτε ὁ ἄνθρωπος. Τὸ τυπογραφεῖο αὐτὸ τυπώνει διαφημίσεις γιὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος βάζει σένα μηχάνημα ἓνα πάκο χαρτιά, ἡ μηχανὴ πέρνει τὸ χαρτί, τὸ βάζει στὸ κλισέ, τὸ τυπώνει καὶ ὕστερα τὸ βγάζει ἀπὸ ἓνα ἄλλο μέρος τὸ ὁποῖο πηγαίνει καὶ μπαίνει σένα καλάθι ἔτοιμο νὰ δοθῇ στὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ μοιράσῃ τὰ feuilles volantes. Παραπέρα εἶδα ἄλλη μηχανὴ ἢ ὁποῖα λειτουργεῖ αὐτομάτως, τυπώνει, τσακίζει τὰ διάφορα μέρη τοῦ χαρτιοῦ, τὰ κολλᾷ σ' ἓνα χαρτόνι καὶ σὰς τὸ βγάζει κουτὶ ἔτοιμο γιὰ νὰ βάλλετε ὅ,τι θέλετε. Εὐκολία μεγάλη συγχρόνως ἔξοικονόμησι χρόνου καὶ χρήματος, φαντασθῆτε ὅμως πόσοι θὰ ἤργαζοντο ἂν αὐτὴ τὴν ἐργασία θὰ τὴν ἔκαναν ἄνθρωποι

ἀντὶ τῆς μηχανῆς. Ἴδου αὐτὸ εἶναι ἓνα μικρὸ ἀποδεικτικὸ τὸ ὁποῖο πιστοποιεῖ τί μεγάλο δίκηο ἔχουν οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ὁ πολιτισμὸς μας στηρίζεται στὴ μηχανή. Αὐτὲς τὲς σκέψεις μου τὰς ἐξέθεσα στὸ φίλο μου ὁ ὁποῖος τὲς παραδέχτηκε ὡς ὀρθές, δικαιολογήθηκε ὁμως λέγων ὅτι «ἐφόσον ἄλλοι τὲς μεταχειρίζονται, εἶμαι κι' ἐγὼ ὑποχρεωμένος νὰ τοὺς συναγωνιστῶ». Τὸν ἀποχαιρέτησα γιὰ νὰ φύγω μ' ἔβαλλε στὸ ἰδιωτικὸ του αὐτοκίνητο καὶ διέταξε τὸ σωφῆρ νὰ μὲ πάη στὸ καράβι.

Τὰς 2 ἡ ὥρα τὸ κοντρολ ἦλθε κι' ἐργάσθηκε ἕως τὰς 5, οἱ ὑπάλληλοι μὲ μεγάλη εὐγένεια ἐπεδόθησαν στὸ καθήκον των. Ἐξαιρέσει μιᾶς νέας κοπέλλας ποὺ δὲν ἐπέτρεψαν νὰ πάρη μαζί της ἓνα μεταξωτὸ ὕφασμα ἄκοπο ποὺ ἦτο μερικὰ μέτρα, ἐνὸς ἄλλου ἓνα χαλί ποὺ ἠθελε νὰ τὸ μεταφέρῃ στὴ Κύπρο καὶ δύο τρία ἀκόμη τέτοια μικρὰ κάζα, ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐπιβάτες δὲν συνήντησαν καμιὰ δυσκολία. Οἱ ταξειδεύοντες χωρὶς φαγί, πῆραν ἀπὸ τὴ Σμύρνη διάφορα τροφίμα καὶ προπαντὸς φροῦτα σταφύλια, πεπόνια, καρπούζια κι' ἐγέμισαν τὸ βαπόρι. Μὲ θάλασσα ποὺ ἦτο σὰ χαρτὶ φύγαμε τὰς 6 ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ἡ τζαζμπάντ— φαίνεται γιὰ ἐπίδειξη γιατί δὲν ἦτο ἡ ὥρα τῆς ν' ἀρχίσῃ— εἶχε λυσάξει νὰ παίξῃ, στὸ βαπόρι καὶ στὸ μὸλο μαντήλια ἐσεῖοντο, φιλιὰ πεταχτὰ ἐστέλλοντο καὶ 4—5 καπέλλα ἀνεβοκατεβάζοντο στὸν ἀέρα. Ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες ἄλλοι ἐχαίρουντο ποὺ θὰ ταξίδευαν, γι' αὐτὸ τὸ πρόσωπο τους ἦτο πραγματικὰ χαρούμενο καὶ τὸ μαντήλι τὸ κουνούσαν μὲ δύναμι, ἄλλοι πάλι δάκρυζαν γιατί φαίνεται τὸ ταξίδι νὰ τὸ ἐπέβαλε ἡ ἀνάγκη καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἀποχωρισμὸς ἦτο σκληρός. Χαρὰ καὶ λύπη, τὰ δύο ἀντίθετα ποὺ κάνουν τὸ βίον' ἀλλάσῃ φάσεις καὶ νὰ εἶναι κι' ὑποφερτός, ἔβλεπε κανεὶς μ' ὄλη τὴ γυμνότητα στὸ καράβι.

Ἐβγήκαμε στὸ πέλαγος, ἡ θάλασσα πάντα ἡ ἴδια—γάλα κατὰ τὴ λαϊκὴ ἔκφρασι—ἀεράκι ψιλὸ - ψιλὸ ποὺ ἀναζωογονῇ τὸν ἄνθρωπο ἤρχισε νὰ φυσᾷ κι' ὁ ἓνας ρωτοῦσε τὸν ἄλλο πότε θὰ φθάσουμε στὸ Πειραιᾶ. Σ' αὐτὸ

τὸ θέμα συζητήσεις κι' ἀντιρρήσεις δὲν ἔλειπον. Οἱ ἐπιβάτες οἱ ὅποιοι θὰ συνέχιζαν μὲ τὸ ἴδιο βαπόρι τὸ ταξειδί τους γιὰ τὴ Ρόδο, Κύπρο καὶ Ἀλεξάνδρεια παρηγοροῦσαν ἄλλους οἱ ὅποιοι θὰ ἔκαναν κι' ἄλλα ταξίδια μὲ ἀεροπλάνο ἢ τρένο, ἄλλοι πάλι ἀπὸ μᾶς πού θὰ ἔβγαιναν στὸ Πειραιᾶ παρεπονοῦντο πού θὰ εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ μείνουν τόσο λίγο στὸ βαπόρι κι' ἔτσι θὰ χάσουν τὴν εὐκαιρία αὐτή, βαπόρι μεγάλο καλοτάξειδο, θάλασσα ἐπὶ παραγγελία καὶ παρέα ἀποτελουμένη ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, Τούρκους, Ἑλληνες, Κυπρίους, Αἰγυπτίους κι' ἄλλους. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἀρχιχρονιά καὶ τὸ ταξειδί συντείνουν ν' ἀδελφωθοῦν οἱ ἄνθρωποι τοὺς ὁποίους χωρίζουν πολλὰ πράγματα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερο εἶναι τὸ συμφέρο. Μάλιστα μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι ὅλα τὰ ἐμπόδια παραμερίζουν, ἢ ὅτι ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ταξειδεύει τὸ περισσότερο μὲ σκοπὸ γιὰ νὰ ξεσκάσῃ, τὰ ξεχνᾷ καὶ δὲν τὰ κουρνιτίζει στὸ μυαλό του.

Ἦσαν κι' ἄλλοι οἱ ὅποιοι ὑπεστήριζον ὅτι θέλουν νὰ ταξειδεύσουν νὰ βλέπουν θάλασσα καὶ τόπους ἕως ὅτου τὸ μάτι τους νὰ χορτάσῃ. Τοὺς ἀρώτησα ἂν ποτὲ τὸ μάτι τοῦ ἀνθρώπου χορταίνει, ἐδιχάσθησαν αἱ γνῶμες, ἄλλοι εἶπαν ναι κι' ἄλλοι ὄχι. Δικαίωσα αὐτοὺς πού εἶπαν ὄχι καὶ τῶν ἐπρότεινα ν' ἀρωτήσωμε τὸ καμαρῶτο μας στὸν ὅποιο ἐξήγησα τὸ θέμα. Μὲ τὴ ψυχραιμία πού χαρακτηρίζει τὸ θαλασσινὸ ἀπήντησε ὅτι κάθε φορὰ πού τὸ καράβι θὰ πάη σὲ καινούργιο λιμάνι, μ' ἀνυπομονησία καὶ λαχτᾶρα θέλουν νὰ τὸ δοῦν μὲ τὸ μάτι τους νὰ τὸ χορτάσουν κι' ὅτι ὅταν ὁ τόπος εἶναι εὐμορφος δὲν τὸν χορταίνουν ὅσο κι' ἂν τὸν βλέπουν. Ὁ καμαρῶτος ἔλυσε τὴν ἀπορία κι' ἐγὼ προσέθεσα ὅτι τὸ στομάχι χορταίνει — κι' αὐτὸ προσωρινῶς — ἀλλὰ τὸ μάτι ποτέ!

Φάγαμε τὸ βραδυνὸ φαγὶ σοῦπα ἀπὸ χόρτα, κρέας μὲ μπιζέλια φρέσκα, αἰσὲ καντὶν φασόλες, φροῦτα κι' ἐβγάχαμε στὸ κατάστρωμα νὰ πάρουμε ἀέρα, γιὰτὶ μὲ ὅλο τὸ βαντιλατὸρ τοῦ βαποριοῦ πού φυσοῦσε σ' ὅλες τὰς κάμαρες,

ιδρώναμε κι' ἔξεδρώναμε. Ὁ κολοσσὸς τὸ βαπόρι μας τὸ ὁποῖο σὰ δελφίνοι διέσχισε τὴ μπλὲ σκοῦρα θάλασσα κι' ἔτρεχε, ἔφερε στὸ πρόσωπο μας κάθε λίγο καὶ λιγάκι θαλασσινὸ ἀεράκι, τὸ ὁποῖο μᾶς ζωντάνευε πού εἶμαστε μαραμένοι ἀπὸ τὴ ζέση. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ φεγγαράκι ἤρχισε νὰ βγαίνει κόκκινο κόκκινο ἀπὸ τὸ βάθος τῆς θάλασσας, νὰ φωτίζει, ν' ἀντανακλᾷ τὴ λάμψη του πάνω στὴ θάλασσα κι' αὐτὸ τὸ φαντασμαγορικὸ θέαμα νὰ μαγεύη καὶ τὸ πλέον ὕλιστὴ ἀνθρωπο! Ὡς τόσο τὸ μεγάφωνο τοῦ βαποριοῦ εἰδοποιεῖ τοὺς ἐπιβάτες σὲ τρεῖς γλώσσες Τουρκικά, Γαλλικά κι' Ἑλληνικά ὅτι μπαίνομε στὰ Ἑλληνικά νερά καὶ γι' αὐτὸ νὰ βάλομε τὰ ρολόγια μας μία ὥρα πίσω. Ὅλοι ἀρχίσαμε νὰ κανονίζομε τὰ ρολόγια μας σύμφωνα μὲ τὴν ὥρα τῆς Ἑλλάδος, δηλαδὴ μίαν ὥρα πίσω καὶ μία γρηοῦλα πού δὲν ἤξερε τὴν αἰτία ἀρώτησε ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὴν Ἑλλάδα ἡ ὥρα εἶνε σύμφωνα μὲ τὴν Ἀμερικὴ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἡ διαφορὰ! Ἐξήγησα στὴ συμπαθὴ γρηοῦλα τὴν αἰτία καὶ πολὺ χάρηκε καὶ μ' εὐχαρίστησε θερμὰ.

Ὁ μαέστρος πῆρε θέσι, ἡ τζᾶζ ἤρχισε, οἱ μουζικάντοι μὲ μεγάλη χαρὰ κι' εὐθυμία ἔπαιζαν τὰ ὄργανά των, τὰ ζευγάρια αὐτὴ τὴ βραδεῖά περισσότερα ἀπὸ τὴ προηγούμενη ἔπαιζαν κάποτε κάποτε καὶ καραμπόλες μεταξύ των. Τὴ βραδεῖά αὐτὴ σ' αὐτὸ τὸ κολοσσό, τὸ ἠλεκτροφωτισμένο ἂ γιογπο βαπόρι, βασίλευε χαρὰ κι' εὐθυμία μεγάλη, ἕνα ἀληθινὸ τρικούβεργο γλέντι. Ὁ δεύτερος καπετάνιος κάθισε γιὰ λίγη ὥρα σ' ἕνα τραπέζι κι' ἐρέμβαζε σ' αὐτὸ τὸ ρωμαντικὸ ζουμποῦσι, φαίνεται νὰ θυμόταν τὰ χουβαρνταλίκια του, νὰ παρεπονεῖτο τῆς μοίρας του πού τὸν ἔκαμε ναυτικὸ καὶ δὲν τοῦ ἐπετρέπετο νὰ πάρη μέρος σ' αὐτὸ τὸ ξενύχτι χωρὶς περιορισμούς, κανονισμούς, διατάξεις κι' ὅτι ἄλλο ἀπαιτοῦν οἱ νόμοι. Ἐνα ζευγάρι μὲ τρελλὴ νεότητα, ἐρωτευμένοι πού κύτταζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ τὰ μάτια των σπινθηροβολοῦσαν ἀπὸ ὄνειρα, λαχτάρια, ἐλπίδα κι' εὐτυχία, ἐχόρευαν ἀκατάπαυστα κι' ὅσο χόρευαν τόσο

καὶ περισσότερον ἀνέβαιναν στὰ ψηλὰ στρώματα τοῦ ἔρωτος.

Ἐνα ἄλλο ζευγάρι, φαίνεται ἀνδρόγυνο, ἡ ἡλικία των μέσα στὸ φθινόπωρο—τὸ ρολόγι τῆς ζωῆς δώδεκα παρὰ δέκα--ἐχόρευαν ἀλλὰ ἡ θεὰ τους ἦταν κομμάτι κρύα. Ἡ γυναῖκα εἶχε μεγάλη κοιλιά—σὰν νὰ ἦτο ἔγκυος 8 μηνῶν—κι' ὁ ἄνδρας καχεκτικός, νόμιζε κανεὶς ὅτι εὕρισκόμαστε στὴν ἐποχὴ πού στη Γαλλία ἡ μόδα ἦτο ἡ γυναῖκα νὰ εἶναι προγαστῶρ κι' ὁ ἄνδρας φιλάσθενος. Στὸ χορὸ ἡ γυναῖκα ἦτο πειὸ εὐστροφῆ ἀπὸ τὸν ἄνδρα ὁ ὁποῖος ἐχάνετο στὸν ὄγκο τῆς γυναίκας του, μάλιστα ἡ γυναῖκα εὕρισκε καὶ καιρὸ νὰ κυττάξῃ καλὰ καλὰ ἂν τῇ βλέπουν καὶ τί ἐντύπωσι προξενεῖ! Φιλάρεσκος καὶ ζηλότυπος ἡ γυναῖκα ἔνεκα τοῦ ψυχολογικοῦ χαρακτήρος της, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μὴ τὴν ἀδικοῦμε. Στὸ τραπέζι πού καθόμουνα μ' ἕνα Τοῦρκο διανοούμενο, ἦτο σχεδὸν κολλημένο ἕνα ἄλλο τραπέζι στὸ ὁποῖο ἐκάθηντο δύο μεσόκοποι ἄνδρες καλοθρεμένοι με πορτοφύλια γεμᾶτα οἱ ὁποῖοι μιλοῦσαν ἑλληνικά, ἀπορροφημένοι σὲ μιὰ κουβέντα σὲ βαθμὸ πού στὰ λόγια τους δὲν συναντοῦσε κανεὶς κόμμα, ἄνω τελεία, τελεία κλπ. Ὁ φίλος μου μολονότι δὲν καταλάβεने τῇ γλῶσσα ἀντελήφθηκε ὅτι συζητοῦν γιὰ σοβαρὸ θέμα κι' ἀπὸ περιέργεια μ' ἀρώτησε τί λένε. Τοῦ εἶπα ὅτι μιλοῦνε γιὰ ἐμπόριο διότι ἔχουν νὰ κάμουν μὲ δραχμές, δολλάρια, Τούρκικες λίρες κι' ἐμπορεύματα. Ἀπὸ τὸ παρουσιαστικὸ τους, μοῦεῖπεν ὁ φίλος μου, φαίνεται νὰ εἶναι μαυραγορίται. Μαυραγορίτης! νεολογισμὸς πού μᾶς χάρισε ὁ πόλεμος τοῦ Χίτλερ. Δὲν ἔδωσα ἄδικο τοῦ φίλου μου, πράγματι τὸ ὄλον αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων μαρτυροῦσε τὸ μαυραγορίτη, τὸ νεόπλοτο. Συζητήσαμε γιὰ τὰ χρήματα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν αἰσχροκέρδεια, τοῦ μετέφρασα τὸ ἐξῆς δίστιχο τὸ ὁποῖο τοῦ ἄρесе καὶ γι' αὐτὸ τῷγραψε στὸ σημειωματάριο του: «Τὸ κακοκάμωτο φλουρί πού δὲν τὸ δίνει ὁ νόμος, δύσκολο εἶναι νὰ τὸ βρῇ ὁ τρίτος κληρονόμος».

Ἡ διασκέδασις παρστάθη πέραν τοῦ μεσονυκτίου, ὁ-

πότε διελύθη ὅπως διαλύονται καὶ ὄλα τὰ ὄνειρα καὶ κα-
 θελς πῆγς νὰ κοιμηθῆ γιὰτὶ τὸ πρῶτὶ θὰ φθάναμε στὸ
 Πειραιᾶ. Στὰς 6 τὸ πρῶτὶ ἤμουν στὸ κατάστρωμα, ἡ ξηρὰ
 ἐφαίνετο, κάπου κάπου στὴν ἄκρα τοῦ γυαλοῦ ἦσαν κτι-
 σμένα μικρὰ σπητάκια, πάνω πρὸς τὰ ὑψώματα ὁ ἥλιος
 ποὺ ἤρχιζε ν' ἀνατέλλει αὐτὴ τὴν ὥρα φώτιζε τὴν πρασι-
 νάδα, ὁ οὐρανὸς χωρὶς νέφη, μὲ λίγα λόγια ἡ φύσις ὄλη
 ἔδειχνε τὴ μεγαλοπρέπεια, τὴ μαγευτικὴ θεὰ τῆς στοῦς ἀν-
 θρώπους οἱ ὁποῖοι αἰσθάνονται, στοῦς φίλους τῆς τέχνης
 καὶ τοῦ ὄραιοῦ. Τὰς 6 1)2 παρουσιάσθηκε στὸ κατάστρωμα
 ἕνας ἠλικιωμένος μὲ γένεια κάτασπρα μὲ ρᾶσο κι' ἄσπρο
 γιὰκᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε μπῆ στὸ βαπόρι μὲ πολιτικὰ ρούχα
 ἀπὸ τὴν Πόλι, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο περὶ ράσου. Φαίνεται
 ὅτι θὰ ἦτο καθολικὸς παπᾶς καὶ θὰ εἶχεν ὡς βᾶσι τὸ
 Γαλλικὸ ρητὸ «L'habit fait le moine» ἦτοι «τὸ ἔνδυμα κά-
 νει τὸ μοναχὸ» ἀλλ' ἄραγε ἐπὶ Τουρκικοῦ πλοίου εἶχε τὸ
 δικαίωμα νὰ βάλῃ τὰ ρᾶσα ὁ παπᾶς αὐτός; Βυθισμένος νὰ
 σκέπτομαι καὶ ν' ἀναλύω τὴ περίπτωσι αὐτὴ στὸ μυαλόμου,
 αἶφνης φάνηκε ὡς σιλουέττα ὁ Πειραιᾶς μὲ τὸ λιμάνι του,
 τὸ ὁποῖο δὲν σεβάσθηκε ἡ θηριωδία τοῦ ἀνθρώπου διότι
 κι' ἐκεῖ ἔρριψε τὶς βόμβες του.

Οἱ ἐπιβάτες ἤρχιζαν νὰ ἐτοιμάζουν τὰ μπισῶλα των
 ποὺ ἔβαζαν στὴ σκάλα τοῦ βαποριοῦ ἔτοιμα πρὸς ἀποβίβα-
 σι, αἱ γυναῖκες τῆς τρίτης θέσεως χωρὶς φαγὶ γιὰ νὰ μὴ
 δώσουν roug boire τοῦ καμαρώτου, ἐφώναζε ἡ μιὰ τὴν ἄλ-
 λη νὰ τὴ βοηθήσῃ νὰ φέρουν στὸ κατάστρωμα τὶς βαλίτσες
 των, οἱ ἄνδρες μὲ καλάθια καὶ μπόγους στὸ χέρι, ἄλλοι
 ποὺ πλάγιαζαν στὸ κατάστρωμα ἐτοίμαζαν τὰ στρώματά των,
 μὲ λίγα λόγια ὄλο τὸ βαπόρι ἦτο σὲ μιὰ κίνησι.

Ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες τῆς τρίτης θέσις χωρὶς φαγὶ
 εἶχα γνωρίσει μιὰ εὐθυμο χῆρα, ἀστεία, μὲ μοντέρνες ιδέες
 μὲ τὴν ὁποία εἶχαμε μιλήσει δύο τρεῖς φορές. Τῆς ἄρεσαν
 αἱ κουβέντες ποὺ κλείουν μέσα των ζωηρότητα, τὰ καλαμ-
 πούρια μ' εὐφυΐα καὶ τὰ διηγήματα ποὺ ξυπνοῦν τὸν ἄν-
 θρωπο. Τῆς εἶχα διηγηθῆ ἕνα περιστατικὸ τῆς ζωῆς μου

τὸ ὁποῖο μοῦ εἶχε συμβῆ πρὸ 23 ἔτη καὶ πολὺ τῆς ἄρσεως. Ἐνα βράδῳ ἔθυσσα στὸ Βάχχο μ' ἓνα φίλο μου καὶ περιπατούσαμε στὸ Πέρα, ὅτε εἶδαμε μιὰ γυναῖκα ἄνω τῶν 55 ἐτῶν βαμμένη ὡς τ' αὐτιά νὰ μᾶς γελᾷ. Τὴ σταματήσαμε καὶ τῆς προτείναμε νὰ μποῦμε στὸ Πετρογκράντ νὰ πάρουμε καμμιά πάστα. Δέχτηκε, φαίνεται δὲ ὅτι ἡ καϋμένη ἦτο πεινασμένη γιατί ἔφαγε—χαλάλι της—4 πάστες. Γελούσαμε μὲ τὸ φίλο μου γιὰ τὰ σκέρτσα καὶ τὰ κουνήματα τῆς παληᾶς κόττας. Πλησιάζεις μεσάνυκτα κι' ἔπρεπε μ' ἓνα καλὸ τρόπο νὰ τὴν ἀποχωρισθοῦμε. Τῆς πρότεινα λοιπὸν νὰ βρῆ δύο φίλες της 18—23 ἐτῶν καὶ διασκεδάσωμεν ὡς τὸ προῖ ὅλοι μαζύ. Ἡ παλιὰ σειρῆνα χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸ εἶπε: «τὸ ρολόγι πλησιάζει τὰ μεσάνυκτα δι' αὐτὸ δὲν ἔχει ὥρα ἀπόψε, αὔριο τὸ βράδῳ ἂν θέλετε εὐχαρίστως». Κατ' ἀνάγκη τὴν ἀρώτησα τί εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λοιπὸν ἀπόψε; Ἡ παλιὰ κοκέτα ἐτοιμολόγος ἀπαντᾷ: «ἀπόψε πρέπει νὰ περάσετε μὲ τὸ βρισκούμενο!»

Βασιζομένη λοιπὸν ἡ εὐθυμος χήρα σ' αὐτό μου τὸ περιστατικὸ, ἦλθε καὶ μοῦ πρότεινε—ὡς βρισκούμενος κι' ἐγὼ—νὰ τὴ βοηθήσω νὰ φέρῃ στὸ κατάστροφμα τὴ βαλίτσα της. Δέχθηκα, μὲ πῆγε σὲ μιὰ μεγάλη σάλα ποὺ εἶχε περίπου ἑκατὸ κρεββάτια, ἀνὰ τρία τρία τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο, εἶδα μιὰ πυρετώδη κίνησι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες ν' ἀνοιγοκλείουν μπαοῦλα καὶ βαλίτσες. Πῆρα τὴ βαλίτσα της καὶ πῆγαινα γιὰ νὰ βρῶ τὴ σάλα ποὺ θὰ μ' ἔβγαζε στὸ κατάστροφμα, ὅποτε μιὰ μεσόκοπη, ψιλοδρομένη ποὺ βασανιζόταν νὰ κλείσῃ τὸ μπαοῦλο της καὶ δὲν τὸ κατώρθωνε, εἶπε μὲ μεγάλη φωνή:

—Ἡ γυναῖκα ποὺ δὲν ἔχει ἄνδρα, δὲν ἔχει τίποτε!

Μιὰ ἄλλη κι' αὐτὴ μεσόκοπη, ἀλλὰ βαμμένη ποὺ νόμιζε κανεὶς ὅτι ἦτο Μαγιατικὸ τριαντάφυλλο, διψασμένη φαίνεται ἡ καϋμένη ἀπὸ τρυφερότητες ἀνέκραξε:

—Ἄνδρας, ἄς εἶναι κι' ἐγρετής! δηλαδὴ τεχνητὸς, σὰ τὸ τεχνητὸ μετᾶξι.

—Γιὰ νὰ γίνεταί χαμάλης νὰ σηκώνη βαλίτσες, εἶπα ἐγὼ.

—Γιὰ νὰ σηκώνη πολλὰ πράγματα, ἀπήντησε τὸ ρόδο τοῦ Μαγιοῦ.

—Νὰ σηκώνη καὶ ξύλο, εἶπα κι' ὄλοι οἱ ἐπιβάτες ξεραθῆκανε στὰ γέλεια, καὶ μὲ τραγούδια καὶ γέλεια μετέφερα στὸ κατὰστρομα τῆ βαλίτσα τῆς εὐθυμῆς χήρας.

Ἔρριψα μιὰ ματιὰ κι' ὁ Πειρῆας διακρινόταν καλά, μάλιστα ἐφαίνετο ἡ κίνησις του, τὰ βαπόρια ποὺ ἦσαν πολλὰ στὸ μόλο τοῦ λιμανιοῦ κι' ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ περισσότερα ἦσαν μικρὰ διότι ξασφαλίζουν τὴ συγκοινωνία τοῦ ἔσωτρικοῦ, Κρήτη, Κυκλάδες, Ἐπτάνησα, μοτόρια ποὺ πηγαινοερχόntonταν στὸ λιμάνι σὰν μυίγες, τὰ ἠλεκτρικὰ τὰ τραμ τῆς γραμμῆς Ἡλεκτρικοῦ—Τελωνεῖου, τὲς καμινᾶδες τῶν ἐργοστασίων καὶ τοὺς ἄνδρες τοῦ Λιμεναρχείου μὲ κοντὸ κοντὸ ἄσπρο πανταλονάκι ποὺ φοροῦσαν καὶ φαινόntonταν αἱ γάμπες τους—γιὰ συναγωνισμό τοῦ γυμνισμοῦ τῆς γυναίκας—οἱ ὁποῖοι περιφέροντο στὴ παραλία ἐξασκοῦντες τὸ καθῆκον των, τὸν ἔλεγχον τῶν βαποριῶν κι' ἐπιβατῶν.

Τὸ «Ἰσταμποῦλ» μ' ὄλο του τὸ μεγαλεῖο πλεύρισε στὸ μόλο τοῦ Τελωνεῖου, ἀμέσως βγῆκαν στὸ καράβι ἡ ἐπιτροπὴ ἐλέγχου συναλλάγματος τῆς τραπέζης τῆς Ἑλλάδος κι' οἱ χαμάληδες οἱ ὁποῖοι ἦσαν τόσοι πολλοί, ποὺ γέμισε τὸ βαπόρι ἀπὸ αὐτούς.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἐλέγχου μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ γνωρίζοντες Τουρκικὰ κι' Εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες, ἀρώτων τοὺς ἐπιβάτες μὲ μεγάλη εὐγένεια τί συνάλλαγμα φέρουν μαζύ των, τὸ ὁποῖο ἔγραφαν εἰς ἓνα διπλότυπο δίδοντες τὴν μία κόπια στὸν ἐπιβάτη. Ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὴ κόπια ἦτο τυπωμένος ὁ νόμος τοῦ τόπου ὁ ὁποῖος ὑποχρεώνει τὸν ἐπιβάτη ν' ἀλλάξη ἂν χρειασθῆ τὸ συνάλλαγμα του στὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει θὰ τιμωρηθῆ μὲ φυλάκισι καὶ πρόστιμο.

Ἔκαμα κι' ἐγὼ τὴ διατύπωσι αὐτῆ, μοῦ δόθηκε τὸ πασαπόρτι καὶ τώρα εἶχα νὰ κάμω τὸ ἀνιαρὸ παζάρευμα μὲ τὸ χαμάλη γιὰ τὲς ἀποσκευές μου. Βρῆκα ἓνα μεσήλικα μὲ πρόσωπο συμπαθητικὸ, τοῦ ἔδειξα τὴ βαλίτσα μου καὶ

τόν ἀρώτησα πόσα χρήματα θέλει νὰ μοῦ τὴ παραδώσῃ στὸ αὐτοκίνητο. Μοῦ εἶπε ὅτι τὰ ἀχθοφορικά εἶναι πληρωμένα μὲ τὸ εἰσιτήριο πού πῆρα ἀπὸ τὴ Πόλι καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔχω νὰ πληρώσω τίποτε. Ἐπειδὴ ἐγὼ δὲν ἐπλήρωσα τίποτε παραπάνω μὲ τὸ μπιλέτο μου, διὰ τοῦτο δὲν ἐπίστευσα τὰ ὅ,τι ἄκουσα καὶ πῆγα στὸ καμαρῶτο στὸν ὁποῖο ἐξήγησα τὴν ὑπόθεσι. Ὁ καμαρῶτος μὲ βεβαίωσε ὅτι εἶναι ἀλήθεια καὶ μπορεῖ νὰ φαντασθοῦν οἱ ἀναγνώσται μου πόσον ἐχάρηκα πού δὲν θὰ εἶχα καυγάδες μὲ αὐτούς τοὺς ἀχόρταγους χαμάληδες. Εἶπα λοιπὸν στὸ μεσήλικα νὰ πάρῃ τὴ βαλίτσα νὰ φύγομε ἀπὸ τὸ καράβι, τότε μὲ πηγαίνει σὲ μιὰ γωνιά καὶ μοῦ λέγει νὰ τοῦ δώσω μερικὰ Τουρκικὰ χρήματα νὰ πάρῃ μιὰ σοκολάτα. Ἐδέχτηκα καὶ τοῦ εἶπα ὅτι θὰ τοῦ τὰ δώσω στὸ αὐτοκίνητο, ἀλλ' ἐκεῖνος μοῦ λέγει «ἀφεντικό, ἂν θέλετε νὰ μοῦ τὰ δώσετε, δώσετε μου τα ἔδω, μὴ στή ξηρά, γιατί ἂν μὲ δοῦν θὰ χάσω τὸ ψωμί μου». Ἄνοιξα τὸ πορτοφόλι μου, ὅσα φιλά εἶχα τοῦ τὰ ἔδωσα, κατευχαριστήθηκε καὶ μοῦ εὐχόνταν καλὰ ὑστερονὰ καὶ ἐγὼ ἡψόμην ὁποῖος σκέφθηκε καὶ ἀπάλλαξε τοὺς ἐπιβάτες ἀπὸ τὰ ἀχθοφορικά, νὰ ἀγιάσῃ ἡ ψυχὴ του. Σὰν πουλί πού πετᾷ, ὁ ἀχθοφόρος μετέφερε τὴ βαλίτσα μου εἰς τὸ Τελωνεῖο καθῶς καὶ τὰ τρόφιμα, τὸ κοντρολ ἔγινε, μοῦ τὰ παρέδωσε στὸ αὐτοκίνητο καὶ ἀπεμακρύνθηκε ἀφοῦ σὰ πλάκα τοῦ γραμμοφώνου ἐπανελάμβανε τὴν εὐχὴ καλὰ ὑστερονὰ καὶ καλὸ κατευόδιο. Ὁ καυμένος ὁ χαμάλης, τί εὐγενὴς ἦτο, πολλὰς φορὰς συναντᾷ κανεὶς ἐργάτες οἱ ὁποῖοι εἶναι πλειὰ εὐγενεῖς ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας. Ἐνας τέτοιος ἦτο καὶ ὁ ἀχθοφόρος μου, πρῶτα ἀπὸ ὅλα ἀνθρώπους, ἄς εἶναι καλὰ.

Καὶ διὰ ν' ἀποδείξω τὸ ὀρθὸν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου θ' ἀναφέρω τὸ ἐξῆς γεγονός, πού μοῦ συνέβη πρὸ ἐτῶν :

Φίλος μου ἀπὸ τὴ Σμύρνη ἔφερε στὴ Πόλι τὴ μητέρα του νὰ τὴν ἐξετάσῃ σὲ ἰατροὺς ἢ ὁποῖα ὑπέφεραν ἀπὸ πόνους στὴ μήτρα καὶ οἱ ἰατροὶ τῆς Σμύρνης δὲν ἦσαν—ὅπως πάντοτε συμβαίνει—σύμφωνοι στὴ διάγνωσι. Ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι εἶναι καλοήθης ὄγκος καὶ ἄλλοι ὅτι πρόκειται περὶ

καρκίνου. Τὴν πῆγε σ' ἓνα ποτὲ ἰατρικὸ καθηγητὴ τῆς Πό-
 λις, ὅστις τὸν ἐβεβαίωσε ὅτι πρόκειται περὶ καρκίνου ἀνιά-
 του κι' ἔγραψε συνταγὰς μὲ ναρκωτικὰ τὰ ὅποια νὰ πέρνη
 ἢ ἀσθενὴς διὰ νὰ μετριάξονται οἱ πόνοι. Ὁ φίλος μου με-
 τέφερε τὴ μητέρα του στὴ Σμύρνη, πῆγε στὸ φαρμακεῖο νὰ
 κάμῃ τὰς συνταγὰς ἀλλὰ ὁ φαρμακοποιὸς ἠρνήθη νὰ τοῦ κά-
 μῃ μιὰ, διότι ὁ ἰατρὸς δὲν εἶχε γράψει πῶς θὰ ἐγένετο ἡ
 χρῆσι. Ὁ φίλος μου ἔστειλε τὴ συνταγὴ μὲ παράκλησι νὰ
 τὴ συμπληρώσῃ ὁ ἰατρὸς κι' ἐγὼ πῆγα στὴ κλινικὴ του τὸ
 ἀπόγευμα ὅπου ἐδέχετο ἀσθενεῖς. Εἰσῆλθα στὸν ἰατρὸ τοῦ
 εἶπα τ' ἀνωτέρω συνεπλήρωσε τὴ συνταγὴ, τὴ πῆρα, τὸν ἀ-
 πεχαιρετοῦσα καὶ ἔφευγα ὅτε μοῦ λέγει:

— Δώσατέ μου τὴν ἐπίσκεψι μου.

— Τί λέτε ἰατρέ; δὲ κατάλαβα.

— Νὰ μοῦ δώσετε τὸ δικαίωμα μου τὸ ὅποιο εἶναι 5
 λίρες.

— Μοῦ φαίνεται ἰατρέ, ὅτι ἡ ἐπίσκεψι δίδεται ὅταν ἐ-
 ξετάζετε ἄρρωστο, στὴ παροῦσα ὅμως περίπτωσι ἐγὼ ἦλθα
 ὄχι ὡς ἀσθενὴς, ἀλλὰ διὰ νὰ συμπληρώσετε μιὰ παράλειψι
 σας, ἓνα λάθος, ἀπῆντησα μὲ δυσφορία.

— Ἦλθατε τὴν ὥρα πού δέχομαι, ἐπομένως ἡ ἐπίσκε-
 ψίς σας λογίζεται ἐξέτασις, δώσετε παρακαλῶ τὸ δικαίωμα
 μου εἶπεν ἐν θυμῷ ὁ καθηγητής.

— Πότε θέλατε παρακαλῶ νὰ ἔλθω; τὴ νύκτα πού
 κοιμᾶσθε νὰ σᾶς ξυπνήσω ἢ τὸ πρωτὶ πού φεύγετε γιὰ τὸ
 Νοσοκομεῖο; ἀπῆντησα καὶ πέταξα στὸ τραπέζι τὰς 5 λίρες.
 Παραβάλλετε λοιπὸν τῶρα τὴ στάσι τοῦ καθηγητοῦ, σκε-
 φθῆτε ὅτι ὅταν ἔπερνε τὸ δῖπλωμα του, ὁ ἰατρὸς ὠρκίσθη-
 κε ὅτι δὲν θὰ καταχρασθῇ αὐτοῦ οὔτε καὶ δὲν θὰ τὸ ἐκ-
 μεταλλευσθῇ. Λάβετε ἀφ' ἐτέρου ὑπ' ὄψι τὸν ἀχθοφόρο,
 ἀγράμματο, ἀμόρφωτο, χωρὶς δῖπλωμα, χωρὶς κοινωνικὴ
 περιωπὴ καὶ ἐξετάσατε τῶρα πού εὐρίσκεται ἡ συνείδησις
 καὶ ἡ ἀνθρωπότης.

Μὲ τὸ αὐτοκίνητο πῆγα στὸ Πειραιᾶ στὸ γραφεῖο τοῦ
 φίλου συμπατριώτη κ. Γιώργη Γαλεριανοῦ ἐμπόρου ὁδὸς

Ἄλιπέδου ἀρ. 16 γόνος ἀριστοκρατικῆς καὶ humaniste οἰκογενείας τὸν ὁποῖο ὅπως πάντοτε βρῆκα εὐθυμο καὶ δυναμικό. Ἐκεῖ συνήντησα καὶ τὸ φίλο μου κ. Ἀζήζ Ταβήλ μὲ τὴ κυρία του Νιμὲτ—οἱ ὁποῖοι εἶχον φύγει ἀεροπορικῶς ἀπὸ τὴ Πόλι καὶ μὲ τοὺς ὁποίους θὰ συνέχιζα τὸ ταξίδι μου γιὰ τὴ Κρήτη—καὶ ὅλοι μαζί ἀνεβήκαμε στὴν Ἀθήνα. Σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ Πειραιᾶ Ἀθήνα δὲν εἶδα σχεδὸν οἰκόπεδο νὰ μὴ εἶναι κτισμένο, μικρὰ καὶ μεγάλα σπητάκια, βίλλες, μαγαζιά, ἐργοστάσια, ὠραίους κήπους βλέπει ὁ ἐπιβάτης. Μάλιστα σὲ πολλοὺς τοίχους εἶναι γραμμένοι ρεκλάμες μαγαζιῶν τῶν Ἀθηνῶν. Βγήκαμε στὴν Ὀμόνοια, εἶδα τὴ παλαιὰ πλατεία μὲ τὰ καφενεῖα, τὰ ζαχαροπλαστεῖα, τὰ ἐστιατόρια, τὰ φαρμακεία, τὰ θέατρα, τὰ μαγαζιά, τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ τράμ, τὸ κόσμο ποὺ σὰν χεῖμαρρος τρέχει, τὰ λεωφορεῖα τὰ ὁποῖα πᾶνε παντοῦ καὶ γι' αὐτὸ γεμίζουν καὶ ἀδειάζουν στὸ πῖ φί, τὲς τεράστιες ρεκλάμες, ὅλα ὅπως τ' ἀφῆκα. Μόνο στὰ κτίρια εἶδα τρύπες καὶ δὲν εἴξευρα ποῦ ν' ἀποδώσῃ αὐτὸ τὸ φαινόμενο, ἀρωτήσα ὅμως καὶ μοῦ εἶπαν ὅτι εἶναι ἀπὸ σφαιρὲς μυδραλλιοβόλων ποὺ ἔβαζαν τὰ Νοεμβριανὰ οἱ ἀντάρται κομμουνισταί. Πρὶν νὰ πᾶμε στὸ ξενοδοχεῖο πῆρα τὴν ἔφημερίδα «Ἐλεύθερον Βῆμα» ποὺ ἔγραφε τὴν ἀπαγωγὴ τῆς Τασούλας ἀπὸ τὸν Κεφαλογιάννη καὶ δὲν πίστευσα τ' αὐτιά μου ὅταν ἤκουσα τὸν ἔφημεριδοπώλῃ νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ ὅτι θέλει χίλιες δραχμὲς. Χίλιες δραχμὲς γιὰ μιὰ ἔφημερίδα! καλέ μου καιρὸ καὶ ποῦ εἰσαὶ ποῦ μὲ χίλιες δραχμὲς γλεντίσαμε ἓνα μῆνα καὶ δὲν ἐτελείωναν! Χίλιες δραχμὲς παλιὰ ἰσοδυναμοῦσαν μὲ 50 χρυσᾶ εἰκοσόφραγκα, πλοῦτος, θησαυρὸς καὶ τώρα τὸ τίμημα μιᾶς ἔφημερίδας! Τὴν ὥρα ποὺ πλήρωσα τὴν ἔφημερίδα, ἤλθε μία γρηοῦλα καὶ ζητοῦσε ἐλεημοσύνη, τῆς δίδω 200 δραχμὲς καὶ μοῦ λέγει: «σὲ σᾶς νὰ μείνουν κύριε», ἀρωτῶ τὸν κ. Ἀζήζ τουρκικὰ διατὶ δὲν τὰς δέχεται μήπως εἶναι κενόδοξος ζητιάνα; μοῦ ἀπαντᾷ ὅτι μὲ 200 δραχμὲς δὲν μπορεῖ ν' ἀγοράσῃ τίποτε δι' αὐτὸ δὲν τὰ πέρνει. Πράγματι ἡ γρηοῦλα εἶχε δίκην, ἐγὼ κοιμόμουν α ὄρ-

θιος, τῆς τὰ κάνω 500 δραχμῆς τὰ πέρνει καὶ συγχωροῦσε τὰ πεθαμένα μου.

Πᾶμε στὸ Ἐξέλισιο καλὸ καὶ καθαρὸ ξενοδοχεῖο τῶν Ἀθηνῶν ἐκεῖ ἔμεναν καὶ οἱ φίλοι μου, μοῦ ἀνακοινώνουν μετὰ λύπης ὅτι δὲν ἔχουν γιὰ τὴν ὥρα δωμάτιο, ἀλλ' ὅτι ἕως τὸ βράδυ θὰ μὲ βολέψουν. Βγαίνω στὸ 2ον πάτωμα ποῦ ἦτο τὸ δωμάτιο τῶν συμπατριωτῶν μου, ἡ καμαριέρα στρουμπουλῆ καὶ παιχιδιάρα μ' ἀρωτᾷ ποῦ θὰ μείνει ὁ κύριος καθηγητῆς; μὲ πῆρε γιὰ καθηγητὴ ἔνεκα τὴν ἡλικία καὶ τ' ἄσπρα μαλλιά μου, τῆς ἀπαντῶ μ' ἓνα χαμόγελο ὅτι εἶμαι ἀξεκάρφωτος καὶ ἐπαφίεμαι στὴ μεγαλοφυχία της, γελᾷ καὶ μοῦ λέγει ὅτι θὰ μὲ βολέψῃ καὶ νὰ μὴν ἀνησυχῶ. Τὴν ἀποχαιρετῶ λέγοντας χᾶιντε βακαλοῦμι καὶ μπαίνω στὴ κάμερα τοῦ κ. Ἀζῆς ὅπου διηγοῦμαι τὰ τοῦ ταξιδίου μου. Μετὰ μιὰ ὥρα περίπου ἔρχεται ἡ καμαριέρα πάντα πρόσχαρη καὶ γελαστὴ καὶ μοῦ ἀναγγέλλῃ τὴν εἶδησι ὅτι τὸ δωμάτιο μου εἶναι ἕτοιμο καὶ νὰ τὴ συνοδεύσω γιὰ νὰ μοῦ τὸ δείξῃ διότι εἶναι στὸ πάτωμα της. Πῆγα, εἶδα πράγματι ἓνα καλὸ δῶμάτιο μὲ δύο κρεβάτια, ἐνοικίασα καὶ τὰ δύο γιὰ νὰ μὴ μπῆ κανένας ξένος καὶ μ' ἐνοχλήσῃ, 20.000 δραχμῆς τὴν ἡμέρα χωρὶς τὰ ἑκατοστὰ ὑπηρεσίας, κοινωνικῆς προνοίας καὶ χαρτοσήμου. Ἡ καμαριέρα μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ μοῦ ἔβαζε καθαρὰ σεντόνια καὶ προσκεφάλαιο, δὲν εἶδα παντοῦφλες ὅμως καὶ σαποῦνι, ἀρώτησα, ἀλλὰ μοῦ εἶπεν ὅτι ἔνεκα τοῦ πολέμου, αὐτὰ τὰ ἔχει ὁ πελάτης διότι ἡ Δημαρχία τὰ χαρακτηρίζει ὡς πράγματα λούξ! Ἴδου λοιπὸν τὸ σαποῦνι τῶν ξενοδοχείων στὴ λίστα τῶν λούξ πραγμάτων! καὶ ὕστερα λέμε ὅτι δὲν προοδεύομε καὶ εἴμεθα ὀπισθοδρομικοί. Τὴν ὑπεσχέθηκα ὅτι θὰ τὴν εὐχαριστήσω ποῦ μ' ἐκάρφωσε καὶ τὴν παρεκάλεσα νὰ μοῦ ἔχῃ καθαρὸ τὸ δωμάτιό μου.

Ἐπλησίαζε τὸ μεσημέρι καὶ φύγαμε ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο γιὰ φαγητό. Περισσότερο ἀπὸ φαγητὸ ἔπια ρετσίνα τὴν ὁποία λαχταροῦσα κατόπι ἀπὸ τόσα χρόνια ποῦ εἶχα νὰ πιῶ. Μιὰ ζέστη ἀφόρητη, ἀποπνικτικὴ ἤρχισε καὶ κατ' ἀ-

νάγκη γυρίσαμε στὸ ξενοδοχεῖο κι' ἐκάμαμε ὅτι κάνουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἐβάλαμε τοὺς πιζαμάδες καὶ ξαπλώσαμε. Καὶ τὰ μαγαζεῖα ἐξαιρέσει καφενεῖα, ἐστιατόρια καὶ φαρμακεία κλείουν ἀπὸ 13.30 ὥρας μέχρι 17.00 ἔνσκα τῆς ζέστης. Ἐπίσης τὴ Τετάρτη τὸ ἀπόγευμα ὅλα τὰ μαγαζεῖα μένουν κλειστὰ ἕως τὴ Πέμπτη τὸ πρωῖ.

Τὸ βραδάκι κάμαμε ἓνα περίπατο ὡς τὸ Σύνταγμα, τὰ ἐξοχικὰ λεωφορεῖα γεμάτα μεταφέρουν χωρὶς νὰ σταματοῦν ἐπιβάτες. Τὴν ἐπαύριο τὸ πρωῖ τὰς 11.00 πῆγα στὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν διὰ νὰ συνομιλήσω μὲ τὸν Ὑφυπουργὸν Τύπου καὶ Τουρισμοῦ ἐκδέτων τὰς ἀπόψεις μου διὰ τὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς συνεργασίας τῶν δύο λαῶν. Ἐπειδὴ δὲν εἶχα ἄδεια εἰσόδου διὰ τοῦτο ἐξέθεσα τὸ σκοπὸ τῆς ἐπισκέψεως μου, ἐτηλεφώνησαν ἐδόθη ἄδεια καὶ τοιουτοτρόπως ἐγίνα δεκτὸς παρὰ τῷ ὑφυπουργῷ κ. Κωστοπούλῳ εἰς τὸν ὁποῖο ἔδωσα τὴ συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Ἀλιότ. Τὸ γραφεῖο τοῦ Ὑφυγγοῦ ἀπλό, σκέτο, ἓνα τηλέφωνο, μελάνι μὲ πέννα σ' ἓνα τραπέζι ἀπάνω καὶ μερικὰ fauteuil, αὐτὸ εἶναι ὅλο κι' ὅλο. Ὁ ὑφυπουργὸς μετρίου ἀναστήματος, παχύς, πρόσωπο στρογγυλὸ μὲ μάτια πολὺ ζωηρά, τὸ βλέμμα ἄδολο καὶ ἔξυπνο ἤκουσε μὲ ἐνδιαφέρο τὰς προτάσεις μου, ἀντελήφθη ἀμέσως τὸ καλὸ τὸ ὁποῖο θὰ προκύψῃ εἰς τοὺς λαοὺς μας καὶ μ' ἀκράτητο ἐνθουσιασμὸ μὲ ἠύχαριστησε διὰ τὸ διαίθημά μου καὶ προσέθεσε ὅτι τὸ Γραφεῖον Τύπου Ἀθηνῶν θὰ κάμῃ ὅτι δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ συνεργασία αὐτή. Ἐκάλεσε τὸν Γενικὸ Διευθυντὴ του κ. Γιάννη Μπέττον μετρίου ἀναστήματος, λεπτοφυῆ, τῆς ἐτικέτας, ὑπομονευτικὸς καὶ ἐγκυκλοπαιδικός, τοῦ ἐξέθεσε μὲ λίγα λόγια τὰ λεχθέντα μου καὶ μ' ἔθεσε εἰς ἐπαφὴ μασὺ του διὰ τὰ περαιτέρω. Ἠύχαρίστησα τὸν κ. Ὑφυπουργὸ διὰ τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρο του καὶ μετέβην εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Γεν. Διευθυντοῦ ὅπου συζητήσαμε σχετικῶς καὶ ἀνεβάλαμε τὴ συνάντησι δι' αὔριον. Ἡ πρώτη ἐντύπωσι τὴν ὁποία ἐσχημάτισα διὰ τὸν κ. Μπέττον ἦτο μικρογραφία τῶν σπουδαίων προσόν-

των καὶ ἀρετῶν τῶν ὁποίων ἔχει. Εὐρυμαθὴς, ψυχολόγος ἄνθρωπος τοῦ διευθύνειν, humaniste καὶ θιασώτης στὴ προσέγγισι τῶν λαῶν μας, ὅλα αὐτὰ τὰ εὐρίσκει τις εἰς τὸ πρόσωπο τοῦ κ. Γενικοῦ.

Τὸ 1911 ὅταν ἤμην μαθητὴς στὸ λύκειον ὁ Κοραῆς

Ἐξοχώτατος Σοφοκλῆς Βενιζέλος
Ἕλλην Πρωθυπουργός

τοῦ Ἡρακλείου Κρήτης, εἶχα τὴ τύχη νὰ ἔχω συνταξιῶτη τὸν κ. Σοφοκλῆ Βενιζέλο υἱὸ τοῦ ἀειμνήστου Λευτέρου Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος ἦτο πολὺ ἔξυπνος καὶ ἐκ τῶν πρώτων τῆς τάξεως. Ἐγκαταλείψαντες τὰ θρανία, δὲν ἔτυχε νὰ δοῦμε ἕκτοτε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, μολαταῦτα τὸ 1937 τοῦ εἶχα γρά-

ψει ἀπὸ τῆ Πόλι δι' ἓνα συνταξιότη μας καὶ ὄχι μόνο μου ἀπῆντησε, ἀλλὰ καὶ μ' εὐχαρίστησε διότι τὸ γράμμα μου ἔγινε αἰτία νὰ θυμηθῆ τὰ σχολικὰ ἔτη, τὴ ζωὴ αὐτῆ. Φθάσας εἰς τὴν Ἀθῆνα πληροφορήθηκα ὅτι εἶχεν ἀναλάβει τὰ Πρωθυπουργικὰ καθήκοντα καὶ θὰ ἦτο φυσικὰ παράλειψις νὰ μὴ τὸν ἐπισκεφθῶ. Ἐπρεπε νὰ τὸν συγχαρῶ, νὰ τὸν ἀρωτήσω τὰ τῆς υἰείας του ὡς φίλο καὶ συγχρόνως ὡς πρόεδρο τοῦ συνδέσμου φιλίας Τουρκοελληνικῆς, διότι ὁ κ. Βενιζέλος πλειστάκις ἐξεφράσθη ὅτι δὲν θέλει ν' ἀφήσῃ ἡμιτελὲς τὸ ἔργο φιλίας τὸ ὁποῖο ἐδραίωσε ὁ πατήρ του μετὰ τοῦ Μεγάλου Ἀτατοῦρκ καὶ διὰ τοῦτο προσωπικῶς ὁ ἴδιος ἀνέλαβε τὴ προεδρία αὐτῆ. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν μετέβην ἀπέναντι στὰ παλαιὰ ἀνάκτορα ὅπου εἶναι τὸ Πολιτικὸ γραφεῖο τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ἐξέθεσα στὸ σκοπὸ στρατιώτῃ τὴν αἰτία τῆς ἐπισκέψεώς μου καὶ παρεκάλεσα νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ τὴν εἴσοδο. Ἐκάλεσε τὸ Διοικητὴ τῆς φρουρᾶς, ὁ ὁποῖος μόλις ἄκουσε ὅτι εἶμαι Τοῦρκος ἀμέσως τηλεφώνησε στὸ Διευθυντὴ τοῦ γραφείου τοῦ Προέδρου εἰδοποιήσας ὅτι ζητῶ νὰ ἰδῶ τὸ Πρωθυπουργό. Ὁ Διευθυντὴς χωρὶς νὰ μὲ γνωρίζῃ ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδο καὶ ὀδηγήθηκα κοντὰ του. Ἐδωσα τὴ κάρτα μου, ἐξήγησα τί εἶναι ἡ ἐπιθυμία μου καὶ παρεκάλεσα νὰ μὲ εἰσαγάγῃ στὸ κ. Βενιζέλο. Πόσον ἐχάρηκα ὅταν ἄκουσα ὅτι ὁ Διευθυντὴς κατὰγεται ἐξ Ἡρακλείου Κρήτης καὶ λέγεται κ. Γεώργιος Λυγεράκης! Ἦτο ὁ πρῶτος συμπατριώτης τὸν ὁποῖο συναντῶ, νεώτατος μόλις 30—35 ἐτῶν εὐγενέστατος, προθυμότατος, καίτοι εἶχε ἓνα σωρὸ ἀνθρώπους στὴ κεφαλὴ του, τοὺς προκάνει ὄλους, ἀκούει, ἀπαντᾷ, τηλεφωνεῖ καὶ διατάσσει. Μὲ βάζει καὶ καθίζω κοντὰ του, μοῦ λέγει τὸ καλῶς ὤρισα καὶ μὲ διαβεβαιοῖ ὅτι μόλις ἔλθῃ ὁ κ. Βενιζέλος θὰ τὸν συνεννοηθῆ καὶ θὰ μὲ εἰδοποιήσῃ τηλεφωνικῶς στὸ ξενοδοχεῖο. Σὲ τόσες πολλὰς ἀσχολίας του δὲ ξέχασε νὰ μοῦ δώσῃ μιὰ γραπτὴ ἄδεια εἰσόδου διὰ νὰ μὴ δυσκολευθῶ. Τὸν ἀποχαιρετῶ, εὐχαριστῶν θερμότατα διὰ τὸ ἐπιδειχθὲν ἀδελφικὸ

ένδιαφέρο δι' ἐμὲ τὸν ἄγνωστο συμπατριώτη του. Κατενθουσιάσθην ἀπὸ τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἄδολο στάσι του, ένθουσιασμός τὸν ὁποῖο δὲ μπορεῖ νὰ τὸν περιγράψῃ κανεῖς, διὰ νὰ τὸν αἰσθανθῆ δὲ πρέπει νὰ εἶναι Κρητικός, διότι ἡ ἀγάπη, οἱ δεσμοὶ ποὺ ένώνουν τοὺς Κρητες εἶναι μία πατροπαράδοτος ἀλληλεγγύη, μιὰ διαθήκη τὴν ὁποία πιστὰ σέβονται καὶ έκτελοῦν οἱ κληρονόμοι. "Όταν ἐπέστρεψα στὸ ξενοδοχεῖο, ὁ μετρ γιοτέλ ὁ ὁποῖος εἶναι Κων)λίτης λεβέντης, μὲ εἰδοποιεῖ ὅτι ἀπὸ τὸ Πολιτικὸ γραφεῖο ἐτηλεφώνησαν ὅτι ὁ Πρόεδρος θὰ μὲ δεχθῆ τὰς 18.30 τῆς σήμερο. Μοῦ περνᾷ ἡ ἰδέα ὅτι ἴσως ὁ μετρογιοτέλ νὰ ἔκαμε λάθος στὸ ραντεβοῦ, διὰ τοῦτο τηλεφωνῶ τοῦ κ. Λυγεράκη ὅστις μοῦ ἀπαντᾷ μὲ τὴ γλυκεῖα Κρητικὴ φωνὴ ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος πολὺ ἐχάρηκε καὶ ὅτι νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ τὰς 18.30. Δὲν ἠμποροῦν νὰ φαντασθοῦν οἱ ἀναγνώσται μου πόσο συνεικινήθην ἀπὸ αὐτὴ τὴ χειρονομία, τὴν ἐκτίμησι τοῦ κ. Βενιζέλου διὰ τὸ πρόσωπο μου. Ἄνυπομονῶ πότε νὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα νὰ συναντήσω συνταξιῶτη τὸν ὁποῖο ἔχω πάνω ἀπὸ 30 χρόνια νὰ ἰδῶ, εἶμαι περιεργος κάνω συλλογισμούς, σκέψεις, ἀρά γε θὰ μὲ γνωρίσῃ; ἀλλάξῃ ἀρά γε μὲ τὴ πάροδο τοῦ χρόνου ἢ ὁ ἴδιος εἶναι; καταδεκτικός, ἢ ὑπερήφανος; ὁμιλητικός ὅπως ἦτο στὸ σχολεῖο ἢ λιγομίλητος; Τέτοιαι σκέψεις καὶ ἀρωτήσεις κάνω τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ καταλήγω μὲ πεποίθησι ὅτι θὰ συναντήσω ἓνα ἀνώτερο ἄνθρωπο μὲ εὐγενικὰ αἰσθήματα καὶ μὲ μιὰ πικρλαντένια καρδιά.

Τὰς 18.30 μὲ τὴν ἄδεια εἰσόδου βρίσκομαι στὸ γραφεῖο τοῦ συμπαθοῦς κ. Λυγεράκη ὁ ὁποῖος μοῦ περιγράφει τὴ χαρὰ καὶ τὴν ἐπιθυμία τοῦ κ. Προέδρου νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ συνιστᾷ τὸ Γενικὸ Διεθυντὴ τοῦ Πολιτικοῦ γραφείου κ. Ἰω. Χαλκιόπουλον ναύαρχον, ὁ ὁποῖος μοῦ λέγει ὅτι ἔμεινε δύο χρόνια στὴ Πόλι, ὅτι ἡ κυρία του κατάγεται ἀπὸ τὴν Πρίγκηπο καὶ ὅτι ξέρει καὶ ὀλίγα Τουρκικά. Εἶναι 55 - 60 ἐτῶν, πολὺ μετριόφρων καὶ φαίνεται ἄνδρας μὲ μεγάλη πείρα. Μὲ εἰσαγάγῃ στὸ Πρωθυπουργό, τὴν αἴθουσα τὴ δια-

κρίνει ἀπλότης, ἀντικρύζω τὸν κ. Βενιζέλο τὸν ὁποῖο ἀμέσως θὰ ἐγνώριζα ὅπου κι' ἂν τὸν ἔβλεπα διότι δὲν ἔχει ἀλλάξει, ρυτίδες στὸ πρόσωπο καὶ ἄσπρο μαλλί στὴ κεφαλὴ δὲν ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισί των. Κοντὸς στὸ ἀνάστημα, μέτωπο εὐρύ, μάτια μικρὰ γεμᾶτα φῶς καὶ λάμψι, στόμα μικρό, χεῖλη ἀρχαῖκου κούρου, μύστακα μαῦρο, βλέμμα ἔξυπνο καὶ εἰλικρινῆ, ἐν συντόμῳ πρόσωπο φρέσκο καὶ μεζωηρότητα. Μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ συγκίνησι βλέπομεθα κατόπι τόσων ἐτῶν χωρισμό, ὁ Πρόεδρος σηκώνεται ἀπὸ τὸ γραφεῖο του κι' ἔρχεται γελαστός, τοῦ σφίγγω τὸ χέρι σφικτά, μὲ βάζει καὶ κάθημαι ἀπέναντι του μὲ ἀρωτᾶ τί κάνω καὶ ἂν δύνатаι νὰ μοῦ φανῆ χρήσιμος.—Αὐτὴ τὴν ὥρα σὰ κινηματογραφικὴ ταινία πέρασε ὅλη ἡ σχολικὴ ζωὴ στὰ μάτια μου, τὸ κτίριο τοῦ Λυκείου, καθηγηταὶ ποὺ δὲν ὑπάρχουν πλειά, μαθηταί, συμμαθηταὶ ἄλλοι πεθαμμένοι, ἄλλοι ζωντανοὶ δισπαρμένοι ἐδῶ κι' ἐκεῖ, ἄλλοι ποὺ νομίζουν τοὺς ἑαυτοὺς των εὐτυχεῖς καὶ ἄλλοι δυστυχεῖς. "Ἐνα ἀνεξίχνιαστο μυστήριον εἶναι ὁ ἄνθρωπος καθὼς καὶ αἱ πράξεις του, ἡ μισὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα πραγματεύεται τὸν ἑαυτό του καὶ ἡ ἄλλη μισὴ τὰ ἔργα του καὶ πάλι οἱ κοινωνιολόγοι, οἱ φιλόσοφοι δὲ συμφωνοῦν. Τί εἶναι ὁ προσορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου στὸ κόσμον; διατι ἐρχόμαστε καὶ διατι φεύγομε; καθεὶς καὶ μιὰ θεωρία ἀσπάζεται καὶ νομίζει ὅτι εἶναι ἐν τάξει! "Ἐνα θέατρο σωστό!—Εὐχαριστῶ τὸ κ. Βενιζέλο διὰ τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον του, ἀρωτῶ τὰ τῆς ὑγείας του μανθάνω εὐχάριστα νέα καὶ χαίρομαι. Μ' ἀρωτᾶ ἕνα πρὸς ἕνα τί γίνονται οἱ Τούρκοι συμμαθηταὶ καὶ γνωσταὶ του Τουρκοκρατικαὶ οἰκογένειαι τοὺς ὁποίους θυμᾶται καθὼς καὶ τὰ ὀνόματά των μολονότι ἐν τῷ μεταξὺ πέρασε πλέον τοῦ 1/4 τοῦ αἵωνος. Μοῦ δηλώνει κατηγορηματικῶς ὅτι ἡ Ἑλλὰς ξεκαθάρισε τοὺς λογαριασμοὺς τῆς μὲ τὴ Τουρκία μὲ τὴν ὁποία σήμερον τῆ συνδέουν δεσμοὶ φιλίας καὶ συμμαχίας καὶ ὅτι εὐχεται τὴν εὐτυχία καὶ τὴν πρόοδον τοῦ Τουρκικοῦ λαοῦ. Τὸν εὐχαρίστησα διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθηματά του καὶ τὸν διαβεβαίωσα ὅτι ἡ Τουρκία οὐδεμίαν βλέ-

ψι τρέφει διὰ τὰ ἐδάφη ἄλλων, ὅτι ὁ ἄριστος πόθος της εἶναι ἡ εἰρήνη ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ὅτι διαπνέεται ὑπὸ τῶν ἰδίων φιλικῶν αἰσθημάτων καὶ εὐχῶν διὰ τὸ εὐγενὲς Ἑλληνικὸν ἔθνος. Εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ καλέσῃ παρουσίαν μου τὸν κ. Μπέττον δώσας αὐτῷ πολυτίμους ὁδηγίας διὰ τὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς συνεργασίας Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος. Ἐπίσης μὲ συνέστησε θερμότερα εἰς τὸ Πρόεδρο τῆς βουλῆς καθὼς καὶ εἰς τὸ βουλευτὴ Λασηθίου κ. Κοθρῆ μὲ τὸν ὅποιο εἶπαμε κορητικὰ δίστιχα καὶ θυμηθήκαμε τὴν αἱματοκυλισμένην Κρήτην. Ἡ ἐπίσκεψις μου διήρκεσε πλεόν τοῦ τετάρτου τῆς ὥρας, τὸν ἠὺχαρίστησα διὰ τὴν θερμὴν ὑποδοχὴν, τοῦ εὐχάρηκα εὐδόκιμο σταδιοδρομίαν καὶ ἐζήτησα ἄδεια νὰ φύγω. Μὲ ἀποχαιρετῶν, μοῦ εὐχεται καλὸν κατευόδιο εἰς τὴν Κρήτην καὶ μοῦ λέγει εἰς τὴν ἐπιστροφήν νὰ τὸν δῶ ἕκ νέου. Ἐφυγα μὲ μεγάλη ἀνακούφισιν, μὲ ἐνθουσιασμόν καὶ ἐκτίμησιν γιὰ τὸ καλὸν φίλον ὅστις μὲ τὴν ἑπιθυμίαν καὶ ἀγάπην μ' ἐδέχθηκε. Διαβεβαιῶ τοὺς ἀναγνώστας μου ὅτι ὅλα τὰ λόγια τοῦ Προέδρου ἦσαν αὐθόρμητα καὶ ἐγκάρδια πρὸ παντὸς τὰ ἀφορῶντα τὴν Τουρκίαν. Οὕτω δὲν ἠπατήθην εἰς τὰς προβλέψεις μου διότι πράγματι ὁ κ. Βενιζέλος ἔχει σπάνιον χαρακτῆρα καὶ προσόντα ἀνεκτίμητα.

Τὸ πρῶτον ὅταν ἔπινα τὸ καφέ μου εἰς τὸ σαλόνιον τοῦ ξενοδοχείου 5—6 ἄγνωστοι οἱ ὅποιοι μοῦ εἶπαν ὅτι καὶ αὐτοὶ μένουσιν εἰς τὸ ξενοδοχεῖόν μου, μὲ παρεκάλεσαν νὰ μεσολαβήσω παρὰ τῷ κ. Προέδρῳ διὰ νὰ ἐπισπευθῇ ἡ λύσις ἀτομικῶν ὑποθέσεων των. Ἀπήντησα εἰς τοὺς ἀγνώστους κυρίους μου ὅτι δὲν θὰ ἀνταμωθῶ ἕκ νέου μὲ τὸν κ. Βενιζέλον καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ τοὺς φανῶ χρήσιμος. Καίτοι δὲν εἶμαι περίεργος ἄνθρωπος ἐντούτοις ἠθέλησα νὰ μάθω πῶς αὐτοὶ οἱ κύριοι ἔμαθαν τὰς σχέσεις μου μὲ τὸν κ. Πρόεδρον καὶ διὰ τοῦτο τοὺς παρεκάλεσα ἐμπιστευτικῶς νὰ μοῦ εἰποῦν πόθεν ἔλαβον τὴν πληροφορίαν. Ἀπέφυγαν νὰ μοῦ ποῦν καὶ ἐγὼ πάλιν δὲν ἐθέλωρησα ὀρθῶς νὰ τοὺς πιέσω. Ἀπὸ τὸ κατωτέρω ὁμῶς περιστατικῶς

ἐξάγεται ὅτι ἡ πληροφορία ἦτο παρμένη ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο. Τὸ μεσημέρι στὸ δωμάτιο μου ἦλθε ἡ σκανταλιέρα καμαριέρα μου καὶ μοῦ λέγει :

—Θὰ σᾶς παρακαλοῦσα κύριε, νὰ μοῦ κάμητε τὴ χάρι νὰ φροντίσετε νὰ μοῦ ἀυξήσουν τὸ μεροκάματο μου ποὺ εἶναι 12000 δραχμὲς διότι τόσα λίγα χρήματα δὲ φθάνουν νὰ πληρώνω νοῖκι, φαγὶ καὶ ντύσιμο.

—Καίτοι ἀναγνωρίζω ὅτι ἔχετε δίκιο, μολαταῦτα δὲ μπορῶ νὰ σᾶς ἱκανοποιήσω διότι εἶμαι ξένος σὲ ξένο τόπο καὶ δὲ γνωρίζω κανένα, ἀπήντησα.

—Δὲ γνωρίζετε κανένα ! γιὰ κουτὴ μὲ πήρατε ἢ νομίζετε ὅτι δὲν ξέρω πὼς σχετίζεσθε μὲ τὸ κ. Βενιζέλο ; εἶπε ἐν θυμῷ ἡ χαριτωμένη καμαριέρα.

—Εἶσθε ἓνα μπισκότο, ἓνα κουφέτο καὶ δὲ θέλω νὰ σᾶς χαλάσω τὸ χατῆρι, διότι καὶ ὁ κόσμος—ὁ ὁποῖος ἔχει σημασία τάξις καὶ ἀρμονία ποὺ δὲν ὑπάρχει—σ' ἓνα χατῆρι πάνω στηρίζεται. Ἄλλ' αὐτὸ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ Προϋπουργοῦ, ἐκείνου αἱ ἀσχολίαι καὶ αἱ δουλειαὶ του εἶνε ἄλλαι, σπουδαῖαι. Ἐγὼ θὰ τὸ πῶ τῆς πάτρωνας κυρίας Λουκοπούλου—ἡ ὁποία θαυμάζει ὅπως κι' ἐγὼ τὸ Μαχάτμα Γκάντι--καὶ πιστεύω νὰ δεχθῆ νὰ σᾶς ἀυξήσῃ τὸ μισθὸ σας.

—Σᾶς εὐχαριστῶ κύριε, εἶσθε πάρα πολὺ καλός, ἔτσι καλὴ εἶναι καὶ ἡ Κωνσταντινουπολίτισσα κ. Ἡὼ Λαμπίρη, τὴ γνωρίζετε ; ἀρώτησε.

—Δυστυχῶς ὄχι, δὲν ἔχω τὴ τιμὴ νὰ τὴ γνωρίζω, εἶπα.

—Εἶναι καθὼς πρέπει καὶ πολὺ μορφωμένη, μένει στὸ ξενοδοχεῖο μας μὲ τὸ μῆνα διότι φοιτᾷ στὸ τμῆμα Ἰατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου, εἶπε κι' ἔφυγε γιὰ τὴν φώναζε ὁ Μειρνοτιέλ.

Ἐσκεπτόμουνα μονάχος μου τὸ ζήτημα τῆς καμαριέρας, τὸ αἰώνιο καὶ ἄλυτο κακὸ κάθε κοινωνίας, ἡ ἀνισότης ποὺ μαστίζει τὴν ἀνθρωπότητα. Εἶπα τὴ παράκλησι τῆς πτωχῆς στὴ πονόψυχο κυρία Νιμέτ ἡ ὁποία τὴ διεβί-

βασε τῆς πάτρωνας μὲ τὴν ὁποία πολὺ σχετίζετο κ' ἡ ὁποία τῆς ὑπεσχέθη αὐξήσει.

Συνδιδεχθῆμεν πλειστάκις μὲ τὸν κ. Μπέττον Γεν. Διευθυντὴ Ὑφυπουργείου Τύπου, κατελήξαμε εἰς μίαν συμφωνίαν ἡ ὁποία ἔχει σκοπὸν τὴν σύσφιγξιν τῶν πνευματικῶν σχέσεων τῶν δύο κρατῶν καὶ ἡ συμφωνία αὕτη θὰ ὑποβληθῆ ἱεραρχικῶς εἰς τὴν Τουρκικὴν κυβέρνησιν πρὸς μελέτην καὶ ἔγκρισιν. (*) Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὕτη ὀφείλω νὰ ὑπογραμμίσω, ὅτι εἶμαι θαυμαστῆς τῆς εὐρείας ἀντιλήψεως, τοῦ εὐφυοῦς πνεύματος καὶ τῆς ὀξυδερκείας τοῦ κ. Γενικοῦ.

Παραμένων στήν Ἀθήναν πῆγα εἰς τὴν Ὑπουργεῖαν Παιδείας καὶ Οἰκονομικῶν διὰ νὰ λύσω ἀπορίας φίλων μου. Πῆγα μέρες πού τὰ Ὑπουργεῖα αὐτὰ δὲν εἶναι ἀνοικτὰ διὰ τὸ λαόν, ἐντούτοις μοῦ ἐπετράπη ἡ εἴσοδος μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ ἤμην Τουρκοσ καὶ οὕτω ἐξυπηρέτησα φίλους.

Γιὰ νὰ κορέσω τὴν δίψαν μου ἀπὸ βιβλία πῆγα εἰς τὴν βιβλιοπωλείαν Κολλάρου, Ἀλικιώτη, Γκοβόστη, Κορνάρου καὶ ἄλλα, πῆρα κλασσικὰ καὶ ἔργα Κρητῶν καὶ ὠρισμένους τῶν κ. κ. Γ. Καφετζάκη (Μαράντη), Ν. Καζαντζάκη καὶ κυριῶν Γαλάτειας Καζαντζάκη καὶ Μαρίας Λιουδάκη. Ἡ τελευταία ἔχει μαζεύσει καὶ ταξινομήσει μιὰ ὠραία συλλογὴ Κρητικὰ δίστιχα (μαντινάδες) καὶ εἰς τὸ πρόλογόν της ἀναφέρει ὅτι δὲν εἶνε ἐπιστήμονας ἢ πολυδιαβασμένος ἄνθρωπος! Πολὺ μοῦ ἄρεσε τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶναι ἓνα κειμήλιον λαογραφικὸν τῆς Κρήτης, καὶ ἀρώτησα ἂν ἡ κ. Λιουδάκη ζῆ διὰ ν' ἀλληλογραφίσω μαζί της. Πόσο λυπήθηκα ὅταν ἔμαθα ὅτι ἡ δασκάλα αὕτη δὲ ζῆ διότι. . . . . ἐτυφεκίσθη ἀπὸ τοὺς Ναζίδες! Καυμένο θηλυκὸν καὶ τί ἦτο τὸ τυχερό σου, νὰ διδάσκησιν, νὰ μορφώσῃς ἠθικοὺς ἀνθρώπους, νὰ περιμένῃς ἀπὸ τὸ πτωχὸν ἐπάγγελμα σου νὰ συναντήσῃς

(*) Σ. Σ. Ἡ συμφωνία τῆς πνευματικῆς συνεργασίας ὑπεγράφη εἰς τὴν Ἀγκυραν τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1951 καὶ θὰ τεθῆ εἰς ἐφαρμογὴν μόλις ἐπικυρωθῆ ἀπὸ τὰς δύο βουλὰς.

άνθρώπους οί όποιοι θά σέ σέβοντο και θά σέ έκτιμοῦσαν και άντι όλα αυτά δι' άμοιβή σφαίρα! "Ας μείνη τό όνομα σου άθάνατο.

Προτομή άειμνήστου Κορνυ-
λάκη πρωτοπόρου Κρητικού
ήθογράφου.

Βγήκα στην 'Ακρόπολι, είδα τό Παρθενώνα και τά άλλα έργα τέχνης τών άρχαίων 'Ελλήνων εις τά όποια όλοζώντανα φαίνεται ό άθάνατος ούτος πολιτισμός. 'Από τό ύψωμα τουτο έχει κανεις πρό όφθαλμοῦ κι' όλο τό πανόραμα τής 'Αθήνας τό όποιο πάντοτε αλλά προπάντων τό πρωί είναι ύπέροχο. Μεγάλο συνωστισμό βλέπει κανεις στούς δρόμους και σ' όλα τά μεταφορικά μέσα, λεωφορεία, τραμ και ταξί, διότι καθώς πληροφορήθηκα αί 'Αθηναί έχουν άνω του ένός εκατομμυρίου πληθυσμό. 'Ο λαός έξιστορεϊ τη πείνα που τραβήξε τό 1941 ή ό-

ποία είναι φρίκη, φαντασθήτε που έτρωγε ψωμι από τά κουκούτσια του χαρουπίου! και δια να μη τό χάση κι' αυτό όταν πέθαινε κανεις δικός του, δεν τό εδήλωνε δια να μη του αφαιρεθῆ τό δελτίο του ψωμιού! Οί άνθρωποι πέθαιναν στη κατοχή τόσοι πολλοί που αί νεκράμαξαι περνούσαν και τούς έπερναν—όπως παίρνουν τά σκουπίδια—και τούς έρριπταν όπως ρίπτουν τές άκαθαρσίες σ' ένα λάκκο και τούς σκέπαζαν. 'Εξιστοροῦν και δεν τελειώνουν τά βασανιστήρια, τά κακά και τούς τυφεκισμούς τών Ναζι σ' όλη τη 'Ελλάδα και προπάντων στη Κρήτη. Σ' αυτά όλα δεν ξεχνοῦν να έξυμνήσουν τό «Κουρτουλούς» τό βαπόρι τό όποιο τούς πήγε τρόφιμα 5—6 φορές. Μ' όλα αυτά που υπέφερε, ό λαός πάλι όλο θάρρος και δύναμη επιδίδεται εις την εργασία του. Καίτοι άκόμη αί πληγαί του δεν έπουλώθησαν μόλα

Κηδεία 1941 έργον Καναζάκη

Η πείνα 1941 έργον γλύπτου Καναζάκη

ταῦτα διασκεδάζει τῇ λύπῃ του κι' ἐλπίζει εἰς ἓνα καλλί-
τερο αὔριο. Δι' ἓνα Κωνσταντινουπολίτη ἡ ζωὴ εἶναι πάρα
πολύ ἀκριβή, τὸ χρῆμα ἀφθονο σὲ βαθμὸ πού δὲ μπαίνει
στὸ συρτάρι ἢ πορτιμονὲ καὶ γι' αὐτὸ τὰ περισσότερα μα-
γαζιὰ ἔχουν πανιέρια στὰ ὁποῖα βάζουν τὲς χιλιάδες δραχ-

*Ἡ θνήσκουσα μητέρα
ἔργον Κανακάκη*

*Βομβαρδισμὸς ἀμάχου πληθυσμοῦ
ἔργον γλύπτου Κανακάκη*

μές. Στὴν Ἀθῆνα δὲν εἶδα καμιὰ γυναῖκα νέα ἢ ἡλικιωμένη
νὰ φορῇ κάλτσες αἱ ὁποῖαι στοιχίζουσιν 60.000 δραχμὲς καὶ
ἄνω, περίπου 12 λίραι Τουρκίας τὸ μινιμούμ. Τὸ νερὸ πο-
λὺ βαρὺ κι' ἂν δὲν εἶναι κρύο τὸ καλοκαίρι δὲ πίνεται,
διότι ἔχει κάποια σχετικὴ μυρωδιά. Ὁ ἀστυφύλαξ εὐγενέ-
στατος, σῶς δίδει ὅτι πληροφορίες θέλετε διὰ ὁδοὺς καὶ
παρόδους, κάμνων χρῆσι τοῦ σχεδίου τῆς Ἀθῆνας τὸ ὁποῖο
φέρει μαζί του. Τ' αὐτοκίνητα στὲς λεωφόρους δὲν τρέ-
χουν πολὺ κι' ὄλος ὁ λαὸς εἶναι εὐγενέστατος καὶ περι-
ποιητικὸς. Σὲ τέτοιο περιβάλο ἀφοῦ ἔμεινα μιὰ ἑβδομάδα,
ἔφυγα ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ κ. Ἀζῆς διὰ
Πειραιᾶ.

ΤΑΞΕΙΔΙΟ ΧΑΝΙΑ — ΚΡΗΤΗΣ

Μὲ τὸ ἀτμόπλοιο «Καδιῶ» φύγαμε τὰς 6 τὸ βράδυ ἀπὸ τὸ Πειραιᾶ, στὸ βαπόρι ἀκούω τὴ Κρητικὴ διάλεκτο καὶ τὸ κρητικὸ κ καὶ χ ἀπὸ στρατιῶτες κι' ἐπιβάτες πολιτικούς. Ρίγη ἀπὸ συγκίνησι καὶ χαρὰ μὲ καταλαμβάνουν, ὀλόκληρη συζήτησι ἀκούω καὶ δὲ πιστεύω σι' αὐτιά μου. Ἄρά γε; ἄρά γε; . . . διαρκῶς ἀρωτῶ τὸν ἑαυτό μου, θὰ παρεξηγηθῶ ἢ νὰ τὸυς ἀρωτήσω νέα τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ διατὶ νὰ παρεξηγηθῶ; εἶναι νέοι ποὺ κάνουν τὸ στρατιωτικὸ τοὺς μὲ πειθαρχία καὶ μ' ἐκπαίδευση στρατιωτικῇ. Ἀπὸ τὰ σπῆτια τοὺς θάχουν ἀκούσει ὅτι ἓνας ὀλόκληρος Τουρκικὸς πληθυσμὸς, νομοταγῆς, ἐργατικὸς, φιλήσυχος ὁ ὅποιος ἔζησε χρόνια πολλὰ μὲ τοὺς Χριστιανοὺς συμπατριῶτας τοῦ ἔφυγε τὸ 1924—1925 συνεπεία τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν. Ἐπομένως δὲν θὰ παρεξηγηθῶ ἀλλὰ θὰ τύχω μάλιστα καλῆς ὑποδοχῆς λέγω καὶ πηγαίνω ἀπὸ τὴ καμπίνα μου στὸ κατάστρωμα τοῦ βαποριοῦ.

—Γειά σας παλληκάρια, εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο μέσα; ἀρώτησα.

—Ὅχι κύριε, εἴμεθα ἀπὸ χωριά τῶν Χανιῶν καὶ Λασηθίου, τί συμβαίνει; μήπως θέλετε τίποτε; ἀπήντησαν.

—Εὐχαριστῶ συμπατριῶται μου, εἶμαι Τοῦρκος κατάγομαι ἀπὸ τὸ Ἡράκλειο, ἔφυγα συνεπεία τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν καὶ ἤθελα νὰ μάθω νέα τοῦ Ἡρακλείου, εἶπα.

—Εὐχαριστῶς νὰ σᾶς ποῦμε ὅ,τι σχετικῶς ξέρομε, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ ὅλα πάρετε μιὰ τσικουδιά κρητικιά νὰ ποῦμε τὸ καλῶς ὠρίσατε στὴ πατρίδα στὴν ὅποια πάντοτε μὲ καλὲς ἀναμνήσεις μιλοῦν ὅλοι γιὰ σᾶς.

Ἐφεραν ἓνα μπουκάλι τσικουδιά, βρῆκαν καὶ ποτηράκια, τὰ σκουντρίξαμε κι' εἶπαμε τὸ κρητικὸ «πάντα γειά, πάντα χαρά, πάντα νάμαστε καλά». Πάνω ἀπὸ δύο ὥρες κάθησα στὸ κατάστρωμα μὲ τὰ παλληκάρια, ἀτμόσφαιρα ἀδελφική, εἰλικρινής, τελειώσαμε τὴ τσικουδιά, —ἄσπρο πᾶτο—

ἤκουσα τὰ κακὰ πού ἔπαθε ἡ Κρήτη στή κατοχή, ἔφριξα, εὐχαρίστησα τοὺς στρατιῶτες κι' ἔφυγα γιά τὸ κατάστρωμα τῆς πρώτης θέσις πού ἦσαν οἱ πατριῶτες μου...

Ἐκεῖ ἓνα ἄλλο χωριὸ εἶχαν κουρντισμένο οἱ φίλοι μου μὲ τοὺς ἐπιβάτες τῆς πρώτης καὶ δεύτερης θέσις, μιὰ κρητικὴ ἀποσπερίδα στὴν ὁποία πῆρα κι' ἐγὼ μέρος. Ἦσαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Κρήτης, οἱ Ἡρακλειῶτες μὲ ἀρωτουσαν «ζῆ ὁ Ἰβραῆμ ἐφένδης ὁ Κασαπάκης; ὁ γιός του τί κάνει; ὁ Μαχμούτης πού πουλοῦσε τὰ κουλούρια κι' ἐφώναζε ἡ νενέ μου τὰ κάνει, ζῆ; καὶ ποῦ εἶναι; ὁ Ἰσμαῆλ ἐφέντης ὁ μπογατσατζάκης πού ἔκανε τὴν ἀνόθευτη μπογάτσα καὶ τὴ χαχύλερνε μὲ τὸ ντερνάβικο βούτυρο θὰ πέθανε, μὰ τὰ παιδιὰ του ζοῦνε, τί κάνουν;» τοιαύτες ἀρωτήσεις μου ἔκαναν κι' ἐγὼ ἀπαντοῦσα ὅτι ἤξερα γι' αὐτούς. Τοὺς πεθαμένους συγχωρούσαμε ὅλοι μαζὺ καὶ γιά τοὺς ζωντανούς εὐχόμαστε ὑγεία καὶ καλὰ ὑστερνά.

Ἦλθε ἡ σειρά μου κι' ἤρχισα καὶ γὼ νὰ ρωτῶ : «ὁ Μιγάδης πού ἦτο στὸ Κέντρο, τὰ παιδιὰ του ὁ Μύρων καὶ τὸ Κωστάκι τί κάνουν; ὁ Ράδος ὁ Μαλεβυζώτης, ὁ Μηνᾶς Στεργιάδης, ὁ Παπαχατζάκης ὁ ἱατρὸς ζοῦν;» καὶ φυσικὰ ἐμάθαινα εὐχάριστα καὶ δυσάρεστα νέα. Στὴ κουβέντα μέσα ἕνας θυμήθηκε καὶ μ' ἀρώτησε ἂν ὁ Μπιλάλης ὁ κόπακας ζῆ καὶ ὅλοι εὐχαριστηθήκανε ὅταν ἔμαθαν ὅτι εἶναι ἐν ζωῇ καὶ ὅτι βρίσκεται στὴ Σμύρνη. Γιά τοὺς ἀναγνώστες μου οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν τὸ Μπιλάλη, τοὺς πληροφοροῦ ὅτι εἶναι καὶ σήμερον ἀκόμη μπεκιάρης, πάρα πολὺ ἀστείος, ἀλκοολικός γι' αὐτὸ ἦτο ἀμπονὲς ἀχώριστος τοῦ Λοντιὸν τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὅσοι πῆγαιναν ἐκεῖ τὸν ἐτράτερναν γιά τ' ἀστεῖα του καὶ ἔτσι δὲ πλήρῳνε τίποτε ἀπὸ τὸ μηνιάτικο ποῦ περνε ἀπὸ τὸ ὑφασματοπωλεῖο πού δούλευε ὡς ὑπάλληλος. Ἔχει πάρα πολλὰ περιστατικὰ τὰ ὁποῖα εἶναι γνωστὰ σὲ ὅσους τὸν σχετίζοντο, αὐτὰ λοιπὸν λέγαμε καὶ ξεκαρδιζόμαστε ἀπὸ τὰ γέλια. Θ' ἀναφέρω ἓνα δυὸ τὰ ὁποῖα πραγματικῶς εἶναι ἀριστουργήματα ἀπὸ τέχνη καὶ εὐφυΐα. Ὁ Μπιλάλης μετὰ τὸ βραδυνὸ του φαγοπότι πῆ-

γαινε στο καφενεῖο τοῦ Χατζάκη στὲς Τρεῖς καμάρες κι' ἔπινε καφέ. Αὐτὴ τὴν ὥρα πῆγαινε καὶ ὁ ποτὲ χειροῦργος Σάβας Σαββάκης νὰ πιῇ ναρκιλὲ καὶ πάντα κάθιζε κοντὰ στὸ Μπιλάλι γιατί ἡ παρέα του ἦτο πράγματι ἀπόλαυσι. Ὁ Μπιλάλης εἶχε σπᾶσιμο κήλη καὶ ὁ ἱατρὸς τὸν παρακαλοῦσε νὰ πάη στὸ Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο νὰ τοῦ κάμη ἐγγεῖρησι καὶ συγχρόνως τὸ κλείσιμο του στὸ Νοσοκομεῖο νὰ γίνῃ αἰτία νὰ παραιτήσῃ τὸ πιοιό. Ὁ Μπιλάλης ὅμως ἦτο τῆς ἀντιθέτου ιδέας, ἰσχυρίζετο ὅτι ἂν παραιτήσῃ τὸ σπῆρο ἀμέσως θ' ἀποθάνῃ. Μὲ τὰ πολλὰ ὁ Μπιλάλης ἐγγεῖρισθηκε καὶ ὅλοι οἱ φίλοι πηγαίναμε νὰ τὸν δοῦμε στὸ Νοσοκομεῖο καὶ καθέννας βαστοῦσε στὴ τσέπη του κρυφὰ ἓνα μπουκάλι οὔζο διότι αὐτὸ ἦτο τὸ πολυτιμότερο δῶρο στὸ κόσμον γι' αὐτόν. Ὁ Μπιλάλης κατέβαζε τὸ περιεχόμενον καὶ τ' ἀδειανὰ μπουκάλια τᾶβαζε κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι κι' ἡ Νοσοκόμα μὲ τὸ χαρτζηλίκι ποῦπερνε τᾶκρυβε καὶ δὲν τὸν προδίδε. Ὁ ἱατρὸς κάθε μέρα ἐξήταζε τὴ πληγὴ καὶ τοῦ ἔλεγεν ὅτι κάνει λάθος νὰ νομίζῃ ὅτι δὲ μπορεῖ νὰ παραιτήσῃ τὸ πιοτὸ καὶ ἀπόδειξις εἶναι ὅτι στὸ Νοσοκομεῖο δὲν πίνει! καὶ μολαταῦτα ζῆ καὶ βασιλεύει. Ὁ Μπιλάλης κουνοῦσε τὴ κεφαλὴ του κι' ὠμολογοῦσε ὅτι λάθος ἐνόμιζε ὅτι θὰ πέθενε. Μετὰ 15 μέρες ὁ Μπιλάλης ἔγινε καλά, αἱ ραφὲς ἔδισαν, πῆρε ἐξιτήριο κι' ὁ ἱατρὸς τοῦ συνέστησε πάλι νὰ μὴ βάλῃ πιοτὸ στὸ στόμα του τώρα ποῦ ξέμαθε διότι . . . .

Ὁ Μπιλάλης κουνοῦσε πάλι τὴ κεφαλὴ του καὶ παρεκάλεσε τὸ χειροῦργο νὰ πᾶνε στὸ θάλαμο νὰ τοῦ δείξῃ κάτι. Ἐδέχθη πῆγαν κι' ἐσάστισε ὅταν εἶδε τὸ Μπιλάλη νὰ βγάξῃ κάτω ἀπὸ τὸ κρεββάτι 2—3 νιουζίνες μπουκάλια ἄδεια μὲ τὴν ἐτικέτα ἀπ' ἔξω «οὔζο Ξενάκη—Λιανᾶ» καὶ νὰ τοῦ λέγῃ ὅτι ἂν αὐτὰ δὲν θὰ τὰ ἔπινε, ὁ χειροῦργος δὲν θὰ ὑπέγραφε ἐξιτήριο, ἀλλὰ πιστοποιητικὸ θανάτου! ἀλακολικὸν γιατρόν, ἀλακολικόν . . . Ἄλλο περιστατικὸν τὸ ὁποῖον πιστοποιεῖ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὴν διαύγειαν τοῦ πνεύματος τοῦ Μπιλάλη εἶναι τὸ ἑξῆς :

Μιὰ βραδεῖά στὴ παρέα εἶπαν τοῦ Μπιλάλη ὅτι ὁ

νέος Μοίραρχος Ἡρακλείου μαζεύει καὶ φυλακίζει τοὺς ἀλκοολικοὺς γιὰ τοῦτο νὰ προσέξῃ νὰ μὴ τὸν φυλακίσῃ καὶ αὐτόν. Ὁ Μπιλάλης ἀμέσως ἀπήντησε μὲ τὰ ἑξῆς λόγια: «Ὁ Μοίραρχος μαζεύει τοὺς κληρωτοὺς ἀλκοολικοὺς, ἀλλὰ ἐγὼ εἶμαι ἑφεδρος!» αὐτὴ δὲ ἡ ἀπάντησίς του κατέστη παροιμιώδης στὸ Κάστρο.

Μὲ μιὰ τέτοια ἀτμόσφαιρα ἀσκίαστη ἀπὸ τὲς κακὲς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος ἡ ὁποία φωτοβολεῖ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἀδελφωσύνη τῶν Κρητῶν, ξημερωθήκαμε στὸ κατὰστρομα καὶ μετ' ὀλίγο ἤρχισαν νὰ φαίνονται τὰ Κρητικὰ βουνά, τὸ ἰδανικὸ τῶν ὀνείρων καὶ τῆς λαχτάρας μου. Πολὺ συγκινήθηκα ἀπ' αὐτὴ τὴ θέα, ἐχάρηκα ὅπου σῶοι, φρέσκοι καίτοι ἀκοίμιστοι, χαρούμενοι γιὰ τὴ καλὴ θάλασσα καὶ τὴ καλὴ παρέα, φθάνω στὸ μέρος τοῦ προορισμοῦ μου. Ὅπως ὁμως ὁ ποιητὴς εἶπε «στὸ δρόμο καὶ πού περπατᾷς σὰ βροῆς τὴν εὐτυχία, μὴ τὸ ξεχνᾷς πὼς βρίσκεται μαζὺ καὶ ἡ δυστυχία» ἔτσι καὶ ἐγὼ ἕνα περιστατικὸ τὸ ὁποῖο γίνθηκε τὸ 1916 -σ' αὐτὰ τὰ νερὰ μ' ἔκαμε νὰ μελαγχολήσω καὶ νὰ λυπηθῶ.

Τὸ χρόνον αὐτὸ ἤμουνα στὴ Σῦρο ἡ ὁποία ἦτο τότε τὸ κέντρο ἐφοδιασμοῦ τῶν νήσων. Μιὰ καλὴ μέρα τοῦ Ἀπρίλη, πὸν ἥλιος ζέστενε τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ εἰδοποιῶσε ὅτι ἔρχεται τὸ καλοκαιράκι ν' ἀναζωογονήσῃ τοὺς γέροντες, τοὺς ἀρρώστους καὶ τὰ παιδιά, περιπατοῦσα τὴ προκυμαία καὶ εἶδα ἕνα συμπατριώτη μου ὀνόματι Ἰμπραήμ Ταζενὲ ἕξ Ἡρακλείου ντυμένος στὸ χακὶ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης. Ἦτο ἀδύνατος, κίτρινος καὶ στὸ πρόσωπό του φαινότανε κακουχίες καὶ στερήσεις. Καθήσαμε στὸ καφενεῖο, μετὰ τὰ σχετικὰ τὸν ἀρώτησα ποῖος ἀέρας τὸν ἔφερε στὴ Σῦρο. Εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ ἐλώδεις πυρετοὺς στὴ Σαλονίκη πὸν ἔκανε τὸ στρατιωτικὸ του καὶ πήγαινε στὸ Ἡράκλειο μὲ ἀναρρωτικὴ ἄδεια μὲ τὸ βαπόρι Πελοπόννησος τῆς τότε ἐταιρείας Γουδῆ τὸ ὁποῖο εἶχε σταθμεύσει στὴ Σῦρο νὰ πάρῃ σιτᾶρι γιὰ τὴ Κρήτη. Τοῦ ἔλεγα ὅτι τὸν ζηλεύω πὸν πηγαίνει στὸ σπήτι του καὶ αὐτὸς ἐπανειλημμένως μοῦ

ἔλεγε ὅτι μέσα του μία ἀνησυχία, ἓνας φόβος τὸν κρατεῖ ὅτι δὲν θὰ πάη, ἓνας ἐφιάλης τὸν βασανίζει ὅτι τίποτε κακὸ θὰ τοῦ συμβῆ, ἐν συντόμῳ δὲ ζεστενόντουνα αὐτοῦ τοῦ ταξειδίου. Τὸν βεβαίωνα ὅτι κάθε ἐβδομάδα ὄλα τὰ βαπόρια ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὴ Σῦρο γιὰ τὴ Κρήτη πήγαιναν χωρὶς ἐνόχλησι ἀπὸ τὰ Γερμανικὰ ὑποβρύχια καὶ γι' αὐτὸ ὁ φόβος του αὐτὸς ἦτο ἐντελῶς ἀβάσιμος. Τοῦ κάκου ὁμως! ὁ Ἰμπραήμ με πεποιθήσι καὶ με βεβαιότητα ἐπέμενε ὅτι δὲ θὰ πάη στὸ Ἡράκλειο με τὸ καλὸ, καὶ γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ τοῦ πρότεινα νὰ μείνῃ σ' ἐμένα μουσαφίρης καὶ νὰ φύγῃ με τὸ βαπόρι τῆς ἄλλης ἐβδομάδας γιὰ τὴ Κρήτη, αὐτὸς ὁμως ὁ δυστυχῆς δὲν ἐδέχθη. Μετὰ δύο μέρες αἱ ἐφημερίδες δημοσίευσαν τὴν εἶδησι ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἐτορπιλλίσθη ἀνεπιτυχῶς ἀπὸ Γερμανικὸ ὑποβρύχιο σὲ σημεῖο ποὺ φαινότουσαν τὰ βουνὰ τῆς Κρήτης, ὅτι κατόπιν πανικοῦ ὁ ὁποῖος ἔγινε στὸ βαπόρι ὁ πρῶτος καπετάνιος καὶ πολλοὶ ἐπιβάτες ἔπασαν στὴ θάλασσα καὶ ὅτι πνιγμένοι ὑπάρχουν ἀρκετοί. Ἀμέσως σκέφτηκα τὸ δυστυχῆ τὸ Ταζενὲ καὶ σὰν ἓνα φάσμα τὸν εἶδα νὰ εἶναι στὴ θάλασσα νὰ θέλῃ νὰ ξεμπερδεύσῃ νὰ μὴ μορῆ, νὰ φωνάζῃ βοήθεια καὶ στὰ τελευταῖα νὰ πηγαίνῃ γιὰ νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ πλειὰ στὸ βάθος τῆς θάλασσας! Εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ ἄρά γε; ρωτοῦσα τὸν ἑαυτό μου, εἶναι ἔλεγα, ἔπειτα πάλι ἀπὸ μέσα μου μία φωνὴ ἔλεγε ὅτι ἡ φαντασία μου τὰ δημιουργεῖ καὶ γι' αὐτὸ νὰ μὴ πιστεύω ὅτι κακὸ βάζει ὁ νοῦς μου. Μιὰ ταραχὴ, μιὰ ταχυκαρδία, ἓνα βάρος στὴ καρδιά μου μ' ἐπίεξε, ἡ ψυχὴ μου ἦτο σὰ νὰ ἦταν σ' ἓνα μάγγανο μέσα, ὄλα μαῦρα καὶ σκοτεινὰ μ' ἐφαίνοντο. Σὲ τέτοια μιὰ κατάστασι δὲ κοιμήθηκα ὄλη νύχτα, βιαζόμουνα νὰ ξημερώσῃ νὰ πάρω ἐφημερίδα νὰ διαβάσω τὸ κατάλογο τῶν πνιγέντων νὰ ἰδῶ σὲ ποῖα στρώματα βρίσκεται ὁ δυστυχῆς Ταζενὲς. Πῆρα τὴ φημερίδα, με χέρια τρεμουλιαστὰ τὴν ἀνοιξα, νὰ τὴ διαβάσω ἢ ὄχι; λέω τοῦ ἑαυτοῦ μου, κάνω νὰ ρίξω μιὰ ματιά, πάλι μετανοῶ, ἐπὶ τέλους δίδω ψεύτικο θάρρος στὸν ἑαυτό μου διαβάζω καὶ τί νὰ δῶ;

αί προβλέψεις μου, τὸ φάντασμα, ὁ φόβος μου, ὅλα τὰ κακὰ ποὺ ἔβαζε ὁ νοῦς μου εἶναι ἀλήθεια, γυμνὴ ἀλήθεια, ὁ δυστυχὴς ὁ Ἰμπραήμ ἐπνίγηκε, δὲν ὑπάρχει, ὁ ἐφιάλτης, ἡ προαίσθησίς του καλὰ τὸν εἰδοποίησαν, ἀλλά . . . .

Καὶ σήμερο τέλος Αὐγούστου 1950 στὰ ἴδια νερὰ ποὺ ὁ Ἰμπραήμ ἔγινε λεία τῶν ψαριῶν, μέσα μου, μὲ τὸ πόνο μου, ἀφῆκα τὴ ψυχὴ μου νὰ πετάξῃ στ' ἀνεξιχνίαστα ὕψη τοῦ δημιουργοῦ τῶν πάντων καὶ τὴ καρδιά μου νὰ κλαύσῃ τὸ λιγόχρονο νέο στὴ βουβὴ προσευχή μου. Τὸ περιστατικὸ τοῦτο μαζὺ μὲ ἄλλα πολλὰ μᾶς ἀναγκάζουν νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ τηλεπάθεια εἶναι μία ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότης, ὅτι τὰ πνεύματα δύνανται νὰ ἐπιδράσουν τὸ ἕνα στὸ ἄλλο χωρὶς τὴ μεσολάβησι τῶν αἰσθήσεων καὶ ὅτι ἡ ψυχικὴ δύναμι ὑπάρχει, ἀλλ' ἡ φύσις της εἶναι σχεδὸν ἄγνωστη.

Δὲν εἶπα αὐτὴ τὴν ἐξιστόρησι σὲ κανένα γιατί δὲν ἤθελα νὰ γίνω αἰτία νὰ στενοχωρηθοῦν ἄνθρωποι μὲ τοὺς ὁποίους μὲ μεγάλη κατανόησι συνωμίλησα κι' ἀγάπησα. Ἐξ ἄλλου λίγο παραπέρα μας ἦσαν δύο τρεῖς οἱ ὁποῖοι ἐστενοχωροῦντο ἀπὸ τὰ λεγόμενα μας καὶ διὰ τοῦτο δὲν μᾶς πλησίασαν καὶ μάλιστα μὲ τοὺς μορφασμοὺς τοῦ προσώπου των κατάλαβα ὅτι δὲν θέλουν νὰ βλέπουν ἐκδηλώσεις συμπαθείας κι' ἀγάπης. Σ' αὐτοὺς βασίλευε μία ἄγνωστη σ' ἐμᾶς τοὺς θνητοὺς ζωὴ καὶ λατρεύετο ἕνας πάλι ἄγνωστος σ' ἐμᾶς Θεός. Ἦτο ἡ ζωὴ τῆς ἀπόλαυσις καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἡδονῆς. Δι' αὐτοὺς αἱ ἡμέραι εἶναι γλυκειαί, οἱ ὄρες περνοῦν χωρὶς στενοχώρια, ἡ καρδιά πηγαίνει ἐκεῖ ποὺ θ' ἀπολαύσῃ τὸ περισσότερο τέρψεις καὶ ἡ ψυχὴ βρίσκεται σ' ἕνα μεγάλο ὠκεανὸ συμφέροντος. Σ' αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει φόβος, ἀνησυχία, ἔγνοια καὶ παλμοί. Οὔτε ζωὴ καὶ θάνατος διότι τὰ πάντα εἶναι σκεπασμένα μὲ τὸ πέπλο τῆς ἀπόλαυσις καὶ τῆς ἀνυπαρξίας, ἀναισθησία καὶ πάλι ἀναισθησία.

Τὸ Καδιὸν μπαίνει στὸ λιμάνι τῆς Σούδας, ἕνα βαπόρι βουλισμένο φαίνεται στὸ λιμάνι μέσα, ἀρωτῶ καὶ μοῦ λένε ὅτι εἶναι Ἀγγλικὸ πολεμικὸ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐβύθισαν

οί Γερμανοὶ μὲ τ' ἀεροπλάνα των. Τὸ καράβι μας πλευρίζει στὸ μόλο καὶ ἀποβιβαζόμεθα ἀφοῦ ἀποχαιρετοῦμε τοὺς καλοὺς συνταξειδιῶτας μας οἱ ὁποῖοι τόσον πολὺ μᾶς ἐξετίμησαν. Μὲ τὰ λεωφορεῖα τῆς γραμμῆς Σούδας—Χανιά φθάνομε στὰ Χανιά ἀφοῦ περάσαμε ὠραίες λεωφόρους δενδροφυτεμμένες κι' ὁ ἥλιος μὲ τὸ φῶς του ἐγιάλιζε τὰ βουνὰ καὶ τοὺς βράχους. Κατέλυσα στὸ ξενοδοχεῖο Μινέρβα ποῦ εἶναι στὴ παραλία, παλαιὸ σπήτι τοῦ Σοφταζαδέ, τὸ ὁποῖο διευθύνει ἡ κυρία Ἀντωνακάκη, εὐγενεστάτη καὶ καθὼς πρέπει. Μοῦ παραχωρεῖ ἓνα δωμάτιο πάνω στὴ θάλασσα μ' ἓνα κρεβάτι, καθαρὸ χωρὶς ψύλλους καὶ κορέους! πρὸς 12,500 δραχμὲς ἡμερησίως σύμφωνα μὲ τὴ διατίμησι τῆς Δημαρχίας.

Ξεκουράστηκα λίγο κι' ὕστερα πῆγα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ Γενικὸ Διοικητὴ Κρήτης, ἐπειδὴ ὅμως εἶχε μεταβῆ στὸ Ἡράκλειο γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀπαγωγῆς Τασούλας—Κεφαλογιάννη συνωμίλησα μὲ τοὺς κ. κ. Νικηφόρον Γ. Βοῦρον, Γενικὸ Γραμματέα καὶ Γεώργιον Μ. Καλλομενόπουλον, Διευθυντὴ Γεν. Διοικήσεως στοὺς ὁποίους ἐξέθεσα τὸ σκοπὸ τῆς καθόδου μου στὴν Ἑλλάδα. Ἐχάρησαν ὑπερβολικὰ, σὰν ἀδελφοὶ τους μὲ ὑπεδέχθησαν καὶ μοῦ ἐδήλωσαν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ μ' ἐξυπηρετήσουν θεωροῦντες τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴ τιμητικὴν. Τοὺς ἠὲχαρίστησα μὲ τὸ παραπάνω, ἐξέφρασα τὴν ἐπιθυμίαν νὰ καταθέσω στεφάνι στὸ τάφο τοῦ ἀειμνήστου Βενιζέλου καὶ παρεκάλεσα νὰ μὲ διευκολύνουν καὶ συγχρόνως νὰ παρρησιάζωνται ἐπὶ τῆς τελετῆς αὐτῆς. Συνεφωνήσαμε νὰ καταθέσω τὸ στεφάνι τὴν ἐπομένην τὸ πρωῖ τὸ ὁποῖο θὰ παρελάμβανε καθὼς καὶ μένα τὸ αὐτοκίνητο τῆς Γενικῆς Διοικήσεως. Ἐπίσης μείναμε σύμφωνα νὰ δώσω μιὰ διάλεξι στὸ φιλολογικὸ σύλλογον «Χρυσόστομος» τὴν ἐπομένην τὸ ἑσπέρας μὲ θέμα «ὁ Μαχάτης Γκάντι». Εἶχαν ἀκόμη τὴν ἐξαιρετικὴν εὐγένειαν νὰ δώσουν στὸ τύπον ὅλης τῆς μεγαλονήσου ἀνακοινωθὲν περὶ τῆς ἀφίξεώς μου στὴ Κρήτη, τὰ τῆς καταθέσεως στεφάνου καὶ περὶ τῆς διαλέξεώς μου. Παρήγγειλα

στ' ἀνθοπωλεῖο ἓνα ὥραϊο στεφάνι ἀπὸ φυσικὰ ἄνθη μὲ κορδέλλες ἄσπρη καὶ κόκκινη μὲ τὴν ἐπιγραφὴν « Ἐκμὲλ Μολλᾶ στὸν ἀείμνηστον Ἐλευθέριον Βενιζέλον ».

Γύρισα τὴ πόλι καὶ εἶδα τὴ καταστροφὴν ποῦ ἔκαμαν οἱ βομβαρδισμοὶ τῶν Γερμανικῶν ἀεροπλάνων, αἱ συνοικίαι Σπλάτζιας καὶ Καστέλλι ἐντελῶς κατεστράφησαν καὶ ἀκόμη παραμένουν ἀνοικοδόμητες, τὸ πρῶν τζαμί τῆς Σπλάτζιας καὶ σήμερον ναὸς Ἁγίου Νικολάου ἐσώθη ἀπὸ τὸ βομβαρδισμόν, διατηρεῖ τὸ μιναρὲ του μ' ἓνα σταυρὸν ποῦ τοῦ ἔβαλαν πάνω. Αὐτὸς δὲ δὲν εἶναι ὁ μόνος μιναρὸς τὸν ὁποῖο βλέπει κανεὶς στὰ Χανιά, οἱ περισσότεροὶ τῶν ἄλλων τζαμιῶν μιναρῆδες στέκουν ὅπως εἶχαν. Ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ δωματίου μου βλέπω τὴ νέκρα τοῦ λιμανιοῦ τῶν Χανιῶν—διότι τὰ βαπόρια δὲ προσεγγίζουν πλεία τὰ Χανιά ἀλλὰ τὴ Σοῦδα—ἀκούω τὴ θάλασσα μὲ τὰ κύματά της νὰ νανουρίζῃ μελωδικὰ καὶ τὸ πλήρωμα δύο τριῶν καϊκιῶν ποῦ εἶναι στὸ λιμάνι νὰ τραγουδοῦν τὰ κρητικὰ τραγούδια καὶ τὰς κρητικὰς ὄρσες. Βλέπω τὸ βενετσάνικο φανάρι τοῦ λιμανιοῦ τὸ ὁποῖο ἔχει ἰδῆ μεγαλειᾶ καὶ τώρα κανεὶς δὲ τὸ κυττάζει, ἀπ' ἐναντίας τὸ περιφρονοῦν διότι γέρασε. Αὐτὸ μοῦ ὑπενθυμίζει μιὰ τέτοια περίπτωσι κάποιου Γάλλου—μοῦ φαίνεται τοῦ Victor Hugo—ὁ ὁποῖος ὅταν ἐπάληψε ἡ ρεντιγκότα του τὴν ἐκρέμασε καὶ ἀπευθυνόμενος σ' αὐτὴ τῆς εἶπε: « Μὲ σένα ἐπεσκέφθηκα τοὺς τάδε καὶ τάδε βασιλεῖς, πρωθυπουργοὺς, ἀκαδημαϊκοὺς καὶ διανοουμένους, σήμερον ὅμως ἐπάλιωσες καὶ γι' αὐτὸ οὔτε αὐτοί, οὔτε κι' ἐγὼ δὲ σὲ θέλω πειᾶ ». Βλέπω τὰς φυλακὰς τοῦ Φιρκᾶ καὶ θυμᾶμαι τὰς διάφορας καντάδες μὲ τὸ τραγοῦδι τῆς ἐποχῆς « θὰ μᾶς πᾶνε στὸ Φιρκᾶ una bella sera ». Βλέπω τὸ τζαμί τῆς προκυμαίας χωρὶς μιναρὸν τὸ ὁποῖο μοῦ εἶπαν ὅτι εἶναι σήμερον κατοικία κάποιου καλλιτέχνου—τὸν ὁποῖο θὰ ἐπισκεφθῶ—καὶ σκέπτομαι τί πιστοὶ ἐπεκαλέσθησαν ἐκεῖ τὴ θεία βοήθεια, πόσα περιστέρια ἔζησαν, πόσοι νεκροὶ ἐτοποιητήθησαν ἐκεῖ διὰ τὰς ἐξιλαστηρίους εὐχὰς, πόσοι αἰσθάνθησαν ἀνακού-

φισι και σήμερα τί αγία σύμπτωσης νά είναι κατοικία ανθρώπου ανωτέρου, ενός καλλιτέχνου ό όποιος θά θαυμάζη τους θόλους, τās επιγραφās και τó όλον του κτιρίου τούτου! "Ολ' αυτá και άλλα πολλά περνούν από τó νου μου και τó συμπέρασμα τó μαντεύουν οί αναγνώσται μου.....

Τήν επαύριο τó αυτοκίνητο τής Γεν. Διοικήσεως ήλθε στο άνθοπωλειό, μπήκα πήρα και τó στεφάνι και πήγα στη Γενική Διοίκησι, πήραμε και τους κ.κ. Βούρο, Καλλομενόπουλο και τó καλλιτέχνη φωτογράφο του φωτογραφείου «Μίνως» και πήραμε τó δρόμο προς τó Ακρωτήρι που είναι ό τάφος του Βενιζέλου. Ό δρόμος είναι ασφαλτόστρωτος, ανωφερής, απέχει με τó αυτοκίνητο περίπου 20 λεπτά τής ώρας από τá Χανιά, είναι ύψηλά και ένεκα τούτου ή θέα είναι έκτακτος, άπεραντες δενδροφυτίες και θάλασσα θαμβώνουν τá μάτια του ανθρώπου. Λίγα μέτρα από τó δρόμο είναι ό τάφος άπλους από μάρμαρα με σιδηρένια κιγκλιδώματα, ένα μικρό μέρος από αυτá άνοίγει και μπαίνει κανείς μέσα στο τάφο. Οί φίλοι μου με τó παλληκάρι, τόν άληθή τζέντλεμαν των Χανίων τó γνωστό σ' όλους κ. Μανώλη Φουράκη ήλθαν με ένα άλλο αυτοκίνητο. Πήρα στο χέρι μου τó στεφάνι, τó έβαλα στο τάφο και είπα νά κρατήσωμε σιγή 5 λεπτών εις τόν ιδρυτή τής Τουρκοελληνικής φιλίας, άείμνηστον Έλ. Βενιζέλο. Μετá έφωτογραφήθημεν και ύστερα περιεργάστημεν τó τάφο και τá περίξ. Στο μάρμαρο που είναι πάνω στο τάφο είναι γραμμένο τó όνομα του νεκρού Έλευθ. Βενιζέλος. Σε μιá δε μαρμαρίνη πλάκα κρεμασμένη στα κάγκελα είναι σκαλισμένη ή έξης έπιγραφή :

«Ό προκείμενος νεκρός, άγαπητοί φίλοι, ήταν ένας άληθινός άνδρας με μεγάλο θάρρος, με αυτοπεποίθησιν και δι' αυτόν και διά τόν λαόν, τόν όποιον εκλήθη νά κυβερνήση. Ίσως έκανε πολλά σφάλματα, αλλά ποτέ δέν του απέλιπε τó θάρρος, ποτέ δέν υπήρξε μοιρολάτρης, διότι ποτέ δέν έπερίμενε από τήν μοίραν νά τήν ίδη τήν χώραν του προηγμένην, αλλά έθεσε εις τήν ύπηρεσίαν της όλο τó πνε

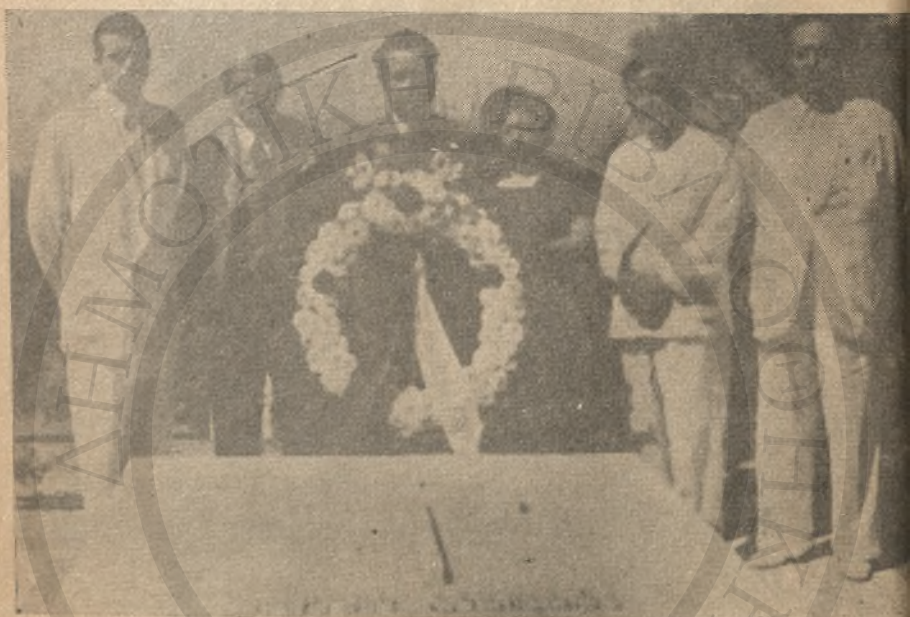
πού εἶχε μέσα του, κάθε δύναμιν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν.
Ἐπιτάφιος λόγος αὐτοεκφωνηθεὶς ἀπὸ τὸν προκείμενον νεκρὸν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἑλλήνων τὴν 28 Ἀπριλίου

Ὁ τάφος τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου στὸ Ἀκρωτήρι

1932». Λίγο παρακάτω ἀπὸ τὸ τάφο εἶναι ἓνα ἄγαλμα τῆς ἐλευθερίας, βάσις μαρμαρίνη καὶ ἐπάνω μία γυναίκα παριστάνουσα τὴ δόξα. Εἰς τὸ τάφο δὲν ὑπάρχει κῆπος διότι ἡ

κατοχή ἄφ' ἑνὸς καὶ ὁ συμμοριτισμὸς ἀφ' ἑτέρου ἔγιναν αἰτία νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ διαθέσουν καιρὸ δι' ἓνα τέτοιο σκοπὸ. Μολαταῦτα τοιοῦτον τι ἔχει ἀποφασισθῆ καὶ καθὼς μὲ βεβαίωσε ὁ κ. Βοῦρος ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ ἡ

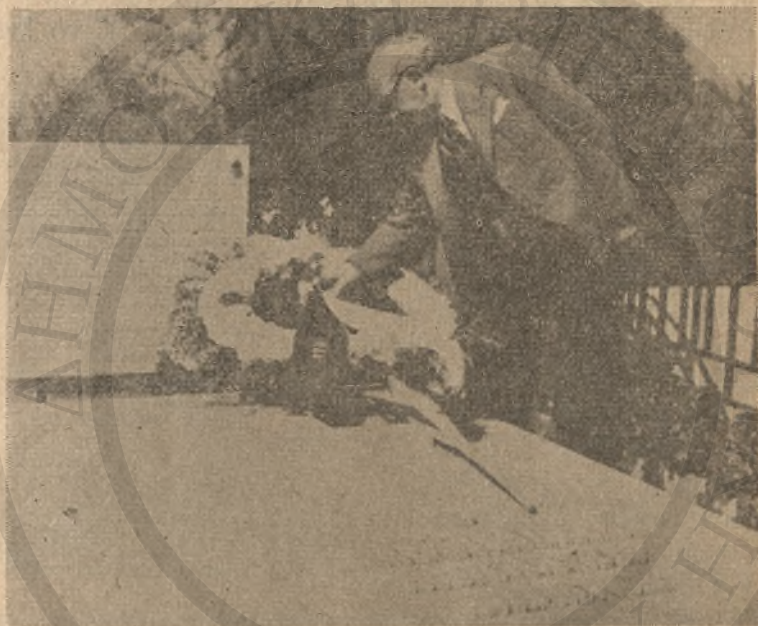
Τὸ κατατεθὲν στεφάνι.

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ, ὁ κ. Βοῦρος, ὁ συγγραφεὺς, ὁ κ. Ἀζήζ Ταβήλ, ἡ κ. Νιμέτ Ταβήλ, ὁ κ. Καλλομενόπουλος, ὁ κ. Φουράκης. ἔργασία αὐτὴ συντόμως.

Τὴν 20ὴν ὥραν εἰς τὴν αἴθουσα Χρυσοστόμου, ἔδωσα τὴ προαγγελθεῖσα διάλεξι σὲ πυκνὸ ἀκροατήριον ἀποτελούμενον ἀπὸ ὅλης τῆς τάξεως ἐπίσημοι, ἰατροί, δικηγόροι, κληρικοί, μηχανικοί, δημοσιογράφοι, πολιτικοί, διανοούμενοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Πρὶν ἀρχίσω τὴ διάλεξι μου διεβίβασα τὸν ἀδελφικὸν χαιρετισμὸν καὶ τοὺς φιλικοὺς ἀσπασμοὺς τῶν ἐν Τουρκίᾳ Τουρκοκρητῶν εἰς τὸ Κρητικὸν

λαὸ καὶ παρεκλήθη κατόπι ν' ἀνταποδώσῃ τὴν ἀδελφικὴ ἀγάπη τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ εἰς ὄλους τοὺς Τουρκοκρήτας. Οἱ ἀκροαταὶ ἠὲ χαριστήθησαν ἀπὸ τὸ μεγάλο ἀνθρωπιστὴ Gandhi, αἱ ἐφημερίδες ἔγραψαν ὅτι πληροφορήθησαν πράγματα ἀγνωστα καὶ οἱ συγχαρέντες με ἐφαίνοντο κατενθουσιασμένοι. Μετάξυ τῶν τελευταίων ἦλθε καὶ ἓνα

Ὁ συγγραφεὺς καταθέτων τὸ στεφάνι στὸ τάφο τοῦ Βενιζέλου

ζευγάρι νέοι, ἀμφοτέρω συμπαθητικοί, εὐγενεῖς οἱ ὅποιοι μὲ περίμεναν νὰ φύγωμε μαζύ. Αὐτοσυνεστήθησαν, ἡ κυρία εἶχε τὸ ὄνομα Λέλα Παλαιολόγου Κανακάκη ἦτο ἰατρὸς μικροβιολόγος καὶ ὁ κύριος Γιάννης Κανακάκης καλλιτέχνης — γλύπτης. Πήγαμε μαζὺ στὸ ἐστιατόριο, ἡ κυρία εἶναι ἀπὸ τὰ Χανιά, καὶ ὁ κύριος κατάγεται ἀπὸ τὸ Ρέθυμνον, ὁ κύριος ἔχει ἀτελιὲ γλυπτικῆς στὰ Χανιά, Ρέθυμνο καὶ Ἄθῆνα. Εἶναι καλλιτέχνης μὲ τάλαντο στὴ ψυχὴ καὶ στὸ

σῶμα, τέλειος ἄνθρωπος μ' εὐρύτατο μέλλον. Παρακάτω θὰ γράψω ἔκτενέστατα γιὰ τὰ ἄπειρα ἔργα τέχνης τὰ ὁποῖα ἔκαμε καὶ θὰ κάμῃ. Καὶ ἡ κυρία Λέλα πολὺ συμπαθῆς, καταδεκτικῶς ἕνα κομμάτι ἀληθινὸ μάλαμα. Πόσον ηὐχαριστήθηκα ἀπὸ τὴ γωρμιά των, κεῖνο τὸ βράδυ θέσαμε τὰ θεμέλια ἀδελφικῆς ἀγάπης ἡ ὁποία ἐξελίσσεται ἱκανοποιητικῶς. Πιστεύω τὸ καλοκαιράκι τὸ ἐρχόμενο τοῦ 1952 νὰ τῶν σφίξω τὸ χέρι στὴ Πόλι. Τὴν ἐπομένη μὲ τὸ λεωφορεῖο τῆς γραμμῆς πῆγαμε στὸ χωριὸ «Μινοτιανὰ» τοῦ γραφικοῦ Κολυμπαριοῦ τὸ ὁποῖο εἶναι στ' ἀνατολικὸ μέρος τῆς Κρήτης. Στὸ δρόμο καὶ ὠρισμένως στὴ θέσι «Μακρὸν τεῖχος» μέσα σὲ χωράφι φαίνεται ἕνα εἶδος μνημεῖο τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ φαρδεῖα πέτρα ἀπλῆ ἡ ὁποία φέρει ἐπιγραφὴ Γερμανιστὶ καὶ πάνω ἀπὸ τὴ πέτρα ὁ Ναζιστικὸς ἀετός. Ἡ ἐπιγραφὴ λέγει ἐν μεταφράσει :

·2ον Τάγμα - Συντάγματος ἐπιθέσεως Κρήτης ἀπὸ 20 ἕως 28-5-41 τῶν περιοχῶν Μάλεμε — Γαλατᾶ, Καστέλλι — Χανιά.

Ἡ εὐγνωμοσύνη μας εἶναι ἀκέραιος εἰς ὑμᾶς οἱ ὁποῖοι μακρὰν τῆς πατρίδος καὶ πιστοὶ εἰς τὸν ὄρκον σας διὰ τὴν σημαίαν μας, θυσιάσατε τὴ ζωὴ σας χάριν τῆς μεγάλης μας Γερμανίας. Αὐτὰ δι' ὅλους οἵτινες ἀναπαύονται ἐδῶ.»

Καθὼς μοῦ εἶπαν, κατ' ἀρχὰς ἤθελαν νὰ καταστρέψουν αὐτὸ οἱ Κρητες, ἀλλὰ κατόπιν ἐπεκράτησεν ἡ ἰδέα ν' ἀφεθῆ αὐτὸ τὸ μνημεῖο ὡς ἐνθύμιο. Στὸ χωριὸ μᾶς εἶχε προσκαλέσει ὁ φίλος κ. Μιχαὴλ Σαριδάκης ὁ ὁποῖος μᾶς ἐφι-

Κεφαλή κυρίας Λέλας Παλαιολόγου Κανακάκη.
ἔργον Κανακάκη

λοξένησε στ' άρχοντικό του σπῆτι, παίξαμε τῆ λύρα, τραγουδήσαμε Κρητικά τραγούδια, έφάγαμε άμέτρητα φαγητά, έπιαμε ειδῶν ειδῶν ποτά. Στὸ σπῆτι ἦλθαν καὶ ἄλλοι χω-

Τὸ γερμανικὸ μνημεῖο τοῦ Μακρὸν Τοίχου

ριανοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ καπετὰν Μπέκος ὁ Μανώλης ὅστις ἔδρασε στὴ κατοχὴ ἐναντίον τῶν Γερμανῶν καὶ γι' αὐτὸ μάλιστα ἔχει παρμένο ἀπὸ τοὺς Ἑγγλέζους θερμὸ πι-

στοποποιητικὸ ἐθνικῆς δράσεως. Φιλότιμος, περιποιητικὸς καὶ λεβέντης ὁ καπετάνιος εἶχε κρύψει στὸ σπῆτι του μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς του Ἑγγλέζους ἀξιωματικούς. Κουρντίσαμε τὸ χορὸ, ἀγάπη, ἀδελφότης καὶ ἀνωτερότης ψυχῆς βασίλευε σ' ὄλο αὐτὸ τὸ ξεφάντωμα. Ἡ γυναίκα τοῦ κ. Σαριδάκη, ἡ κόρη του Εὐτυχία δὲν πρόκαναν νὰ μαγειρεύουν καὶ νὰ κουβαλοῦν φαγητὰ καὶ σιὰ τελευταῖα μᾶς εἶπαν :

*Τὸ μανσωλεῖον τῶν τραγικῶν ἐθνομαρτύρων Κερῆτι
μὲ τὰ ἐκτεθῆντα κρανία ὑπὸ τῶν συγγενῶν των*

« Ἄγὰ μπέηδες ἂν θέλετε νὰ σφάξουμε καὶ τὸ γουρουνάκι μας νὰ γλεντίσωμε γιὰ καλὰ, ἐβίβα ἀγὰ μπέηδες.... »

Τὰ γειτονικὰ κορίτσια Λέλα Μπιτσάκη καὶ Ἀντωνία Καραβαράκη ἐτρόστερναν καὶ ὠραῖα τραγουδοῦσαν, εἶναι κορίτσια μὲ πλούσια καρδιά.

Τὴν ἐπαύριον τὸ πρῶτ', οἱ φίλοι μου συνταξειδιῶτες, ὁ μεγαλόψυχος κ. Μανώλης Φουράκης κι' ἐγὼ πήγαμε μὲ τὸ

αὐτοκίνητο στὸ Ἰαλικιανοῦ ἀπέχον πάνω ἀπὸ 20 χιλ. ἀπὸ τὰ Χανιά καὶ ὠρισμένως εἰς τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Κερί-

Ὁ συγγραφεὺς διαβάσει τὰ ὀνόματα τῶν τυρκερισθέντων
χαραγμένα στὰ μάρμαρα τοῦ μανσωλείου

τη γὰρ νὰ δοῦμε τὸ Μανσωλεῖο τῶν 108 Κρητῶν οἵτινες
ὁμαδικῶς ἐτυφεκίσθησαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς. Μετ' ἀρκετῆ
ᾠρα, ἀφοῦ περάσαμε τὰς φυλακὰς τῆς Ἀγυιᾶς—αἱ ὁποῖαι
ἦσαν φυλακαὶ καὶ ἐπὶ Γερμανῶν—τὸ τσιφλίκι τοῦ Γετιμα-

γαζαδέ, χωράφια, έλαιόφυτα και κήπους φθάσαμε στο Κερίτη, στο μέρος στο οποίο έπρεπε να χυθῆ τὸ αἷμα τὸ ἥρωϊκὸ τῶν Κρητῶν, ἐπειδὴ ἤθελαν νὰ ὑπερασπίσουν τὴ πατρίδα των καὶ τὸ σπῆτι των. Ναί, αὐτὴ ἡ κατηγορία τοὺς ἐβάρυνε διότι ὡς ἄοπλος πληθυσμὸς ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Γερμανῶν ἀεροπόρων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀπα-

Ὁ συγγραφεὺς με τοὺς φίλους του στὸ Μανσωλεῖο Κερίτη.

γορεύει—κατὰ τοὺς Γερμανοὺς—τὸ Διεθνὲς δίκαιο! Καὶ τοιοῦτοτρόπως τὴν 1ην Αὐγούστου 1941, 108 τὸν ἀριθμὸ Κρητῆς ἀπὸ 14 μέχρι 82 χρονῶν ἐτυφεκίσθησαν εἰς αὐτὴ τὴ θέσι. Πλούσιος Κρητικὸς διαμένων εἰς Ἀμερικὴν ἀπέστειλε χρήματα καὶ ἀνηγγέρθη ἓνα μανσωλεῖο τὸ ὁποῖο εἶναι τετράγωνο με δύο σκάλες, με μιὰ δεκαριά σκαλοπάτια ἢ κάθε μία, ἢ μιὰ σκάλα δεξιὰ, ἢ ἄλλη ἀριστερά, μιὰ ταρᾶτσα, στὴν ὁποία με 4 κολῶνες σκεπάζεται μάρμαρο τετρά-

γωνο στὸ ὁποῖο εἶναι χαραγμένα τ' ὄνομα τοῦ χωρίου, τοῦ τυφεκισθέντος κι' ἡ ἡλικία του. Κάτω σὲ μία σιδιρένια πόρτα φυλάσσονται αἱ κεφαλαὶ τῶν δυστυχῶν τούτων τυφεκισθέντων αἱ ὁποῖαι ἔχουν τοποθετηθῆ μέσα σὲ μιὰ βιτρίνα, ἢ μία κεφαλὴ πάνω στὴν ἄλλη σὰν νὰ εἶναι τομάτες ἢ μῆλα κι' ἡ βιτρίνα αὐτὴ φαίνεται ἀπέξω ἀπὸ τὴ πόρτα τῆ σιδιρένια. Θέαμα φρικτό, σπαραξικάρδιο κι' ἀπάνθρωπο! Καθὼς πληροφορήθηκα κάθε χρόνο γίνεται μνημόσυνο γιὰ τούτους τοὺς δυστυχεῖς καὶ κείνη τὴ μέρα αἱ κεφαλαὶ ἐκτίθενται εἰς κοινὴ θέα! Ἐπίσης πρὶν νὰ ἐκτελεσθοῦν οἱ ἤρωες οὗτοι ἕνας ποὺ εἶχε ψεύτικο πόδι τοῦ ἔβγαλαν τοῦτο κι' ἔπειτα τὸν τυφέκισαν. Ἡ καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου ραίξει νὰ βλέπῃ καὶ ν' ἀκούῃ τέτοια βάρβαρα κι' ἀπίστευτα συμβάντα. Πολὺ μὲ πείραξες τὸ θέαμα αὐτὸ κι' ὀλόκληρες μέρες δὲν ἤμουν καλά.

Πῆγα στὴν Ἑβραϊκὴ συνοικία ποὺ εἶχε 30—40 Ἑβραϊκὰς οἰκογένειες νὰ ζητῶ τὴ Ριφκά καὶ τὸ Σαλομών τὸν ἄνδρα της. Δὲ βλέπω Ἑβραϊκὰς φυσιογνωμίας, οὔτε δὲν ἀκούω «βένε κί, ἰο κέρο, χαλουμποένος». Ἡ συνοικία αὐτὴ ἢ ὁποῖα πρὶν ἀνθίξε σήμερο κλαίει, μοναξιά, ἐρημιά, ζωὴ τίποτε, ἄρά γε τί γίνεται; Ἄρωτῶ κάποιον :

—Μήπως ἔφυγαν ἀπὸ δῶ αἱ Ἑβραϊκὰς οἰκογένειες;

—Ναί, στὸ ταξίδι πῆγαν πρὸ πολλοῦ.

—Ὅλοι μαζὺ πῶς εἶναι δυνατό; καὶ ποῦ πῆγαν;

—Στὸ νεκροταφεῖο ἀναπαύονται.

—Εἶμαι ξένος, μὴ μὲ κοροϊδεύετε, πέστε μου τί συμβαίνει παρακαλῶ.

—Οἱ Γερμανοὶ μάζευσαν ὅλους τοὺς Ἑβραίους τῆς Κρήτης στὸ Ἡράκλειο, τοὺς ἔβαλαν σ' ἕνα βαπόρι καὶ στὸ νησάκι τῆ Δία τοὺς βούλιαξαν ὅλους, μεγάλους, μικροὺς μαζὶ μὲ τὸ βαπόρι. Πῶς αὐτὸ δὲ τὸ μάθετε;

—Ὅχι εἶμαι ἀπὸ τὴ Πόλι καὶ δὲν ἔχω εἶδησι τοῦ εἶπα.

Καϋμένη Ριφκά, καϋμένε Σαλομών!..

Τὸ βράδυ τῆς ἡμέρας αὐτῆς περπατοῦσα μόνος μου

στην ἀγορὰ τῶν Χανιωῶν ὅτε ἓνας νέος ὀνόματι Κυριάκος Μητσοτάκης μὲ σταματᾷ, μοῦ λέγει ὅτι βρέθηκε στὴ διάλεξι μου, ὅτι καταγίνεται στὰ λογοτεχνικὰ καὶ ὅτι θέλει νὰ συνομιλήσωμε. Ἦλθε στὸ ξενοδοχεῖο μου μιλήσαμε πάνω ἀπὸ τὴν ὥρα, πολυμαθέστατος, πνεῦμα θηλυκό, ἀντίληψι εὐρεία, πλήρης συμφωνία σ' ὅλα τὰ θέματα πού ἀνοίξαμε. Συμφωνήσαμε τὸ πρῶτὶ νὰ βρεθοῦμε στὴ βεράντα τοῦ Δημοτικοῦ κήπου, τὸ σπουδαιότερο καιρὸ τὸ καταναλώσαμε στὸ σημερινὸ κατάντημα τῆς κοινωνίας, τῆς σαπίλας ἢ ὁποία εἶναι αἰτία καὶ δὲ μπορεῖ νὰ ἐπιβληθῇ ὁ ἄνθρωπος στὸν ἑαυτό του. Ἐθαύμασα ἀκόμη μιὰ φορὰ τ' ἀνθρωπιστικὰ αἰσθήματά του, πήγαμε στὸ πρῶν ἰζαμί τῆς προκυμαίας μοῦ συνέστησε τὸ καλλιτέχνη ζωγράφο κ. Γερροντάκη, ἄνθρωπο σπάνιο καὶ ζωγράφο μὲ τὰ ὅλα του. Εἶδα τὰ ἔργα του τὰ θαύμασα, στὰ κελλιὰ κάθεται μὲ τὴν οἰκογένειά του, τὸ ἰζαμί διατηρεῖται ἀνέπαφο μὲ ὄλας του τὰς ἐπιγραφάς, ἔχει δὲ μετατραπῆ σὲ μικρὸ μουσεῖο τὸ ὁποῖο φυλάττει μερικὰ ἀρχαῖα κειμήλια. Εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνη νὰ μοῦ δωρήσῃ δύο μικρὰ του ἔργα ζωγραφικῆς ὡς ἐνθύμιο, τὰ ὁποῖα ἔχω στὸ γραφεῖο μου καὶ τὸν θαυμάζω. Λυπήθηκα ὅμως ὅταν ἔμαθα ὅτι οἰκονομικῶς δὲν εἶναι σὲ ἀντηρὰ κατάστασι ὅπως ὅλοι οἱ καλλιτέχναι τοῦ κόσμου. Αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι σήμερο πού φέρνουν παράδες βασιλεύουν, τί καταλαβαίνουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἀφηρημένες ἐννοιες καὶ καλλιτεχνικὴ ψυχὴ! Ὕλη, χρῆμα τὸ ὁποῖο ξαγοράζει συνειδήσεις, αὐξάνει τὸ κύκλο τῶν ἐργασιῶν, κυριαρχεῖ, διατάσσει καὶ θεραπεύει!

Ἀπὸ τὸ καλλιτέχνη πήγαμε στὸ λεωφορεῖο γιὰ τὴν φευγα γιὰ τὸ Ρέθυμνο, ἀπεχωρίσθηκα καλοῦ φίλου τὸν ὁποῖο οὔτε ὁ χρόνος οὔτε ἡ ἀπουσία θὰ μὲ κάμουν νὰ τὸν λησμονήσω, ἀφοῦ τοῦ εὐχῆθηκα ἓνα μέλλο λαμπρὸ κι' ἄξιων προσόντων πού ἔχει. Ὁ καλὸς νέος εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴ λεπτότητα νὰ δημοσιεύσῃ κι' ἓνα ἄρθρο γιὰ μένα στὴ Χανιώτικη ἔφημερίδα «Νέα ἐποχὴ» στὴν ὁποία ἀρθρογραφεῖ. Ἄς εἶναι καλά.

ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΧΑΝΙΩΝ—ΡΕΘΥΜΝΗΣ

Ἄφου ἀποχαιρέτησα ὄλους, ἐπισήμους καὶ μὴ, οἱ ὅποιοι μ' ἐξυτηρέτησαν, μ' ἐννόησαν καὶ μ' ἀγάπησαν πῆρα μὲ τοὺς συνταξειδιώτας μου τὸ λεωφορεῖο τὸ ὁποῖο φεύγει τὰς 16.30. Ἐσφιγξα σφικτὰ σφικτὰ τὸ χέρι ὅσων εἶχαν τὴ καλωσύνη νὰ ἔλθουν εἰς τὸ σταθμὸ μὲ ζωγραφισμένη τὴ λύπη στὸ πρόσωπό τους νὰ μὲ κατευοδώσουν, ἀποχαιρέτησα τὰ Χανιά τὰ ὁποῖα τόσο στοργικὰ μὲ περιέβαλαν μιὰ ὀλόκληρη ἑβδομάδα κι' ἔφυγα. Τὸ λεωφορεῖο μεγάλο γιὰ 25—30 ἐπιβάτες εἶναι γεμᾶτο, ἐπάνω δὲ τὸ σκεπαστὸ τοῦ αὐτοκινήτου ἔχει μεταβληθῆ σὲ μιὰ ἀποθήκη ἀπὸ βαλίτσες, καλάθια τῶν ἐπιβατῶν τὰ ὁποῖα εἶναι δεμένα. Ὁ δρόμος εἶναι ἀσφαλτος, τὸ ὁτομποὺς τρέχει, ὑπάρχουν ὅμως καὶ στενὰ μέρη στὰ ὁποῖα ὁ σωφὲρ πηγαίνει σιγὰ διότι εἶναι βράχοι πού ὁ ἄνθρωπος ἔκοψε, κάτω εἶναι ἀψηλοὶ κρημνοὶ πού ἂν παραστρατήση ὁ σωφὲρ καὶ πέσει—ὃ μὴ γένοιτο—τὸ αὐτοκίνητο, εἶναι ζήτημα ἂν γλυττώση κανεὶς.

Στὸ λεωφορεῖο γνωρίζω μιὰ καλὴ κυρία ἢ ὁποῖα μ' ἐγνώρισε διότι βρέθηκε στὴ διάλεξι μου καὶ μοῦ ὑπόσχεται ὅτι θὰ μοῦ δίδῃ πληροφορίες γιὰ τὰ συμβάντα τὰ πολεμικὰ ἕως ὅτου νὰ φθάσωμε στὸ Ρέθυμνο. Κι' οἱ ἄλλοι ἐπιβάτες μόλις πληροφορήθηκαν ὅτι στ' αὐτοκίνητο εἶναι Τουρκοὶ Κρητικοί, ἔπιασαν τὴ κουβέντα μαζύ μας, μᾶς βεβαίωσαν ὅτι δὲ μᾶς ξέχασαν, ζητοῦσαν πληροφορίες γιὰ γνωστά των πρόσωπα καὶ μᾶς ρωτοῦσαν ἂν εἴμεθα εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴ Τουρκία στὴν ὁποῖα ἐγκατασταθήκαμε. Τῶν ἐδίδαμε πληροφορίες γιὰ τοὺς γνωστούς των, τοὺς διαβεβαιώναμε ὅτι δὲ τοὺς ξέχασαμε καὶ πολὺ εὐχαριστοῦντο ὅταν μαθαίνανε ὅτι στοὺς στοργικοὺς κόλπους τῆς μεγάλης Τουρκικῆς πατρίδος ὅπου ζοῦμε εἴμεθα κατευχαριστημένοι καὶ ὅτι ἀπὸ ἐκεῖ δοκιμάζομε τὴν εὐτυχία νὰ βλέπουμε μὲ πόση ἀγάπη μᾶς θυμοῦνται κι' ἐνδιαφέρονται γιὰ μᾶς.

Περνοῦσαμε ἀπὸ διάφορα χωριά, τὸ λεωφορεῖο σταμα-

τοῦσε γιὰ νὰ κατέβουν ἐπιβάτες καὶ ν' ἀνεβοῦν ἄλλοι, οἱ συνταξειδιῶτες μᾶς τράτερναν τσικουδιὰ καὶ γκαζὸς γιὰ νὰ ποῦμε τὸ καλῶς ὠρίσατε, καλῶς σᾶς βρήκαμε, περνοῦσαμε ἀπὸ μέρη τὰ ὁποῖα μοσκομυρίζανε ἀπὸ τὲς φλαμουριές, βλέπαμε σταφύλια νὰ κρέμονται στὲς κρεβατίνες ποὺ κάνουν σκιά καὶ καθίζουν οἱ ἄνθρωποι τὸ καλοκαιράκι γιὰ ν' ἀποφεύγουν τὴ πυρὰ τοῦ ἡλίου, ρυάκια στὴ καταπράσινη χλόη στὰ ὁποῖα τὰ πουλάκια κελαῖδοῦσαν. Χωριάτες, γυναῖκες μὲ μαύρια τζεμπέρια, παπαῖδες μὲ ράσο μισοξεβαμένο καὶ καμιλαύκι μὲ τὸν ἰδρῶτα νὰ εἶναι βγαλμένος ἀπ' ἔξω—σημάδι πὼς ἀρκετὰ εἶναι φορεμένο—ἐκκλησίες μικρὲς φρεσκομπαντισμένες βλέπομε σ' ὄλο μας τὸ δρόμο. Ἀκούσαμε νέους στὴ σφριγηλὴ νεότητά τους νὰ συζητοῦν καὶ νὰ μένουν σύμφωνοι ὅτι αἱ θεωρίες τῶν μπαμπάδων των εἶναι σκουριασμένες ιδέες, ιδέες χωρὶς καμιὰ ἀντικειμενικότητα, χωρὶς σκοπὸ! Σκέπτομαι τὴν ἐξέλιξι τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴν ἀρέσῃ ποτὲ ὅ,τι βρῆκε, ἀλλὰ νὰ θέλῃ ὁ ἴδιος μὲ τὸ μαῦρο τὸ μαλλί του νὰ βρῖσκη ἄλλη κατεύθυνσι κι' ἄλλες ἀξίες, μὲ σκοπὸ νὰ τελειοποιηθῇ καὶ οὕτω νὰ προοδεύσῃ.

Κλείω τὰ μάτια, βλέπω τὸν ὑπάλλληλο τοῦ Τελωνείου Σμύρνης ὁ ὁποῖος πρὸ 50 χρόνων δὲν ἤξευρε νὰ γράψῃ παρὰ τὴ λέξι Ἰσταμποῦλ καὶ ὅταν παρουσιάσθηκε ἐπιβάτης ποὺ θὰ πήγαινε στὸ Ζουγκουλντάκ ἐπειδὴ δὲν ἤξευρε νὰ γράψῃ τὴ λέξι αὐτὴ τοῦ εἶπε: «τί θὰ κάμῃς ἐκεῖ; τὸ μέρος αὐτὸ εἶναι ἐρημότοπος, ἔλα νὰ πᾶς στὴ Πόλι ποὺ εἶναι εὐκόλο καὶ γιὰ σένα καὶ γιὰ μένα!» καὶ τὸ σημερινὸ συνάδελφο του ποὺ μὲ τοὺς λατινικοὺς χαρακτῆρες γράφει ὅλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Βλέπω ἀνεμόμυλους οἱ ὁποῖοι μὲ τὲς δύο πέτρες ποὺ ἔχουν ἀλέθουν τὸ σιτάρι καὶ γίνεται τὸ ἀλεύρι, ὅπως κι' ἡ οἰκογενειακὴ μηχανὴ ἢ ὁποῖα μὲ δύο ἴσες δυνάμεις βρῖσκει τὴν ἀναγκαῖα ἰσορροπία γιὰ τὴ λειτουργία της. Σὲ μιὰ ἐκκλησία ἢ ὁποῖα εἶναι σχεδὸν στὸ δρόμο μπροστά, μιὰ γρηοῦλα σηκώνεται ἀπὸ τὴ θέσι της ὅταν τὸ λεωφορεῖο εἶναι σὲ κίνησι, καὶ κάνει μὲ σεβασμὸ τὸ σταυρὸ της. Λέγω ἀπὸ μέσα μου τί φανατικιὰ εὔσε-

βῆς φαίνεται νὰ εἶναι, λίγα λεπτά μετὰ ταῦτα ὅταν τὸ αὐτοκίνητο ἀποτόμως σταμάτησε καὶ μᾶς ντράνταξε ὄλους, ἡ θεοφοβούμενη αὐτὴ ἀθεόφοβη γρηοῦλα βλασφημεῖ τὸ θεὸ τοῦ σωφῆρ! Δικαιολογῶ τὸ Σενέκα ὁ ὁποῖος εἶπε ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ δὲ πρέπει νὰ τοὺς ζεσταίνει ὁ ἥλιος, μολαταῦτα ὁ ἥλιος κάνει τὸ καθήκον του χωρὶς νὰ ἐξαίρη κανένα. Αὔριο πάλι θὰ ξαναπαρουσιαστῆ ἡ παληὰ ἁμαρτία αὐτὴ στὴν ἐκκλησία νὰ γονυπετῆ καὶ παραδίδει τὴν ἑαυτῆ της στὸ βλασφημισμένο Θεό, ἁμαρτία ἐπὶ ἁμαρτία!

Αὐτὴ ἡ περίπτωσις μοῦ θυμίζει τὸ περιστατικὸ τοῦ καντηλιοῦ τοῦ τάφου τοῦ Μωάμεθ τὸ ὁποῖο ἀνάβει μέρα νύκτα. Κάποτε λοιπὸν ὁ φύλαξ τοῦ τάφου εἶδε ὅτι τὸ λάδι τελειώνει γρήγορα καὶ κατ' ἀνάγκη τὸ καντήλι σβύνει, πῆρε στὸ χέρι του μιὰ ράβδο καὶ κρύφτηκε πέριξ τοῦ τάφου νὰ συλλάβῃ τὸ δράστη. Εἶδε λοιπὸν πρὸς τὸ βράδυ ἓνα ἀράπι ὁ ὁποῖος πλησιάζει τοῦ τάφου καὶ λέγει:

«Ἐλ μπέητου μπητουλλάχ, ἐλ ζητοῦ ζητουλλάχ, ἔνε ἀμπντουλλάχ», ἦτοι ὁ οἶκος εἶναι οἶκος τοῦ Θεοῦ, τὸ λάδι εἶναι λάδι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐγὼ εἶμαι δοῦλος τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ βάζει τὸ ψωμί του στὸ καντήλι, τὸ ψωμί ἀπορροφᾷ τὸ λάδι τὸ ὁποῖο καταβροχθίζει ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ! Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸ ὁ φύλαξ κτυπᾷ μὲ τὴ ράβδο του τὸν ἀράπι στὴ κεφαλὴ καὶ λέγει: «ἐλ ματράκ μὲν ταραφιλλάχ», ἦτοι τὸ ξύλο εἶναι ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ!

Περνούσαμε ἀπὸ μέρη ξερὰ μὲ βράχους χωρὶς χῶμα, χωρὶς νερό, ποὺ δὲν ἔχουν γιὰ δένδρο καὶ χόρτο ἄλλο τίποτε ἀπὸ χαρουπιές καὶ ποὺ βασιλεύει μιὰ ἡσυχία ἀπόλυτη καθότι ὁ μόνος κρότος εἶναι τὸ ἀεράκι ποὺ φυσᾷ καὶ ἡ τέττιξ κοινῶς τζιτζίκι ἢ ὁποῖα σφυρίζει.

Τὸ λεωφορεῖο σταματᾷ στὴ Πισκοπὴ γιὰ 20' καὶ διὰ τοῦτο ὄλοι οἱ ἐπιβάτες κατεβήκαμε νὰ πιοῦμε κανένα καφέ. Εἶδα χαμόσπιτα ποὺ ἄνθρωποι καὶ ζῶα ζοῦν μαζύ, μάλιστα σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶδα μιὰ γυναῖκα ἢ ὁποῖα στὴ φοῦχτα της βαστοῦσε κριθάρι καὶ φώναζε τὲς κότες της: Κοῦ, κοῦ κοῦ! γιὰ νὰ τὲς τὸ δώσῃ, αἱ κότες ἤλθαν, προπορεύετο ἓνας ὦ-

ραιότατος πατεινός με κρέστα κατακόκκινη, φτερά γυαλιστε-
ρά και στομάχι γεμάτο γι' αυτό δεν έφαγε άλλα ετάϊζε τες
κότιες του. Άληθινός ίπλότης, ένας μικρός Σουλτάνος με
τò χαρέμι του!

Είδα μιὰ άλλη ή όποία βαστάει στο χέρι της ένα κομ-
μάτι φλεμόνι και φωνάζει του γάτου της: Πχί, πχί, πχί!
ό γάτος ήλθε αλλά δέ του τò έδωσε, τόν έβαλε στο σπήτι
μέσα κι' έφυγε. Θυμάστε τη περίπτωση του Νασρεντιν Χό-
τζα τόν όποιον έστειλεν ή γυναίκα του να φωνάξη τη μαμμή
διότι έγκυμονούσε; Ό καυμένος ό χότζας δεν είχε χρήματα,
πώς λοιπόν να φωνάξη τη μαμμή; πήρε καρύδια τὰ βαλε
σ' ένα πιάτο και τάβαλε άπέναντι στη γυναίκα του. Η γυ-
ναίκα τόν άρωτᾶ πού είνε ή μαμμή και τί είναι αυτά τὰ
καρύδια; Την μαμμή δέ την βρήκα, αλλά τώρα πού θά
ιδῆ τò παιδι τὰ καρύδια, θά βγῆ για να παίξη μ' αυτά και
έτσι μαμμή δέ χρειάζεται, λέγει ό χότζας! Τò ίδιο και ή χω-
ριάτιστα, τò φλεμόνι δόλωμα.....

Λίγο παρατέρα μιὰ γουρούνα είναι ξεπλωμένη και την
βυζάνουνε πάνω άπό 5—6 γουρουνόπουλα άσπρα, άμάλια-
στα, τὰ όποία φωνάζει με τò σύνθημα της για να βυζάσουν
και για να τὰ γλύψη την ίδια ώρα.

Μιὰ γερούλα μαυροφορεμένη, τὰ μαλλιά της δεμένα με
μαύρο τζεμπέρι έμαθεν ότι στο καφενείο είναι Τούρκοι και
Τούρκισσα και ήρτε να μᾶς δῆ Πλησίασε την κυρίαν Νι-
μέτ και τῆς λέγει:

— Έλόγου σας εἰσθε πούρθετε άπό τη Πόλι;

— Ναι, μητέρα μου, άραγε θέλετε τίποτε;

— Όχι, παιδι μου, μα δέ μου λές έτσι περπατάτε
πλειά, τò χαρέμι σηκώθηκε;

— Μάλιστα μητέρα, έτσι περπατούμε χαρέμι δεν έχει
πλειά. Η Τούρκισσα όπου θέλει πάει κι' έχει ίσα δικαιώ-
ματα με τόν άνδρα. Γίνεται γιατρός, μηχανικός, δικηγόρος
και δικαστής, πάει στο πλάζ, κολυμπᾶ μαζύ με τόν άνδρα,
στο σχολιό διαβάζει μαζύ και στη Βουλή μιλά καμιά φορά
παραπάνω άπό τόν άνδρα.

— Ἄχ, παιδί μου, μὰ καλλίτερα εἶχα γὼ ὅταν εἴσαστε σκεπασμένες καὶ δὲν σᾶς ἔβλεπεν ὁ ἥλιος, γιατί ἡ γυναῖκα πρέπει νὰ εἶναι τοῦ σπητιοῦ, πρὶν ἀπ' ὅλα, μιὰ πραγματικὴ μητέρα. Δὲ μοῦ λὲς ἐδὰ στὴ Τουρκία αἱ γυναῖκες βράφουνε τὰ χεῖλια, τὰ νύχια τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδιῶν των, αἱ γάμπες των φαίνονται κι' ὁ ντεκολτὲς τῶν λαιμῶν των εἶναι ὀρθάνοικτος; ἀρώτησε ἡ γρηοῦλα.

— Ναί, μητέρα μου, τίποτε δὲ τὴ χωρίζει ἀπὸ τὲς ἀδελφές της τοῦ ἄλλου κόσμου, τὴν ἴδια μόδα κάνει, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γνύνεται καὶ σκέπτεται.

— Κριμα, παιδί μου, τὴ γυναῖκα πῶς κατήντησε, νὰ γυρῆξῃ ξεγυμνωμένη στο' ἄνδρες μέσα. . . . .

— Ὅλ' ἀλλάξανε μητέρα μου, κι' οἱ ἄντρες τώρα ξυρῆζουνε τὰ μουστάκια των. . . . .

— Ναί, παιδί μου, ἐμένα στὸ καιρὸ μου αἱ καλὲς γυναῖκες δὲν ἐβράφοντο καὶ μόνο οἱ θεατρῖνοι ξυρῆζανε τὰ μουστάκια των, τώρα ὁμως ὁ καπετάνιος εἶναι στὰ πανιά, κι' ὁ μοῦτσος στὸ τιμόνι, στὸ καλὸ, καλὸ κατευόδιο σ' ὅλους εἶπε κι' ἔφυγε δαγκάνοντας τὰ χεῖλη της γιὰ ὅ,τι ἄκουσε. . .

Ἡ καυμένη ἡ γρηοῦλα νόμιζε ὅτι βρισκόμαστε ἀκόμη στὴν ἐποχὴ ποὺ ἕνας ἄνδρας συντηροῦσε μιὰ ὀλόκληρη οἰκογένεια, τὸ χρῆμα κερδιζόταν εὔκολα, οἱ ἄνδρες ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ τὲς γυναῖκες καὶ γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκα παντρεύετο σχεδὸν χωρὶς χρῆμα, οἱ πολέμοι ἐγένοντο κάθε 50 χρόνια ἕνας κι' αὐτὸς βαστοῦσε τὸ περισσότερο 5—6 μῆνες καὶ τ' ἄλλα ἀγαθὰ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Ἐνῶ σήμερο τὸ χρῆμα κερδιζεται δύσκολα, ἕνας ἄνδρας δὲ μπορεῖ νὰ θρέψῃ μιὰ οἰκογένεια, ἡ γυναῖκα ποὺ διαθέτει χρήματα ἔχει τὸ φυσικὸ δικαίωμα νὰ παζαρεῦῃ τὸν ἄνδρα γιὰ νὰ τὸν ἀγοράσῃ, αὐτὴ πάλι ποὺ δὲ διαθέτει πρέπει νὰ σχετισθῇ μὲ ἄνδρα ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ δοκιμάσῃ τὸν χαρακτήρα της γιὰ νὰ τὴν κάμῃ γυναῖκα του—προσεχῶς δὲ φρονῶ ὅτι τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα ἐπέβαλε ἡ θρησκεία κι' ἡ κοινωνία γιὰ τὸ γάμο θὰ τὰ καταργήσῃ ἢ ἀνάγκη,—τοὺς συνεχεῖς πολέμους, ἐπαναστάσεις κι' ἄλλα περιοριστικὰ μέτρα.

Ἀπὸ τῆ Πισκοπὴ μῆκε κάποιος γιατρὸς πὺ θὰ πῆ-
 γαινε σ' ἓνα ἄλλο χωριὸ γιὰ τὸ τοκετὸ μιᾶς γυναίκα.
 Βοήκα τὴν εὐκαιρία νὰ τοῦ ἐξιστορήσῃ ἓνα περιστατικὸ
 πὺ μούχε πῆ κάποτε ἓνας γιατρὸς τὸ ὁποῖο δὲ τὸ εἶχα
 καλοπιστεύσει. Τὸν προσκάλεσαν σ' ἓνα σπῆτι χωριάτικο τῆς
 Ἀνατολῆς πὺ ἐγκυμονοῦσε μιὰ γυναίκα, πῆγε εἶδε ἐκεῖ καὶ
 τῆ πρακτικὴ μαμμὴ τοῦ χωριοῦ
 τὴν ὁποία ἀρώτησε πῶς πάει ἡ
 ἐγκυμονοῦσα. «Ἐξετάσετε τὴν
 καὶ πέστε μου» ἀπήντησε ἡ μαμ-
 μῆ. Ὁ ἱατρὸς ἐξετάζει τὴ γυ-
 ναίκα καὶ βλέπει ὅτι τὸ παιδὶ
 κατεβαίνει λάθος δηλαδὴ μὲ τὰ
 ποδαράκια, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν
 ἐπιστῆμη εἶναι σοβαρό. Τὸ λέει
 τῆς μαμμῆς ἡ ὁποία ἀπαντᾷ ὅτι
 αὐτὸ εἶναι εὐκόλο καὶ δὲν ἀξίζει
 ν' ἀνησυχῆ ὁ ἱατρὸς. Ἡ μαμμὴ
 βγάζει ἀπὸ τὸ μλόγο τῆς πὺ
 ἦτο γεμάτος κομποδέματα, ἓνα
 κομποδέμα πὺ εἶχε κάτι χόρτο
 τὸ ὁποῖο βράζει ὅπως τὸ τσαῖ
 καὶ τὸ δίδει τῆς γυναίκας νὰ τὸ
 πιῇ. Μετὰ 5—10 λεπτὰ ἀφοῦ ἡ
 γυναίκα τὸ ἔπιε, τὴν ἔπιασαν κάτι σπασμοὶ δυνατοὶ πὺ μ'
 αὐτοὺς τὸ παιδὶ γύρισε κι' ἤρχισε νὰ κατεβαίνῃ μὲ τὴ κε-
 φαλή. Ὁ ἱατρὸς θαύμασε καὶ ὑπεσχέθη 50 χρυσᾶ στῆ
 μαμμὴ ἀρκεῖ νὰ τοῦ εἰπῆ τί εἶναι αὐτὸ τὸ χόρτο, ἀλλ' αὐτὴ
 δὲν ἐδέχτηκε. Αὐτὴ τὴν ἐξιστόρησι ἔκαμα στὸ Κρητικὸ
 γιατρὸ, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε ὅτι εἶναι μιὰ μεγάλη ψευτιά
 γιὰ τὸ παιδὶ δὲν εἶναι δυνατό νὰ κάνῃ τοῦμπεσ στῆς μα-
 μᾶς του τῆ κοιλιά. Ἐνα poisson d' Avril φαίνεται μοῦ
 πούλησε ὁ Ἀνατολίτης γιατρὸς!

Τύπος Κρητικοπούλας.
 Ἔργον Κανακάκη

Τὸ λεωφορεῖο σταμάτησε σ' ἓνα μικρὸ χωριουλάκη μ'
 ἓνα μεγάλο καφενεῖο τὸ ὁποῖο ἔκανε καὶ παγωτὸ πὺ που-

λουσε μιὰ κουτσή, αλοΐθωρη ποῦχε στὰ μαλλιά της βάλει ἕνα μπεμπέ ρόδο. Πάει κι' ἔρχεται ἡ κουτσή καὶ μᾶς δίδει τὸ παγωτὸ βαλμένο σὲ μικρὸ μπισκοτένιο βαζάκι, τρῶμε γιὰ νὰ ξεδιψάσουμε ἀπὸ τὴ ζέστη ποῦ ἦτο, καίτοι ἡ ὥρα δὲν ἦτο ἀκόμη ἐπτάμισυ. Τὸ αὐτοκίνητο φεύγει καὶ τρέχει διότι μετ' ὀλίγον θὰ φθάσουμε στὸ Ρέθυμνο, πράγματι μετ' ὀλίγον, ὥρα 19.40 ἤρχισε νὰ φαίνεται ἡ πόλις μετ' ὄψωμα της τὴ Φορτέσα, ἐνετικὸ φρούριο κτισμένο σὲ βράχους ἀπάνω, μιναρέδες τζαμιῶν οἱ ὁποῖοι δὲν κατεδαφίσθησαν, καμπαναριὰ καὶ κτίρια μικρά. Ἀπὸ τὸ σταθμὸ τοῦ λεωφορείου πηγαίνω γιὰ ξενοδοχεῖο, δυστυχῶς ἡ πόλις δὲν ἔχει κανένα μοντέρνο, 2—3 τὰ ὁποῖα εἶναι στεγάζονται σὲ παλαιὰ Τουρκικὰ σπήτια, ἀλλὰ κι' αὐτὰ εἶναι γεμᾶτα, τώρα τί θὰ γίνῃ; Ὁ ξενοδόχος δέχεται νὰ μοῦ παραχωρήσῃ ἕνα δωμάτιο μὲ δύο κρεβάτια καὶ θὰ τοποθετήσῃ τὸν ἐκεῖ διαμένοντα ἄλλου. Τὰ νοικιάζω ἀντὶ 22.000 δραχμῆς ἡμερησίως, τὸ ξενοδοχεῖο λέγεται «Ἀχιλλεῖον» ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης μου μὴ νομίσῃ ὅτι εἶναι μικρογραφία τοῦ Ἀχιλλείου τῆς Κερκύρας, ἴσως νὰ εἶναι ἡ κουζίνα του!

Ἐπεσκέφθηκα τὸν Νομαρχεῦοντα κ. Καρέλλη νέο μὲ προσόντα ὁ ὁποῖος μοῦ λέγει ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ μ' ἐξυπηρετήσῃ ἂν ἔχω ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε, ἤρχισε βροχὴ καὶ κατ' ἀνάγκη πῆγα στὸ ξενοδοχεῖο. Βγαίνω στὸν ἐξώστη ρεμβάζω μιὰ ἀγριεμένη φουσκοθαλασσιὰ καλοκαιρινὴ ἡ ὁποῖα σπᾶ μὲ δύναμι καὶ μὲ κρότο στὸ βενετσάνικο φανάρι καὶ στὴ παραλία. Ἡ παραλία εἶναι πάνω ἀπὸ ἕνα χιλιόμετρο, τὸ ἤμισυ εἶναι προκυμαῖα καὶ τὸ ἄλλο ἤμισυ εἶναι παραλία ἀμμόδης. Τὸ μικρὸ λιμανάκι εἶναι πάνω ἀπὸ 300 χρόνια καμωμένο, βαπόρια δὲν μπαίνουν μέσα ἀλλὰ στέκονται μακρὰ, μόνο μερικὰ καΐκια ἔχουν ριμένα τὴν ἄγκυρα ἢ εἶναι δεμένα στὴ παραλία μὲ μιὰ χοντρὴ γούμενα. Ἐχουν γίνει καθὼς μὲ πληροφορήσαν σχέδια γιὰ νὰ κάμουν ἕνα καινούργιο λιμάνι, ἀλλ' ἔνεκα ποῦ χρειάζονται πάρα πολλὰ χρήματα ἀναβάλλεται ἡ ἐκτέλεσις δι' εὐθετώτερο χρόνο. Κρίμα ὁμως ποῦ δὲ γίνεται ἕνας μικρὸς λιμενοβραχίονας ὁ ὁποῖος θὰ κο-

στίση λίγα χρήματα, γιὰ νὰ ἀγκυροβολοῦν τὰ βαπόρια ἐκεῖ. Ὅταν μὲ συγκίνησι ἔβλεπα τὴ θάλασσα, ὁ ξενοδόχος μὲ εἰδοποιεῖ ὅτι ὁ κ. Κανακάκης μὲ τὴ συμπαθῆ κυρία του ἦλθαν ἀπὸ τὰ Χανιά καὶ θέλουν νὰ μὲ δοῦν. Δέχομαι τὸ ταιριαστὸ τοῦτο ζευγάρι, τὸ ὁποῖο εἶναι ὁ ἕνας τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἄλλου στὸ χαρακτῆρα, στὰ αἰσθήματα καὶ σὲ ὅ,τι καλὰ ἐπίθετα ἔχουν αἱ γλῶσσες, μένομε σύμφωνοι ἀπὸ αὐριο νὰ κάμωμε τὰ διαβήματα ποὺ χρειάζονται γιὰ νὰ δώσω στὸ Ρέθυμνο μιὰ διάλεξι.

Λίαν πρωτὶ βγαίνω ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο γιὰ νὰ κάμω ἕνα μικρὸ περίπατο, περνῶ ἀπὸ μιὰ ἐκκλησίαν, στὴν αὐλὴ τῆς ἣ ὁποία ἦτο ἀνοικτὴ βλέπω δύο εὐτελεῖ μνήματα. Παρραξενεύομαι, λέγω πῶς εἶναι δυνατὸ στὴ πόλι μέσα τάφη; ἔξάπαντος θὰ εἶναι κάτι ἄλλο καὶ προχωρῶ, μιὰ φωνὴ μὲ διατάσσει νὰ γυρίσω ὀπίσω καὶ νὰ ἐπισκεφθῶ τοὺς τάφους αὐτοῦς. Ὑπακούω στὴν ὑψηλὴ αὐτὴ διαταγὴ—ποὺ πάντως δὲν εἶναι ἀπὸ ζωντανὸ στρωμα—μπαίνω μέσα, στὸ πρῶτο τάφο διαβάζω καὶ τί νὰ δῶ;

«Χρυσάνθος Τσεπετάκης, Ἐπίσκοπος Ρεθύμνης Αὐλοποτάμου ἀπεβίωσε 13 Ὀκτωβρίου 1915». Δὲ πιστεύω τὰ μάτια μου, διαβάζω δευτέρου φορὰ, βεβαιώνομε ὅτι εἶναι τάφος ὁ ὁποῖος φιλοξενεῖ τὰ ὀστᾶ τοῦ ἀειμνήστου Χρυσάνθου. Ἐνας ἰδρωτᾶς μὲ κατέλαβε, ἡ καρδιά μου κτύποῦσε πολὺ, ὁ κόσμος ἐμαύρισε, ἔδωσα θάρρος στάθηκα ἀμίλητος μερικὰ λεπτά, εἶδα ζωηρὰ στὴ φαντασία μου τ' ἄσπρο πρόσωπο μὲ τὰ ξανθὰ γένεια, τὰ μάτια ποὺ ἄστραπταν, τὸ ρᾶσο ποὺ ἔλαμπε, τ' ἀτλαζένια χέρια, ἄκουσα τὰ σοφὰ λόγια τοῦ καθηγητοῦ μου, τὰ ὁποῖα πιστοποιοῦν τὴ ψυχικὴ ἀνωτερότητα μὲ τὰ ἰδανικὰ αἰσθήματά του ὡς τελείου ἀνθρώπου, σοφοῦ καθηγητοῦ καὶ σπανίου κληρικοῦ. Ἀειμνήστε Χρυσάνθε, εἶναι δυνατόν νὰ λησμονήσω ὅτι ὅταν μπαίνατε στὴ τάξι ἢ πρώτη σας δουλειὰ ἦτο νὰ κυττάξετε τὰ χέρια καὶ τὰ λαιμὰ τῶν μαθητῶν καὶ ὅσων βλέπατε ἀκάθαρτα τοὺς στέλλατε στὰ σπῆτια των νὰ καθαρισθοῦν κι' ὕστερα νὰ γυρίσουν στὴ τάξι;

Ἄρα γε θὰ λησμονήσω ποτὲ τὰ μαθήματα καὶ τὴ σπουδαιότητα ποὺ δίδατε γιὰ τὴν φιλοκαλία καὶ τὸ φιλόκαλο μαθητῆ; Ποτὲ δὲ θὰ ξεχάσω πόσο ἦσθε συνεπῆς εἰς τὴ φωνὴ τῆς δικαιοσύνης καὶ πόσο ἀγαπούσατε τοὺς καλοὺς μαθητάς. Τί ἀληθινὸς μπαμπᾶς καὶ τί εὐγενῆς προστατῆς τῶν ἀναξιοπαθούντων ἦσθε. Δι' ὅλα σας αὐτά, ὑποκλίνομαι κι' ἐγὼ σήμερον μὲ σεβασμὸν κι' ἀφοσίωσιν ἐνώπιόν σας κι' εὐχομαι ἵνα ἡ μνήμη σας εἶναι αἰωνία.

Συνηντήθημεν μὲ τὸ κ. Κανακάκη καὶ τὴ συμπαθῆ κυρία του καὶ μαζὺ πήγαμε στὸ παλαιὸ μου φίλο τὸ κ. Λυκοῦργο Καφφᾶτο, Διευθυντὴ τῆς ἐφημερίδος «Βῆμα». Πολὺ συγκινητικὴ ἦτο ἡ σκηνὴ τῆς συναντήσεώς μας, κατόπι τόσων ἐτῶν ἀποχωρισμοῦ. Τὸν βλέπω ὑγιέστατο, ζωντανὸ εἰς τὰς κινήσεις, ὁμιλητικὸ καὶ ἐτοιμόλογο ὅπως πρὶν κι' αὐτὸ μὲ ἠὺχαρίστησε. Ἀνοίξαμε τὸ ζήτημα τῆς διαλέξεως, προθυμότατος νὰ μᾶς ἐξυπηρετήσῃ, τηλεφωνεῖ, διατάσσει, συνιστᾷ καὶ μᾶς στέλλει εἰς τὸ θεοφιλέστατο Ἐπίσκοπο Ρεθύμνης ὅστις θὰ δώσῃ τὴν ἄδεια τῆς παραχωρήσεως τῆς αἰθούσης τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Καὶ ὁ Θεοφιλέστατος δὲν ὑστερεῖ στὴν ἐνεργητικότητα καὶ στὴ προθυμίαν ἀπὸ τὸ κ. Καφφᾶτο, δέχεται εὐχαρίστως τὴ πρότασίν μας καὶ οὕτω ἀποφασίζομε τὴν ἐπαύριον τὸ βράδυ τὰς 6 μ. μ. νὰ δώσω μία διάλεξιν μὲ θέμα «Ἱστορικὴ ἀνθρωπίνῃ ἐξέλιξις καὶ ἠθικὴ». Τὴν ἐπομένη ὁ κ. Καφφᾶτος εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνη νὰ πληροφορήσῃ τὸ κοινὸ τῆς Ρεθύμνης σχετικῶς μὲ τὴν ἄφιξίν μου χαρακτηρίσας αὐτὴ ὡς σπουδαία ἐκπληξιν, εἰς τὴ πρώτη σελίδα τῆς ἐφημερίδος του.

Ἐπεσκέφθην τὸ Δήμαρχον ἀπουσίαζε, συνωμίλησα μὲ τὸν ἀρχιγραμματέα τὸν ὁποῖον ἠῦρα πρόθυμο γιὰ νὰ κάνῃ τὸ καλόν. Τυχαίως εὐρέθη ἐκεῖ ὁ πρῶτος Δήμαρχος κ. Πειτυχᾶκης σεβάσιμος καὶ σοβαρὸς κύριος, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπε ὅτι στὴν ἐφαρμογὴ τῆς συμβάσεως τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν ἦτο Δήμαρχος Ρεθύμνης καὶ μὲ τὸ Δημοτικὸ συμβούλιον πολὺ ἠσχολήθησαν μὲ τὸ ζήτημα τοῦ ἐγκαταλειφθέντος Τουρκικοῦ Νεκροταφείου. Δὲν ἠθέλαν νὰ ἐνοχλήσουν τοὺς

πεθαμμένους Μουσουλμάνους συμπατριώτες των και για τούτο ἔκριναν ὅτι τὸ μόνο τὸ ὁποῖο ἦτο δυνατό νὰ κάμουν γιὰ τὸ Νεκροταφεῖο ἦτο νὰ μετατραπῆ σὲ πάρκο και νὰ μείνουν ἐκεῖ τὰ ὅστ' αὐτῶν πεθαμμένων, ὅπερ και ἐγένετο. Μοῦ συνέστησε νὰ πάω νὰ τὸ δῶ και νὰ πληροφορησῶ σχετικῶς τοὺς συμπατριώτες μας γιὰ νὰ μὴ νομίζουν ὅτι τὰ κόκκαλα τῶν πεθαμμένων των πετάχθησαν στὸ δρόμο. Μεγάλῃ χειρονομίᾳ πράγματι ἡ ὁποία πηγάζει ἀπὸ τὸ πολιτισμὸ τῶν Κρητῶν και ἰδίως τῶν Ρεθυμνίων οἱ ὁποῖοι φημίζονται γιὰ τὴ φιλοξενία μὲ τὴ γνωστὴ λεπτότητα τῆς παραδόσεως τῆς ξενίας των. Ἡ πράξις δὲ αὐτὴ πιστοποιεῖ ὅτι ἡ φιλοξενία των δὲν εἶναι μόνο γιὰ τοὺς ζωντανούς, ἀλλὰ και γιὰ τοὺς πεθαμμένους ἀκόμη. Ὅταν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ ἐγένε σὲ συνθήκες ἀνώμαλες διὰ τὰ κράτη Τουρκία και Ἑλλάδα και αἱ συνθήκες αὐτὲς ὅπως εἶναι φυσικὸ εἶχον ἐπιηρέασει τὰς σχέσεις τῶν δύο στοιχείων Μουσουλμάνων και Χριστιανῶν, τότε ἐξάγεται τὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα :

Πρῶτον, οἱ Κρητες προκειμένου νὰ κάμουν ὅτι τοὺς ἐπιβάλλουν τ' ἀνθρωπιστικὰ των καθήκοντα δὲν ἐπιηρέαζονται ἀπὸ πρόσκαιρα πάθη γιὰ τὰ ὁποῖα θ' ἀσχοληθοῦν οἱ ἱστορικοί.

Δεύτερον, πιστοποιεῖ τὸ φιλήσυχο και νομοταγὲς τοῦ Μουσουλμανικοῦ στοιχείου Ρεθύμνης—χάριν τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ ἱπποτικὴ πράξις αὐτὴ—και συγχρόνως φωτοβολεῖ τὰς βαθεῖας σχέσεις ἀδελφότητος μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων.

Ἐπίκαιρο μοῦ φαίνεται νὰ περιγράψω τὴν ὡραία ἐντύπωσιν τὴν ὁποία προξενεῖ ἡ Νέα Τουρκία μὲ τὰ σύγχρονα νεκροταφεῖα τῆς σὸν ἐπισκέπτῃ. Στὴν Ἀγκυρα εἰς τὴ θέσιν «Τζεμπετζῆ» ὑπάρχει νέον νεκροταφεῖο τὸ ὁποῖο εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο και τὸ ὁποῖο προφυλάσσει τοῖχος κτισμένος γύρω γύρω. Σὲ κείνον τὸ χῶρον μέσα ἐνταφιάζονται ὅλοι, Μουσουλμάνοι, Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, Καθολικοί, κι' Ἑβραῖοι. Καὶ ναὶ μὲν τὸ Νεκροταφεῖο εἶναι χωρισμένο σὲ

τμήματα, μολαταῦτα τὰ τμήματα δὲν ἔχουν γιὰ χωρίσμα οὔτε κιγκλιδώματα, οὔτε τοῖχο, οὔτε σύρμα, ἀπλῶς ἐκεῖ δὲν ἐνταφιάζονται ἀλλόθρησκοι. Τοιουτοτρόπως ὁ ἴδιος χῶρος φιλοξενεῖ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι ναι μὲν σήμερο εἶναι γείτονες χωρὶς τοίχους, αὔριο ὁμως θὰ εἶναι ὁ ἕνας παραπλεύρως τοῦ ἄλλου.

Στὴ φαγομάρα τῶν λαῶν, στὴν ὑποκρισία καὶ τὸ μῖσος τῶν ἀνθρώπων ἐὰν δὲν ἔβλεπε κανεὶς καὶ τέτοια δείγματα ἀνωτερότητος, εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ὄχι μόνο δὲ θὰ εἶχε καμμιά ἐλπίδα γιὰ τὸ μέλλον, ἀλλὰ θὰ ἀηδίαζε συγχρόνως σκεπτόμενος ὅτι εἶναι ἄθρωπος! Ὑπερηφανευόμεθα ὅτι κάμαμε τόση πρόοδο, βρήκαμε τόσες ἐφευρέσεις, παρατεῖναμε ἐπὶ τι διάστημα τὴ ζωὴ μας καὶ ναι μὲν ὄλ' αὐτὰ εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ὅτι γενήκαμε δοῦλοι αὐτῶν τῶν ἐφευρέσεων. Μεγαλειτέρα ἀπόδειξι τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τῶν ἡμερῶν μας, εἶναι δυνατὸ νὰ φαντασθῶμε ἀπὸ τὴ πικρὰ ἀλήθεια ὅτι σωματεῖα ἰδρύνονται γιὰ νὰ προστατεύσουν τὰ φυσικὰ δικαιώματα (droit de l'homme) τοῦ ἀνθρώπου, τα ὅποια μερικῶς ἢ καθ' ὅλοκληρία ἐξέλιπον; Καυχώμεθα περὶ ἐλευθερίας ὅτι τὴν ἐξασφαλίσσαμε καὶ ὅτι εἴμεθα ἐλεύθεροι, ὅταν ὁμως ξεφυλλίσουμε τὴν ἱστορία τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ βλέπομε ὅτι ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τῶν πράξεων ἦτο τότε. Φαντασθῆτε ὅτι στὲς πλέον κρίσιμες στιγμὲς τῶν Πελοποννησιακῶν πολέμων, ὁ Ἀριστοφάνης συζητοῦσε δημοσίᾳ γιὰ τὴν εἰρήνη κακίζων τὸ πόλεμο καὶ γιὰ τὴ στάσι του αὐτὴ τοῦ ἔδιδαν καὶ βραβεῖα. Τὸ σύγχρονο Λονδίνο τὸ ὅποιο θεωρεῖται ὡς ὁ προμαχὼν παντὸς ιδεώδους θὰ ἐρυθριᾷ πιστεύω ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ μιὰ τέτοια ἐλευθερία καὶ ἀνοχή, παρὰ σ' ἕνα πάρκο κλειστὸ, στὸ Hyde Park τοῦ Λονδίνου!

Πῆγα στὸ πρῶην Μουσουλμανικὸ Νεκροταφεῖο καὶ βλέπω πράγματι ὡραῖο πάρκο μὲ διάφορα ἄνθη ἀξίας, πολὺ καλὰ περιποιημένο καὶ γύρω - γύρω κάγκελα κενουργιοβαμένα πράσινα. Βλέπω λουλούδια ἄσπρα καὶ κόκκινα ἀπὸ

τῇ μιᾷ μεριά κι' ἄσπρα καὶ μπλὲ ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι αἱ σημαίαι τῶν δύο συμμάχων κρατῶν αἱ ὁποῖες κυματίζουν ἀδελφωμένες εἰς τὸν ἱερὸ τοῦτο χῶρο ὅστις φιλοξενεῖ κόκκαλα ἄγνωστα Τούρκων τὰ ὁποῖα μένουσιν στὴ νιοβάνα τῆς ἀφανείας, χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦν κανένα οὔτε καὶ νὰ ἐνοχλοῦνται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Εἶναι ἄρα γε δυνατὸ μιὰ λεπτὴ ψυχὴ ἢ ὁποῖα θ' ἀντικρύσῃ ἓνα τέτοιο θέαμα νὰ μὴ συγκινηθῇ καὶ νὰ μὴ δακρύσῃ;

Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ τὸ δεῖγμα εὐρείας ἀντιλήψεως καὶ ἔλλειψις φανατισμοῦ τυφλοῦ τὰ ὁποῖα διακρίνουσιν τοὺς Ρεθυμνίους, ὄχι, ἂν μὴ ὅλοι, τουλάχιστον οἱ περισσότεροι τῶν μιναρῶν τῶν πρώην τζαμιῶν εἶναι ἄθικτοι καθὼς κι' αἱ σχετικαὶ ἐπιγραφαὶ των. Γι' αὐτὰ ὅλα δικαιοματικῶς πρέπει νὰ κανχώμεθα ὅτι τυγχάνομεν Κρητες μὲ εὐγενὴ ψυχὴ.

Ἐπεσκέφθηκα τὸ φίλο ὀδοντοῖατρον κ. Γιώργον Καλλομενόπουλον — ἄνθρωπος μὲ ἀνοικτὴ καρδιὰ καὶ τεριακλῆς τοῦ ναργκιλέ — τὸν ἀρωτῶ πῶς τὰ πέρασε μὲ τὴν Γερμανικὴν κατοχὴν, παίζει ἓνα σάλτο καὶ σηκώνεται ἀπὸ τὴν καθέκλα καὶ μοῦ λέγει:

— Μὴ μοῦ θυμίζετε πράματα τὰ ὁποῖα εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ τραγωδίαι, βασανιστήρια, θηριωδίαι καὶ ὅ,τι ἄλλο θέλετε.

— Ὡστε κακά, ψυχρὰ κι' ἀνάποδα, εἶσι; ἀρωτῶ.

— Μὴ κοροϊδεύετε, ἀγαπητὲ φίλε, φόβος, τρόμος, φωτιά κι' ἀστροπελέκι ἦτο ὅλη ἡ Κρήτη στὴ Γερμανικὴν κατοχὴν, ἔφρευες τὸ προῖ καὶ δὲν ἤξερες ἂν θὰ γύριζες στὸ σπήτι σου σῶος, διότι ἀπὸ τὸ δρόμο ἐπιαναν τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς τουφέκιζαν, τί λέτε; σεῖς δὲν τὰ εἶδατε καὶ δὲν τὰ πιστεύετε, εἶπε μὲ ἀγανάκτησι.

— Πῶς δὲν τὰ πιστεύομε; μὴν ἐξάπτεσθε πρὸς θεοῦ, γιὰ πέστε μου παρακαλῶ τὸ πλέον ἀπάνθρωπο γεγογὸς πὺν ἔκαμαν, εἶπα.

— Ἐξω ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο εἰς ἀπόστασι 20' εἶναι ἡ θέσις Περιβόλια ἐκεῖ βρέθησαν δύο Γερμανοὶ στρατιῶτες σκοτωμένοι. Συνέλαβον οἱ Γερμανοὶ ἄνω ἀπὸ τοὺς 30 κα-

τοίκους τῶν Περβολιῶν, τοὺς ἔδωσαν στὸ χέρι ἀπὸ ἓνα τε-
νεκὲ πετρελαίου ἀδειανὸ τὸν ὁποῖο γέμισαν νερὸ ἀπὸ τῆ
θάλασσα, τὸ βρασαν, τοὺς ξεγύμνωσαν καὶ ἐν Ἀδαμιαία
περιβολῇ τοὺς τὸ ἔχυσαν. Κατόπιν τοὺς ἔδωσαν ἀπὸ μία σκα-
λίδα καὶ τοὺς εἶπαν νὰ σκάψουν τὸ μνήμα τους κι' ἀφοῦ
τὸ ἔσκαψαν τοὺς τουφέκισαν. Ἄρά γε διαβάσατε ποτὲ κάπου
τέτοιες θηριωδίες, νὰ πιάνουν ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ δρόμο
καὶ χωρὶς νὰ ἔχουν κάμει κανένα ἐγκλημα, χωρὶς δικαστικὴ
ἀπόφασι νὰ τουφεκίζονται; τώρα πού θὰ πᾶμε στὸ καφε-
νεῖο θὰ φωνάξω 2—3 γνωστοὺς νὰ σᾶς τὸ βεβαιώσουν
εἶπε.

Πήγαμε στὸ καφενεῖο, πράγματι κι' οἱ ἐκεῖ τὸ βε-
βαίωσαν κι' ἤρχισαν καὶ κεῖνοι νὰ διηγοῦνται ἄλλες φρι-
καλεότητες, τοὺς διέκοψα ἀμέσως διότι δὲν μπορούσα ν'
ἀνθῆξω νὰ τ' ἀκούω, ἐξάπαντος τὸ μικρότερο μιὰ λιποθυ-
μία θὰ μοῦ συνέβαινε. Αὐτὰ εἶναι τὰ καταντήματα τοῦ πο-
λιτισμένου ἀνθρώπου τοῦ 20ου αἰῶνος ὁ ὁποῖος μ' ὄλη τῆ
μόρφωσι του δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιβληθῇ στὸν ἑαυτό του καὶ
μὴ γίνῃ ὄργανο τοῦ κακοῦ καὶ τῆς μοχθηρίας!

Ἄρά γε στὴν ἐποχὴ μας θὰ δοῦμε καὶ χειρότερα
ἀκόμη; Ἄλλ' ἐφ' ὅσον οἱ ἐπιστήμονες δέχθησαν ἵνα τὰς
ἐφευρέσεις των τὰς χρησιμοποιήσουν γιὰ τὴ καταστροφὴ
τοῦ κόσμου, γιὰ τὴ νὰ μὴ τὰ δοῦμε; Ἀξιόπιστο πρόσωπο
μὲ διαβεβαίωσε ὅτι ὁ Χίτλερ εἶχε διατάξει νὰ τοῦ ὑποδεί-
ξουν τρόπο οἱ κορυφαῖοι γιατροὶ τῆς Γερμανίας καὶ μὴ
μείνῃ Πολωνὸς μετὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα! Οἱ ἐπιστήμο-
νες ἐδέχθησαν, τοῦ ἔδωσαν συνταγὴ καὶ τοῦ εἶπαν ὅτι ὅ-
ταν στὸ νερὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο πίνει τὸ Πολωνικὸν ἔθνος
βάλουν γιὰ ἕξ μῆνες τὰ φάρμακα τὰ ὁποῖα γράφει ἡ συν-
ταγὴ, αἱ γυναῖκες θὰ γίνουν στειραῖ! Τοιουτοτρόπως αἱ
εὐχὲς τῶν κληρικῶν Ὁρθοδόξων στὸ γάμο «νὰ πολλαπλα-
σιασθῆτε καὶ νὰ κατακτήσετε τὸν κόσμον» δὲ θὰ ἐπαληθεύ-
σουν, οἱ ζῶντες Πολωνοὶ θὰ πεθάνουν καὶ τότε θὰ διαλυ-
θῇ σὰν τὴν ἀράχην ἡ Πολωνέζικη ράτσα! Ἴδου ἐπιστήμο-
νες, ἰδου ἀνθρώποι! Καϋμένε Montesquieu πού εἶλεγες ὅτι:

«πρὸς χάριν τῆς οἰκογενείας μου θυσιάζω τὸν ἑαυτό μου, πρὸς χάριν τῆς πατρίδος μου τὴν οἰκογένειάν μου, καὶ πρὸς χάριν τῆς ἀνθρωπότητος δὲν λυποῦμαι νὰ θυσιάσω κι' αὐτὴ μου τὴ πατρίδα!» κύτταξε πῶς φρονοῦν οἱ σημερινοὶ κορυφαῖοι ἐπιστήμονες! Ὡστε ἡ μόνη ἐλπίδα εἶναι ὁ χημικὸς ἄνθρωπος φανταζι πού λέγει ἡ ἐπιστήμη ὅτι θὰ δυνηθῇ νὰ παρουσιάσῃ.

Πῆγα στὸ ἀτελιὲ γλυπτικῆς τοῦ κ. Κανακάκη τὸ ὁποῖο φιλοξενεῖται σὲ Βενετσάνικο κτίριο, βλέπω ἔργα ἄλλα τελειωμένα, ἄλλα ἀτελειώτα κι' ἄλλα στὸ γῆψο σὲ poulage. Ὁ καλλιτέχνης μου δίδει ἐξηγήσεις γιὰ καθένα, θαυμάζω τὴ δημιουργικὴ ἔμπνευσί του, τὸ ταλάντο του, τὴ δυναμικότητά του, τὴν ὑπέροχο ἰκανότητα πού ἔχει στὴ σύνθεσι καὶ κακίζω τὸν ἑαυτό μου πού δὲ πῆγα νὰ δῶ τὸ ἀτελιέ του τῶν Χανίων. Ἐπιφυλάττομαι ὅμως νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ ἀτελιέ του τῆς Ἀθήνας τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ κεντρικὸ καὶ νὰ γράψω ὅσα μπορέσω γιὰ τὸ γεννημένο καλλιτέχνη τῆς Κρήτης.

Τὰς 8 Σεπτεμβρίου 1950 πού θὰ ἔδίδα τὴ διάλεξι μου, ὅλα τὰ μαγαζιά ἀνεξαιρέτως ἦσαν κλειστά κατόπιν ἀποφάσεως νὰ γίνῃ ἀπεργία γενικὴ ἐπὶ 24ωρο τὴν ὁποία εἶχε λάβει ἡ Πανελληνίος ἐπαγγελματικὴ ὁμοσπονδία. Ἦμουν προσκαλεσμένος στὸ ἐξοχικὸ σπῆτι τοῦ φίλου Ἀντωνάκη τὸ ὁποῖο ἦτο στὴ θέσι «Χατζῆ ἐβλιᾶ» μέσα σ' ἀμπέλι τὸ ὁποῖο εἶχε ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τὰ σταφύλια. Ὁ καλὸς φίλος εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ θρηνίσῃ τὸ σκοτωμὸ τοῦ γιοῦ του σὲ μιὰ μάχη μὲ τοὺς συμμορίτες πάνω στὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας κι' ἡ πληγὴ του δὲν εἶχε ἀκόμη κλείσει. Πῆγα πολὺ πρωτὶ ἔσως καὶ τοὺς ξυπνήσω, ἀλλ' ἐγὼ τοὺς βροῖκα ξυπνημένους στὸ πόδι νὰ μὲ περιμένουν. Ὅπως πάντοτε τοὺς εἶδα γελαστοὺς, περιποιητικοὺς καὶ πρόσχαρους γιὰ τὸ μουσαφίρη τους ἀπὸ τὴ Πόλι. Καίτοι πῆγα πρωτὶ πρωτὶ μου παραπονέθηκαν πὼς ἤργησα, ἤθελαν λέγει νὰ μὲ δοῦν κοντά τους ὅσο τὸ δυνατό γιὰ πολλὴ ὥρα καὶ γι' αὐτὸ φαίνεται πεθυμοῦσαν νὰ πάω ἀπὸ τὴ νύκτα! Ἐκδήλωσις πραγματικὴ ἀγάπης χωρὶς ὑποκρισία ἢ ὑστεροβουλία, πράγματι εἶναι ἄνθρωποι πού χαί-

φρονται ἀπὸ μέσα τους, ξαναγενοῦνται ὅταν δοῦν μουσαφί-
ρη στὸ σπῆτι τους νὰ πάη.

Καίτοι ἄνδρας καὶ γυναῖκα εἶναι καταβεβλημένοι ἔ-
νεκα τοῦ πλήγματος τὸ ὁποῖον ὑπέστησαν, μολαταῦτα δὲν
μοῦ ἔδειξαν καθόλου τὸ παραμικρὸ γιὰ νὰ μὴ μὲ πικράνουν.
Παρηγοροῦνται μὲ τὸ ἄλλο τους ἀγόρι τὸ Γιωργάκη πού
ἔχουν, στὸ ὁποῖο μονοπωλιακῶς ἔχουν ἀφιερῶσει ὅλη τους
τὴν ἀγάπη. Ἡ γυναῖκα μου ἐξιστορεῖ διάφορα περιστατικὰ
τῆς ζωῆς της μὲ Τούρκισες γυναῖκες φιλενάδες της τῆς
Ρεθύμνης τὰ ὁποῖα ὀλοφάνερα πιστοποιοῦν πόσο ριζωμένη
ἦτο ἡ φιλία μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων στὴ Κρήτη. Δὲν
θὰ ξεχάσω ποτέ, εἶπεν ἡ κυρία Ἀντωννάκη, ὅτι τὸ 1918
μερικὲς Χριστιανὲς καὶ μερικὲς Τούρκισες κοπέλες μαζευό-
μαστε μυστικὰ χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν οἱ γονεῖς μας καὶ συνεν-
νοούμεθα πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ σηκωθῇ τὸ χαρέμι καὶ νὰ
περπατοῦν αἱ Τούρκισες χωρὶς γιασμάκι. Μάλιστα γι' αὐτὸ
τὸ σκοπὸ μὴνύσαμε, γράψαμε στὸ Ἡράκλειο, στὰ Χανιά
νὰ ἐνεργήσουν καὶ κεῖ. Ἐδέχθησαν καὶ τακτικὰ εἴχαμε ἀπὸ
κεῖ ἀνταποκρίσεις τί ἐνεργεῖαις κάνουν καὶ πῶς διαχειρί-
ζονται τὸ ζήτημα. Τὰ διαβήματα θὰ τὰ ἤρχιζαν τ' ἀδέλ-
φια τῶν Τούρκισων φιλενάδων πού ἦσαν αὐτῆς τῆς ιδέας,
τὰ ὁποῖα θὰ φρόντιζαν συνάμα νὰ καταπνίξουν τὴ φωνὴ
τῶν ἀντιδραστικῶν φανατικῶν Τούρκων σ' αὐτὸ τὸν εὐγενῆ
σκοπὸ καὶ θὰ τὰ ὑπεστήριζαν οἱ Χριστιανοὶ ἄνδρες καὶ
γυναῖκες. Ἡ ἀντίδρασις ἦτο μεγάλη καὶ γι' αὐτὸ ἀπεφασί-
σαμε ν' ἀρχίσουμε τὴ προπαγάνδα μὲ τὸ τύπο, ὁ ὁποῖος
θὰ προετοίμαζε τὴ κοινὴ γνώμη. Δυστυχῶς ὁμως αἱ φη-
μερίδες δὲν δέχθησαν νὰ δημοσιεύσουν μακρὰ ἄρθρα καὶ
γι' αὐτὸ τυπώθηκε σὲ φυλλάδιο ἐκκλησις στὲς Μουσουλ-
μανίδες τοῦ Ρεθύμνου, κατὰ χιλιάδας τὰ ὁποῖα μοιραστή-
κανε καὶ εἴχαμε σχετικῶς καλὰ ἀποτελέσματα σ' ὅλη τὴ Κρή-
τη. Ἡ χαρὰ τῶν Τούρκισων φιλενάδων μας ἦτο μεγάλη
«ἀμὰν νὰ τὸ κατορθώσωμε, νὰ δοῦμε καὶ μεῖς ἓνα θέατρο,
ἓνα σινεμὰ καὶ ν' ἀκούσουμε μιὰ διάλεξι» ἔλεγαν αἱ δυ-
στυχεῖς γυναῖκες. Ἄλλες πάλιν ἔλεγαν ὅτι στὸ καιρὸ τοῦ

προφήτη των για να διακρίνονται αἱ γυναῖκες καλῆς διαγωγῆς ἀπὸ τῆς ἄλλης τῆς ἀνήθικης, ὁ Μωάμεθ διέταξε νὰ βάζουν αἱ ἠθικαὶ ἓνα κάλυμμα στὴ κεφαλὴ των, ὡς διακριτικό. Αὐτὸ ἦτο ὄλο τὸ ἱστορικὸ τὸ ὁποῖο κατόπι ξεμεταλλεύθησαν οἱ Βασιληάδες, οἱ χοιζάδες, οἱ φανατικοὶ οὐλεμάδες καὶ τὰς ἔχουν ἔτσι φυλακίσει. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σιγὰ σιγὰ στὴ Κρήτη θὰ ἐγένετο ὅ,τι ἔκαμε ὁ μέγας Ἀτατοῦρκ στὴ Τουρκία, συνέχισε ἡ κυρία Ἀντωνάκη, ἀλλ' ἡ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία ἔγινε αἰτία νὰ σταματήσουμε τῆς ἐνέργειες μας. Ντοκουμέντο ἱστορικὸ εἶναι ἡ ἐξιστόρησις αὕτη ἡ ὁποία θ' ἀπασχολήσῃ τοὺς ἱστοριογράφους ἐν καιρῷ.

Μπήκαμε ὄλοι μαζὺ στ' ἀμπέλι, μαζεύσαμε σταφύλια διαφόρων εἰδῶν, μοσχάτα, σουλτανίνα κι' ἄλλα. Ἀπέναντι φαίνονται βουνὰ στὰ ὁποῖα ἠθελα ν' ἀναβῶ για νὰ δῶ τὸ πανόραμα τοῦ Ρεθύμνου, δὲν μ' ἄφησαν γιατί καθὼς μοῦ εἶπαν ἐκεῖ ἦσαν στὴ κατοχὴ Γερμανοὶ κι' ὁ Κρητικὸς λαὸς εἶναι βέβαιος ὅτι θὰ τὰ ἔχουν γεμίσει μὲ νάρκες! Φαντασθῆτε τί βάσανα τράβηξε καὶ τραβᾷ ἀκόμη ὁ λαὸς τῆς Κρήτης!

Πρὶν νὰ καθήσωμε στὸ μεσημεριανὸ φαγητό, ἤνοιξα τὴν ὀμιλία τοῦ ἀγοριοῦ πού ἔχασε ἡ οἰκογένεια στὸν ἀντισυμμοριακὸ ἀγῶνα, τοὺς συνελυπήθηκα, χαρακτήρισα τὸ νέο ἓνα πραγματικὸ ἀθάνατο ἥρωα ὁ ὁποῖος ὡς δικηγόρος ἀντιπροσωπεύει τὴν οἰκογένεια ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου ἰκετεύων Αὐτὸν γι' αὐτὴν καὶ τοὺς συνέστησα ψυχραιμία καὶ νὰ παρηγοροῦνται ἀπὸ αὐτὰ ὄλα τὰ δεδομένα. Ἡ ἀπαρηγόρητη μάνα ἡ ὁποία ἔθρεψε τὸ ἀγοράκι τοῦτο μὲ τὸ αἷμα καὶ μὲ τὸ γάλα τῆς, ἡ ὁποία χάριν τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ ὑποφέρει σήμερον ἀπὸ καρδιά, σφουγγίξε τὰ δάκρυα τῆς καὶ μοῦ εἶπε:

—Τὸ παιδί μας τὸ μεγαλώσαμε, τὸ μορφώσαμε μὲ προορισμὸ πρῶτα ἀπὸ ὄλα νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Αὐτὸ ἔκαμε καὶ για ἓνα τέτιο εὐγενῆ σκοπὸ θυσιάσθηκε στὰ βουνὰ στὰ Μακεδονικά. Εἶθε νὰ μοῦ παρουσιασθῇ μιὰ

τέτοια εύκαιρία και πεθάνω κ' ἐγὼ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ὅταν ἔφυγε γιὰ τὸ στρατὸ τοῦ εἶπα σὰν ἀρχαῖα Λάκαινα «ἦ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς» !

Θαύμασα τὴ φιλόπονο, τὴ masochiste αὐτὴ γυναῖκα κ' ἀνέκραξα :

«Κρήτη, πὸν στὰ χῶματα σου ἔχουν χυθῆ Βενετσάνικα, Ἀράβικα, Τούρκικα, Ἑλληνικά, Γαλλικά, Ἀγγλικά, Ἰταλικά, Ρωσσιικά, Γερμανικά, Νεοζηλαντέζικα καὶ Καναδικὰ αἵματα, Κρήτη πὸν ἡ θάλασσα σου εἶναι ἄγρια κ' ἡ ἴδια εἶσαι πάντα σὲ μιὰ ταραχὴ μέσα, Κρήτη στολισμένη μὲ τῆς ἐλῆᾶς σου τὴ μορφιά, τοῦ κυπαρισιοῦ σου τὸ συμμετρικὸ μπόϊ πὸν τὸ ζηλεύουν ὄλοι, τοῦ σταφυλιοῦ σου τὸ κεχλιμπαρένιο χᾶδι καὶ τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ σου πὸν χάρισες στὸ κόσμον τὸν ὁποῖο ἐξυμνεῖ κ' ὁ Ὅμηρος τὸ μεγαλεῖο, ποῦ κρύπτεις τέτιες μανάδες μεγαλόψυχες κ' ἄνδρες ;»

Στὴ στάσι αὐτὴ τῆς πονεμένης μάνας ἀφῆκα τὴ καρδιά μου νὰ κλαύσῃ χωρὶς τὰ μάτια μου νὰ βγάλουν κανένα δάκρυ κ' εἶπα στὸν ἑαυτό μου ὅτι τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι τὸ ξεχείλισμα ἀστεϊρευτῆς πηγῆς ἀγάπης καὶ λατρείας πρὸς τὴ κοινὴ πατρίδα, μιᾶς ὑψηλῆς γυναικείας καρδιάς. Ἐσκέφθηκα ἀκόμη ὅτι αἱ λέξεις αὐταὶ θέτουν μπροστὰ στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων τὴ πλεῖα ἀποτελεσματικὴ διδασκαλία γιὰ νὰ ἐξασφαλισθῆ στὸ μοντέρνον κόσμον μας ἡ εἰρήνη κ' ἡ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων.

Ἄν στὴ θέσι αὐτῆς τῆς μάνας ἦτο ἄλλη ἢ ὁποῖα νὰ μὴ γνώριζε τὸ ἐθνικὸ καὶ ἠθικὸ καθῆκον τῆς, ἦτο δυνατὸ νὰ ἔλεγε : «οἱ φίλοι καὶ γνωστοί μου πρέπει νὰ μὲ ξέρουν πεθαμμένη, ἂν μ' ἐπισκεφθοῦν πρέπει νὰ ξέρουν ὅτι ἐπισκέπτονται ἓνα τάφο κ' ἀναλόγως νὰ συμπεριφεροῦν, ἂν πάλι μοῦ στείλουν γράμμα νὰ γνωρίζουν ὅτι στέλνουν μιὰ εὐχὴ εἰς ἓνα κορμὶ πεθαμμένο». Ἡ κυρία Ἀντωνακάκη ὁμως δὲν ἐσκέφτηκε ἔτσι, ἐγνώριζε τὰ καθήκοντά τῆς, ἦτο μιὰ καθεαυτὴ πατριώτισσα γυναῖκα. Γιὰ τοῦτο κ' ἐγὼ τῆς εὐχομαι μὲ τὴ πάροδο τοῦ χρόνου νὰ πληθαίνῃ ἡ ὑγεία τοῦ κορμιοῦ, τὸ θάρρος τῆς καρδιάς καὶ τὸ φῶς τῆς ψυχῆς τῆς.

Ζήθι λοιπόν ἔσαι, μεγάτιμη γυνή, ἐπ' ἀγαθῶ τῆς ἀνθρω-
πότητος!

Μετὰ τὸ φαγητὸ γιὰ νὰ ξατμιστῇ ἡ τσικουδιὰ κι' ἡ
ρετσίνα πού ἐπια, κάθησα σὲ μιὰ γωνιά τ' ἀμπελιοῦ πού
εἶχε σχετικὴ σκιά. Ἀπὸ κεῖ κυττάζω μὲ τὰ κιάλια τὸ μικρὸ
Ρέθυμνο τὸ ὁποῖο βλέπω πληγωμένο ἀπὸ τοὺς βομβαρδι-
σμοὺς τῶν Ναζιδῶν, μὲ τὸν ἐπίδεσμο πού ἔχει ξαπλώνεται
περήφανα καὶ δείχνει τὲς πληγές του, βλέπω μιὰ πεδιά-
δα πού ἔχει—καὶ τί δὲν ἔχει;—ἀμπέλια, χωράφια, ἐλαιό-
δενδρα, κήπους, καπνοφυτίες κτλ. ὀραματίζομαι τὸν Κρητι-
κὸ μὲ τὴ στολή του, τὸ μαχαίρι στὴ μέση, στὸ στήθος
δύο φισεκλίκια γεμᾶτα φυσίγγια, στὸ χέρι ἓνα τουφέκι, ἔ-
τοιμος νὰ περασπίση τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος του, τὴ γυ-
ναῖκα νὰ τοῦ κουβαλῇ πυρομαχικά καὶ τὰ παιδιά του νὰ
βαστοῦν κασαπομάχαιρα νὰ κυττάζουν τὸν οὐρανὸ ἑτοιμα-
γιὰ τὸν ἐθνικὸ ἀγῶνα. Αὐτὴ εἶναι ἡ Κρήτη ἡ λεβεντογέν-
να, ἡ πατρίδα τοῦ Δία κι' αὐτὸς ὁ Κρητικὸς πατριώτης.

Πλαίι στ' ἀμπέλι τοῦ κ. Ἀντωνακάκη ἦτο ἓνα ἄλλο
ἀμπέλι κι' αὐτὸ καλὰ περιποιημένο, ἓνας καλὰ ἠλικιωμένος
ἄνθρωπος ἦρθε μ' ἓνα παιδί πάνω κάτω 9—10 χρονῶν κα-
θήσανε κοντὰ σὲ μένα κι' ἄκουγα τί ἔλεγαν. Τὸ παιδί ἀρω-
τοῦσε :

—Δὲ μοῦ λὲς παπποῦ μου, γιατί σκοτώθηκε ὁ κακο-
μοίρης ὁ Τζαγκαρομανώλης;

—Δὲν ἤμποροῦσε ὁ κακομοίρης 85 χρονῶν ἄνθρωπος
νὰ δουλεύη, νὰ πεινᾷ, νὰ χρωστῇ καὶ νὰ τοῦ κάνουν κάθε
μέρα κατάσχεσι τὰ πράγματά του, παιδί μου.

—Καὶ δὲ μοῦ λὲς παπποῦ μου ἐλόγου σου πού εἶσαι
πλειὰ νεώτερος ἀφοῦ δὲν μπορείς νὰ δουλεύσης, ὁ κακο-
μοίρης ὁ Τζαγκαρομανώλης πῶς ἐδούλευε;

—Ἦρχισες πάλι τὲς τρέλλες; παίζεις παιδί μου μὲ τὴ
πεινα; τί νὰ κάμη; οἱ χρωφειλέτες θέλανε παράδες.

—Ἀφοῦ τὸν βλέπανε πῶς δὲ μπορεῖ νὰ δουλεύση, δὲν
εἶχε καὶ χωράφια γιατί τὸν δανείζανε;

—Γιὰ νὰ πάρουν τόκο, νὰ πληθιάνουν τὰ λεφτά των, παιδί μου.

—Τί εἶναι παπποῦ τόκος ;

—Βαθειὰ πράματα ἀρωτᾶς, ὁ τόκος εἶναι ἓνα πρόσθετο χρῆμα πὺν δίδει ὁ δανειζόμενος στὸ δανειστή του. Π. χ. ὁ Α΄ δανεῖζεται ἀπὸ τὸν Β΄ 1000 δραχμὲς γιὰ ἓνα μῆνα μὲ τόκο 100 δραχμὲς, ὥστε ὁ Α΄ στὸ τέλος τοῦ μηνὸς θὰ δώσῃ 1100 δραχμὲς, κατάλαβες τώρα ;

—Πάει καλά, κι' ἀφοῦ αὐτοὶ βλέπανε πὺς δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ πληρώσῃ, γιὰτὶ τὸν βιάζανε ; ὥστε αὐτοὶ εἶναι ἡ αἰτία πὺν σκοτώθηκε ὁ δυστυχῆς. Τί κάμανε λοιπὸν τώρα ; ἔχασαν τὰ λεφτά τους καὶ γενήκανε καὶ φονηάδες. Καλὰ παπποῦ, δὲ θὰ τιμωρηθοῦν αὐτοί, ἔτσι θὰ μείνουν ;

—Ψύλλους γυρεύεις στ' ἄχυρα, παιδί μου, ὁ θάνατος τὰ σκεπάζει ὄλ' ἀκόμη καὶ τὰ λάθη τῶν γιαιτρῶν.

—Καὶ τὰ δύο του ἐγγονάκια πὺν δὲν ἔχουν μπαμπᾶ καὶ μάνα τί θὰ γένουν τώρα παπποῦ ;

—Ἄν βρεθῆ Χριστιανὸς κανένας καὶ τὰ λυπηθῆ καὶ τὰ πάρῃ μαζύ του πάει καλά, εἰδ' ἄλλως ἡ πείνα παιδί μου δὲν ὑποφέρεται, κλέφτες ἢ φονιάδες θὰ γενοῦναι.

—Τὰ καυμένα πὺς τὰ λυποῦμαι, ὥστε ἂν ἔμενα κι' ἐγὼ στὴν ἡλικία των ἔτσι χωρὶς μπαμπᾶ, μάνα καὶ παπποῦ θὰ γινόμουνα κι' ἐγὼ κλέφτης ἢ φονιᾶς παπποῦ μου ;

—Θέλει καὶ ρώτημα ; βέβαια θὰ γινόσουνα, γιὰ τοῦτο σήμερο πὺν ἔχεις τὸ παπποῦ σου πρέπει νὰ γίνῃς καλὸ παιδί, ν' ἀκούῃς τί σοῦ λέγει ὁ δάσκαλος, ὁ παπᾶς κι' ὁ παπποῦς σου κι' αὐτὰ νὰ κάνῃς.

—Ὁ Θεὸς νὰ σοῦ χαρίξῃ χρόνους παπποῦ νὰ μεγαλώσω κι' ἐγὼ νὰ κερδίξω χρήματα γιὰτὶ κατάλαβα πὺς ἂν δὲν ἔχεις παράδες κακὰ ναι τὰ χάλια τοῦ ἀνθρώπου, παπποῦ.

—Οἱ παράδες ὅταν δὲν θὰ δῆς τὰ δηλητηριασμένα των δόντια δὲν σοῦ κάνουν κακό, οὔτε σὲ ζημιώνουν, ὅταν ὁμοῦ τὰ δῆς, παιδί μου, εἶναι πλειά βλαβερὰ ἀπὸ ἓνα ὄφι. Ἄλλὰ σὺ αὐτὰ θὰ τὰ καταλάβῃς ὅταν θὰ μεγαλώσῃς, ἔλα τώρα

νά φύγωμε γιατί ἡ ζέστη εἶναι πολύ, εἶπε κι' ἔφυγαν γιὰ τὸ σπήτι.

Αὐτὸς ἦτο ὁλος ὁ διάλογος τοῦ ἐγγονάκι μὲ τὸ παπποῦ του, κουβέντα ἡ ὁποία πιστοποιεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ Κρητικοῦ παιδιοῦ. Τί ὠραῖα περιγραφή, σχετικῶς μὲ τὸ χρῆμα ἔκαμεν ὁ παπποῦς.

Ἡ ὥρα πλησίαζε τὰς 5 κι' ἔπρεπε νὰ φύγω διότι τὰς 6 θὰ εἶχα νὰ δώσω τὴ διάλεξι μου, ἀποχαιρέτησα ὅλους κι' ἔφυγα. Στὸ δρόμο συναντῶ γυναῖκα μεσόκοπη, τὴ ρωτῶ πῶς περνοῦν τώρα πού φύγανε οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο καὶ ἐκεῖνη μοῦ ἀπαντᾷ :

—Φτώχεια, κύριε, ὅπως πάντα.

—Θὰ περάση, αἱ καλὲς μέρες θάρτοῦν σύντομα μόνο λίγη ὑπομονὴ χρειάζεται.

—Ἄχ, κύριε, ἀλλὰ ποῦ πλειὰ ὑπομονή, χάσαμε τὰ σπήτια μας, τοὺς ἀνθρώπους μας, τὰ καλά μας καὶ τώρα χρωστοῦμε πλειὰ πολλὰ ἀπ' ὅσα χρωστεῖ ἡ Ἑλλάδα.

Παρηγόρησα τὴ πτωχεῖα γυναῖκα ὅσο μποροῦσα σ' αὐτὴ τῆς τὴν ἀπελπισία καὶ τὴ διαβεβαίωσα ὅτι δὲ θὰ χομε ἄλλο πόλεμο μόνο κουράγιο νὰ κάνῃ. Μ' ἀπεχαιρέτησε μὲ γέλοιο κι' εὐχαριστήθηκα πού τὴν εἶδα λίγο παρηγορημένη...

Λίγο παρακάτω συναντῶ ἀγοράκι 10—12 χρονῶν μὲ ἓνα βιβλίο στὸ χέρι, τὸ ἀρωτῶ :

—Ποῦ πηγαίνεις, ἀγόρι μου, μὲ τὸ βιβλίο στὸ χέρι ;

—Ἐμεῖνα μεταξεταστέος ἀπὸ τὴν ἀριθμητικὴ καὶ πηγαίνω σ' ἓνα συμμαθητὴ ὁ ὁποῖος μὲ προετοιμάζει.

—Πάρε αὐτὲς τὲς 2000 δραχμὲς νὰ πάρῃς κάτι νὰ τὸ δώσης στὸ συμμαθητὴ σου, πού σὲ προετοιμάζει.

—Σήμερα ἔνεκα τῆς ἀπεργίας τὰ μαγαζιά εἶναι κλειστά, αὐριο θὰ τοῦ πάρω κάτι τι, εὐχαριστῶ κύριε, εἶπε μὲ μισὸ χεῖλι.

—Ἐκατάλαβα, ἀγόρι μου, ὅτι αὐτὰ πού σοῦ ἔδωσα εἶναι λίγα καὶ δὲν εὐχαριστήθηκες, πάρε ἀκόμη τρεῖς χιλιάδες δραχμὲς.

—Σᾶς εὐχαριστῶ, κύριε, ἀλλὰ πέστε μου πῶς λέγεσθε νὰ τὸ πῶ στὸ σπῆτι μου μὴ νομίσουν ὅτι ἔκλεψα τὰ λεφτὰ αὐτά.

—Πὲς παιδάκι μου στὸ σπῆτι σας ὅτι σοῦ τᾶδωσε ὁ Ἐκμὲλ Μολλᾶ ὁ Τοῦρκος ποὺ ἦλθε ἀπὸ τὴ Πόλι στὸ Ρέθυμνο.

—Σεῖς εἰσθε τὸ λοιπὸν ὁ γραμματισμένος ποῦλεγαν χθὲς τὸ βράδυ στὸ σπῆτι μας πὼς ἦλθατε ἀπὸ τὴ Πόλι ; Τότε δῶστε μου παρακαλῶ μιὰ κάρτα σας νὰ πιστεύσουν ὅτι σεῖς μοῦ δώσατε τὰ λεφτὰ αὐτά.

—Καλά, ἂν δὲ σοῦ δώσω κάρτα μου γιατί δὲ θὰ τὸ πιστεύσουν ;

Τὸ παιδί ἐγινε κατακόκκινο καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀπαντήσῃ, τὸ βίασα, τοῦ ὑποσχέθηκα νὰ τοῦ δώσω τὴ κάρτα μου κι' ἄλλα χρήματα καὶ τότε κυττάζοντας τὴ γῆ κατακόκκινο εἶπε :

—Τὰ χρήματα εἶναι λίγα γιὰ ἓνα γραμματισμένο ἄνθρωπο σὰν καὶ σᾶς, γιὰ τοῦτο οἱ γονεοὶ μου δὲ θὰ τὸ πιστεύσουν !

—Πάρε παιδί μου τὴ κάρτα μου, πάρε ἀκόμη δύο χιλιάδες δραχμὲς καὶ νὰ μοῦ χαιρετᾶς τοὺς γονεοὺς σου, εἶπα.

—Εὐχαριστῶ, κύριε, χαιρετε, χαιρετε.

Μιὰ παρόμοια ἱστορία εἶχα διαβάσει κάποτε πῶς ἐγινε τοῦ Χαρούνου Ρασίτ στὸ βιβλίον «Χίλιες μιὰ νύκτα» πνεῦμα παιδικὸ γεμάτο εὐφυΐα, παράξενο δὲ πῶς ἔμεινε μεταξαστέο !

Στὴν Ἀγγλία ὑπάρχει ἐγκύκλιος σ' ὅλα τὰ σχολεῖα νὰ εἰδοποιοῦν τὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν ὅταν θὰ τύχῃ νὰ βρεθῇ παιδί μὲ μεγάλο πνεῦμα. Τὸ Ὑπουργεῖο προτείνει τοῦ μπαμπᾶ ἢ τοῦ κηδεμόνα τοῦ παιδιοῦ ἂν δέχεται ν' ἀναλάβῃ τὸ κράτος νὰ τὸ μορφώσῃ καὶ τὸ κάμῃ ἓνα διπλωμάτη. Ἄν τὸ Ρεθεμνιωτάκι θὰ ἦτο στὴν Ἀγγλία δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μιὰ τέτοια πρότασις θὰ γίνετο γιὰ τὸ παιδί αὐτό.

Πῆγα στὴν αἰθουσα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, γεμάτη

ἀπὸ κόσμο ὄλων τῶν τάξεων συμπεριλαμβανομένων καὶ κλη-
 ρικῶν, ὁ φίλος κ. Χ. Σταυρουλάκης ἱστορικὸς εἶχε τὴν εὐγε-
 νῆ καλωσύνη νὰ μὲ συστήσῃ στὸ πυκνὸ ἀκροατήριον. Ἐδῶσα
 τῇ διάλεξι μου ἡ ὁποία διήρκεσε 50 λεπτὰ τῆς ὥρας, ἐδέ-
 χθηκα τὰ συγχαρητήρια ὄλων οἵτινες ἔσχον τὴν ἐξαιρετικὴν
 εὐγένεια νὰ μὲ παρακαλέσουν νὰ διαβιβάσω καὶ ἐκ μέρους
 τῶν τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ χαιρετισμὸν στοὺς Τουρκο-
 κρήτας τῆς Τουρκίας, πράγμα τὸ ὁποῖο ἔκαμα. Ἀπὸ τῆς
 διάλεξι μία κυρία μὲ παρεκάλεσε νὰ πάω νὰ διαβάσω μία
 ἐπιγραφὴ ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ πόρτα τοῦ σπητιοῦ της.
 Πῆγα, ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο γραμμὴν μὲ γράμματα ποὺ ὅμοια-
 ζαν ταντέλα ἢ ξόμπλια τοῦ σκαλιστῆ τοῦ μαραγκοῦ μπερ-
 δεμένα τὸ ἓνα στ' ἄλλο, ἦτο ἡ παλαιὰ τουρκικὴ γραφὴ, εἶχε
 πλεῖα μπροστὰ δυὸ τρεῖς σειρὰς ποίημα κ' ἠύχето στὸ
 σπητι αὐτὸ νὰ μὴ μποῦν τὰ ὄ,τι περιεῖχε τὸ κουτί ποὺ
 χάρισεν ὁ Ζεὺς εἰς τὴ Πανδώρα! κ' ἀπὸ κάτω ἡ ἡμερο-
 μηνία ἡ ὁποία μᾶς ἔλεγε ὅτι τὸ κτίριον αὐτὸ ἦτο περίπου
 150 χρονῶν!

Τὸ βράδν οἱ φίλοι μὲ περιποιήθησαν σ' ἓνα Ζυθεστια-
 τῆριον τὸ ὁποῖον εἶχε μὴ πόρτα ὄπισθεν, ἀπὸ τὴν ὁποία
 ἔμπαιναν ὄλοι οἱ γνωρίζοντες τοῦτο. Ἡ μπροστινὴ πόρτα
 κλειστὴ πιστοποιοῦσε ὅτι τὸ μαγαζὶ εἶχε συμμορφωθεῖ μὲ
 τὴν περὶ ἀπεργίας ἀπόφασιν καὶ γιὰ τοῦτο ἦτο κλειστό!
 Ὅλα τὰ τραπέζια ἦσαν γεμᾶτα φαγητά, πιοτά, ἡ κουζίνα
 τηγάνιζε σκότι, ἡ σκάρρα ἔψηνε μπριτζόλες καὶ ψάρια, τὰ
 γκαρσόνια δὲ πρόκαναν νὰ πηγαίνουν στοὺς πελάτες νὰ τοὺς
 σερβέρουν, ἓνα ὁλόκληρον ἐργαστάσιον ἦτο τὸ σχετικῶς μι-
 κρὸν μαγαζὶ κείνη τὴν βραδύαν τῆς γενικῆς ἀπεργίας. Ἐνα
 τρικούβεργο γλέντι μέσα σὲ μίαν ἀγάπην εἰλικρινῆ ἀπληλαγ-
 μένη ἀπὸ κάθε εἶδους ἀσχημῶν, διήρκεσε κάμποσες ὥρας
 κ' ἡ θύμησί της δὲν θὰ σβυστῇ γιὰ πολλὰ χρόνια. Ἀπο-
 χαιρέτησα τοὺς φίλους οἱ ὁποῖοι τόσο μὲ ὑπεχρέωσαν διότι
 τὴν ἐπομένῃ τὸ πρωὶ θᾶφευγα γιὰ τὸ Ἡράκλειον καὶ
 πῆγα στὸ Ἀχίλλειον — ὄνομα καὶ πρᾶμα! — νὰ κοιμηθῶ.

ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΡΕΘΥΜΝΟ — ΗΡΑΚΛΕΙΟ

Μὲ τὲς καλλίτερες τῶν ἐντυπώσεων γιὰ τοὺς Ρεθυμνίους καὶ τὸ Ρέθυμνο πῆγα μὲ τοὺς φίλους μου συνταξιδιῶτες στὸ σταθμὸ τοῦ λεωφορείου. Βλέπω πολλοὺς φίλους μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ κ. Λυκοῦργος Καφῶτος, ὁ κ. καὶ ἡ κ. Κανακάκη κι' ἄλλοι. Ἀποχωρίζομαι ἀπὸ ἀνθρώπους ἰππότες, ἀληθινοὺς gentlemen τοὺς ὁποίους ἠγάπησα, ἐξετίμησα γιὰ τὸ καλὸ τους χαρακτήρα, καὶ κεῖνοι λυπημένοι μοῦ δίδουν τὸ χέρι τους τὸ ὁποῖο ἦτο κρῦο, τὸ πρόσωπο ἀπὸ λύπη ἄκεφο, εὐχόμενοι ὅλοι πᾶν τὸ καλὸ γιὰ μένα.

Τὸ λεωφορεῖο ἦτο πολυτελέστατο, καινούργια ἀγορασμένο, ἦτο τὸ πρῶτο ταξειδί πού ἔκανε κι' ὁ σωφὲρ, ἀναλόγως τοῦ αὐτοκινήτου ἦτο τέλειος ἄνδρας, ἀνάστημα ἀψηλό, στήθος διπλό, χέρια καὶ μπράτσα χονδρὰ σὲ βαθμὸ πού κι' αὐτὸ τὸ μοτὲρ τοῦ αὐτοκινήτου τὰ φοβῆτο, βλέμμα ὀξύ, μάτια φωτιά, μὲ λίγα λόγια ἕνας μνημειώδης ἄνθρωπος. Πολλοὶ ἐπιβάτες εἶχαν μαζύ των κιβώτια τὰ ὁποῖα ἠθέλαν νὰ τὰ βάλουν πάνω ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητο πού ἦταν βαλίτσαι, ἀλλ' ὁ σωφὲρ δὲν δέχεται διότι θὰ χαλοῦσαν οἱ μπογιάδες τοῦ αὐτοκινήτου οἱ ὁποῖοι πράγματι γιάλιζαν σὰ καθρέπται. Βλέπετε ὅτι ὁ σωφὲρ ἦτο μερακλῆς ἄνθρωπος καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλα κῦτταζε τὸ λεωφορεῖο του. Ὁ καιρὸς ὥραϊος ἀλλ' ἡ ζέστη ἤρχιζε νὰ γίνεται αἰσθητὴ κι' ἡ διαδρομὴ ἦτο διαρκείας 3 ἕως 3 1)2 ὥρες. Σ' ὅλο τὸ ταξειδί βλέπαμε τὸ θέαμα τὸ ὁποῖο εἶχαμε δῆ στῆ διαδρομὴ Χανιά—Ρέθυμνο. Κάμπους, λειβάδια, βράχους, χωράφια, μπαχτσέδες καὶ πεδιάδες περνούσαμε, κάπου κάπου σταματούσαμε σὲ χωριουλάκια, ἄλλοι κατέβαιναν κι' ἄλλοι ἀνέβαιναν εἰς τὸ λεωφορεῖο. Ἐνα πῆγαινε κι' ἔλα κάνει ὁ ἄνθρωπος στῆ ζωὴ του, ἕως ὅτου κάμει τὸ μεγάλο ταξειδί τοῦ παομοῦ τὸ ὁποῖο δὲν ἔχει γυρισμό, πασαπόρτι μόνο γιὰ νὰ πάη πέρνει στὸ τέλος καὶ κεῖ πλειά κλείει τῆ πόρτα κι' ἀφήνει τὰ κλειδιά σ' ἄλλους. Ἐνα μεγάλο ὄνειρο εἶναι ἡ ζωὴ λέγει ὁ ἕνας,

Ένα σωστό θέατρο λέγει ο άλλος, μιὰ μεγάλη ψευτιά λέγει ένας άλλος, ένα μεγάλο τίποτε επιμένει άλλος και με όλ' αυτά ο άνθρωπος δὲν μπόρεσε μέχρι σήμερα νὰ κορέση τὴ φιλαυτία του, θέλει και θέλει και θέλει. . . . και τὸ παράξενο εἶναι πὸν τὰ τί θέλει δὲν τελειώνουν! Τὴν ματαιότητα τῆς ζωῆς ἐν περιλήψει τὴ βρίσκω σὲ μιὰ μεζαρόπετρα κάποιου τελωνειακοῦ ὑπαλλήλου στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Καρατζᾶ Ἀχμέτ σιὸ Σκούταρι κι' εἶναι ἡ καλλιτέρα περιγραφή τὴν ὁποία εἶδα και διάβασα μέχρι σήμερα. «Κύτταξε, παραδειγματίσου, μὴ δίδης σημασία στὴ ζωὴ, ἀγάπα τὴ δικαιοσύνη, βοήθει τοὺς ἀναξιοπαθοῦντας, μὴ φοβᾶσαι τὸ θάνατο». Ὡραῖα λόγια νὰ λέγωνται και πολὺ ὠραιότερα ὅταν ἐφαρμόζονται!

Περάσαμε ἀπὸ ἓνα μικρὸ χωριουλάκι τὸ ὁποῖο λέγεται «Μαχαιροῦς» και καθὼς πληροφορήθηκα ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτες τοῦ λεωφορείου στὸ συμμαρσιακὸ πόλεμο στὸ χωριουλάκι αὐτό, οἱ ἀντάρται πυροβόλησαν ἀνεπιτυχῶς ἐναντίον τοῦ κ. Σοφοκλῆ Βενιζέλου. Στὸ χωριὸ Δαμάστα μπροστὰ στὸ δρόμο ὑπάρχει ἓνα μεγαλοπρεπῆ μνημεῖο, ἔργο τοῦ φίλου γλύπτου κ. Γιάννη Κανακάκη, με τὰ ὀνόματα τῶν 32 ἐκτελεσθέντων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τὴν κατοχὴν τοῦ χωριοῦ. Τὸ μνημεῖο τοῦτο εἶναι ἓνα μικρὸ Πάνθεο τῶν Παρισίων, με μεγάλη ἔμπνευσι. Κοντεύουμε νὰ πλησιάσωμε στὸ Ἡράκλειο, μιὰ ἀνυπομονησία, μιὰ ἀνατριχίλα κατέχει ὄλο μου τὸ κορμί, ἀρωτῶ τὸν ἑαυτό μου, ἀρά γε θὰ γνωρίσω τὴ πόλι πὸν γεννήθηκα; ἀρά γε ὁ Α ζῆ; ἀρά γε τὸ σπῆτι μας στέκει ἢ γκρεμίστηκε ἀπὸ τὸ βομβαρδισμό; τέτοιες σκέψεις περνοῦν ἀπὸ τὸ νοῦ μου και εἶμαι μέσα σὲ μιὰ ἀκαθόριστη ψυχολογικὴ κατάστασι. Βλέπω τὸ Γιούχια με τὴ κεφαλὴ τοῦ Δία και συλλογίζομαι ἀπὸ ποῖο μέρος τοῦ Ἡρακλείου φαίνεται καλλιτέρα τὸ βουνὸ τοῦτο, τί εἶναι τὸ καινούργιο λιμάνι πὸν γίνηκε, τί ἔγιναν οἱ ἐπιτὰ μπαλτάδες και ἔτσι εἰδῶν εἰδῶν πράγματα κυριεύουν τὸ νοῦ μου.

Ἐξαφνα φάνηκε ἀπὸ μακρὰ τὸ Ἡράκλειο ἡ σιλουέτα του, ἡ θύμησί μου τώρα πηγαίνει πολὺ μακρὰ στὴν

ἱστορία τῆς ἀλώσεως του ἀπὸ τοὺς Τούρκους, 22 ὀλόκληρα χρόνια τὸ Ἡράκλειο ἦτο πολιορκημένο ἀπὸ τοὺς Τούρκους οἱ ὁποῖοι πολεμοῦσαν μὲ τοὺς Βενετσάνους, τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους καὶ μὲ τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀποστείλῃ ὁ Λουδοβίκος 14ος. Ὁ Σουλτᾶνος εἶχεν ἐκνευρισθῆ ἀπ' αὐτὴ τὴ κατάστασι κι' εἶπεν ὅτι ὁποῖος τοῦ πῆ τίποτε γιὰ τὴ Κρήτη θὰ τὸν θανατώσῃ. Τὴν 17 Σεπτεμβρίου 1669 οἱ Βενετσᾶνοι παρέδωσαν τὸ Ἡράκλειο στὸ Βεζύρη Κιοπρουλοῦ Φαζήλ Πασᾶ κι' ἔτσι συνεπληρώθη ἡ κατάληψις τοῦ νησιοῦ. Τώρα πῶς νὰ τὸ ποῦν στὸ Σουλτᾶνο ποὺ θᾶκοβε τὴ κεφαλὴ αὐτινοῦ ποὺ θὰ τοῦ τὸ ἔλεγε; Ὅταν τοῦ πῆγαν τὸ φαγητό, στὸ σαχάνι εἶχαν χαράξῃ αὐτὲς τὶς λέξεις: «Σαγὰν ἀλτινδὰ τριτὶ μπὶν σεκσεντὲ φῆτχ ὀλοντοῦ καλεῦ Κάντια Γκιρίτ» ἦτοι ὑπὸ τὸ σαχάνι βρίσκεται τὸ φαγητὸ τριτὶ, εἰς τὸ 1080 (1669 ν. η.) κατελήφθη τὸ φρούριον Χάνδακος Κρήτης. Ὁ Σουλτᾶνος τὸ διάβασε, φώναξε τοὺς ὑπουργοὺς του κι' ἔμαθε τὰ κατέκαστα.

Ἡ Τουρκικὴ διοίκησις διήρκεσε 230 χρόνια, σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἐπανάστασι σ' ἐπανάστασι ἔκανε ὁ Χριστιανὸς πληθυσμὸς ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς κατοχῆς, τὸ 1900 ἡ Κρήτη ἀνεκηρύχθηκε ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων αὐτόνομος ὑπὸ τὴν ὑψηλὴ κυριαρχία τοῦ Σουλτᾶνου, τὰ ὑψηλὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα ἔγιναν ὑψηλὰ ἐπικυριαρχικά, κατόπιν μόνον ἐπικυριαρχικὰ καὶ τὸ 1913 ἡ Κρήτη ἐνώθηκε μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὅλ' αὐτὰ τὰ θυμῆθηκα σὰ νὰ διάβαζα μία ἱστορία ἀνοιχτή.

Τὸ λεωφορεῖο τρέχει, ἡ βενζίνα τὸ σπρώχνει μ' ὅλη τῆς τὴ δύναμι, ἡ πόλις τοῦ Ἡρακλείου φαίνεται πλεῖα καλὰ, ξεδιακρίνω τὰ καμπαναριὰ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, ἀψηλὲς οἰκοδομές, φουγάρα ἐργοστασίων, μεγάλο λιμάνι, τὸ νησάκι τῆ Δία καὶ μιὰ θάλασσα μπλὲ σὰν τὸν οὐρανό. Περνοῦμε τὴ παλιὰ πόρτα τῶν Χανιωῶν, μπαίνουμε πλεῖα στὴ πόλι, μιὰ ἀνατριχίλα μὲ πιάνει, μιὰ συγκίνησι καὶ χαρὰ μὲ κατέχει, βιάζομαι νὰ φθάσωμε στὸ σταθμὸ τοῦ λεωφορείου. Τὸ

λεωφορείο τρέχει σάν αεροπλάνο, περνούμε τὴ Πλατεῖα Στρατά καὶ ἐπὶ τέλους φθάσαμε στὸ παλιὸ Στρατιῶνα ποὺ εἶναι ὁ σταθμὸς τοῦ ὀτομπούς. Ἐνα σωρὸ ἀνθρώποι περιμέναν ἐκεῖ νὰ χαιρετήσουν τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους των οἱ ὁποῖοι ἔφθαναν μὲ χαρὰ νὰ πᾶνε στὰ σπήτια τους. Ἐμᾶς τοὺς ξενητεμμένους ποιὸς νὰ μᾶς πῆ τὸ καλῶς ὠρίσατε; ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸ πταίω ἐγὼ ὁ ὁποῖος δὲν ἀρέσω νὰ ἐνοχλῶ κανένα, ἐξηγουμαι. Πρὶν νὰ φύγω ἀπὸ τὸ Ρέθυμνο, ὁ Ξενοδόχος μου εἶχεν ἐμπιστευθεῖ ὅτι τοῦ εἶχαν τηλεφωνήσει δύο φορὲς ἀπ' τὸ Ἡράκλειο νὰ εἰδοποιήσῃ πότε θάφευγα ἀπὸ κεῖ, διότι ἐπρόκειτο ἐπιτροπὴ νὰ ἔλθῃ νὰ μὲ παραλάβῃ μακρὰ τοῦ Ἡρακλείου. Ἐγὼ τὸν παρακάλεσα νὰ μὴ τηλεφωνήσῃ διότι δὲν ἤθελα νὰ γίνω αἰτία νὰ ταλαιπωρηθοῦν ἄλλοι γιὰ μένα. Ὁ ἀναγνώστης βλέπει ὅτι τὸ Ἀχιλλεῖόν μου διέθετε τηλεφῶνο τὸ ὁποῖο ἐλειτούργει μὲ ὅλη τὴ Κρήτη κι' ἐγὼ ὁ ἀχάριστος τὸ κατηγορῶ! Φώναξα ἕνα χαμάλι γεραλέο καὶ τοῦ εἶπα νὰ πάρῃ τὴ βαλίτσα μου νὰ πᾶμε στὸ ξενοδοχεῖο Κνωσσός. Μ' ἐκύτταξε μὲ παράξενη ματιὰ καὶ σάν ἕνας καλὸς ψυχολόγος μου εἶπε:

- Πόσα χρόνια λείπεις ἀφεντικό;
- Ἀπὸ τὸ 1924, δηλαδὴ 25 χρόνια.
- Καὶ βάσταξες νὰ μὴν ἔλθῃς ἀπὸ τότε;
- Οἱ δρόμοι ἦσαν κλειστοὶ καὶ γι' αὐτὸ δὲ μπόρεσα νὰρθῶ πλειά μπροστά.
- Ἀπὸ ποῦ ἦρτε ἡ ἀφεντιά σου;
- Ἀπὸ τὴν ὁμορφὴ Πόλι.
- Πρέπει νὰ εἶσαι Τοῦρκος τὸ λοιπός.
- Ναί, ἔφυγα μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ, εἶμαι Ἡρακλειώτης Τοῦρκος.

— Χίλια καλῶς τὴ βρήκαμε, τὴ συντροφιά τὴν ἄξα ἀπὸν τὴν ἐπανόρθωσαν ὅσοι κιὰν τὴν ἐπράξα.

— Εὐχαριστῶ, καλέ μου συμπατριώτη, γιὰ τὴ μαντινάδα σου, νὰ πᾶμε τώρα γιὰ τὴ Κνωσσὸ τὸ ξενοδοχεῖο.

— Μπέη μου, τὸ παλιὸ αὐτὸ κέντρο ποὺ πήγαιναν ὁ Νομάρχης, ὁ Δήμαρχος κι' ὅλοι οἱ μεγάλοι, ὁ Γερμανὸς

τῶκαμε χωράφι, πέτρα σὲ πέτρα ἀπάνω δὲ τοῦμεινε, καὶ τὸ Πάλας στὴν ἴδια κατάστασι εἶναι. Τὸ Ἡράκλειο δυστυχῶς δὲν ἔχει ξενοδοχεῖα τῆς ἀνθρωπιᾶς, ἓνα μόνο εἶναι ποὺ λέγεται Κάντια παλὰς καινούργιο, καλὸ καὶ κοντὰ ἀπὸ δῶ, λίγο παραπάνω εἶναι ἀλλ' αὐτὸ εἶναι πάντοτε γεμᾶτο. Περιμένετε λίγο νὰ πάω ν' ἀρωτήσω καὶ σᾶς εἰδοποιήσω, εἶπε.

Ἐφυγε ὁ καλὸς ἀνθρώπος, μετὰ μερικὰ λεπτὰ γύρισε καὶ μοῦ εἶπε ὅτι τὸ ξενοδοχεῖο εἶναι κομπλέ. Ἀπὸ τὰ λεγόμενα του εἶχα καταλάβει ὅτι εἶναι προβληματικὸ τὸ ζήτημα νὰ βρῆ κανεὶς ξενοδοχεῖο, γιὰ τοῦτο ἔκρινα ὀρθὸ νὰ τηλεφωνήσω τοῦ φίλου Ἀρχιμανδρίτη κ. Δημ. Βουrolάκη νὰ μὲ βοηθήσῃ. Ὁ φίλος τὸν ὁποῖο ἐγνώριζα ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ διάβαζε στὴ θεολογικὴ σχολὴ τῆς Χάλκης, εἶχε τὴ λεπτότητα νὰ μοῦ στείλῃ ἓνα κληρικὸ φίλο του κι' ἀφοῦ ἀρκετὰ ταλαιπωρηθήκαμε μεσημέρι πλεῖα μὲ τὴ ζέστη, βρήκαμε στὸ παλῆδ Λοντὸν ποὺ πήγαινε ὁ Μπιλάλης—τὸ ὁποῖο λέγεται σήμερο Ἐθνικὸ—τὸ βρισκούμενο, μία κάμερα ποῦμοιαζε σὰν κοῦτα κι' αὐτὴ χάρις σὲ μιὰ καμαριέρα ποὺ εἶχε ὄνοματι Στέλλα, γυναίκα μὲ φαρδιὰ καρδιά καὶ μὲ πολὺ λεπτὰ αἰσθήματα. Τὸ κορίτσι αὐτὸ εἶχε βοηθήσει τοὺς συμμάχους στὸν ἀγῶνα τοὺς ἐναντίον τῶν Γερμανῶν καὶ γι' αὐτὸ τοῦ ἔδωσαν ἓνα ἐγγλέζικο πιστοποιητικὸ. Μοῦ τῶδειξε καὶ μὲ περηφάνεια μοῦ εἶπε ὅτι ἔκαμε τὸ ἔθνικὸ τῆς καθῆκο, τὸ διάβασα πράγματι θερμότατο ἦτο καὶ τὴν συνεχάρηκα γι' αὐτὴ τῆς τὴ δρᾶσι. Πολὺ ἐνεργητικὸ τὸ καῦμένο τὸ κορίτσι, κανονίζει τὴ πλύστρα, τὰ δωμάτια, τὰ βιβλία, εἰσπράττει, ἐξωφλεῖ, τηλεφωνεῖ καὶ πρὸς τὸ βραδάκι κάθηται στὴν αὐλὴ τοῦ ξενοδοχείου καὶ τραγουδεῖ πολὺ παθητικὰ δίστιχα. Μιὰ μέρα τῆς εἶπα ὅτι εἶναι ἐρωτευμένη καὶ τῆς εὐχομαι καλὸ τέλος, κοκκίνησε, χαμογέλασε καὶ στὸ πρόσωπό της ἔλαμψε ἡ χαρὰ, ἡ φαντασία τοῦ γάμου μὲ τὲς ἄσπρες λαμπάδες καὶ τ' ἄσπρο νυφικὸ!

Ξάπλωσα κομμάτι, ἡ μέρα ἦτο Σάββατο μονῆ μέρα, δὲν ἔκρινα σωστὸ νὰ πάω νὰ ἐνοχλήσω κανένα κι' ἀφήκα τὰς ἐπισκέψεις μου γιὰ τὴ Δευτέρα. Τὴ νύκτα τοῦ Σαββά-

του περπάτησα πρὸς τὸ Μπεντενάκι ἴσως δῶ ἐκεῖ κόσμο, ἀλλὰ τίποτε, σκοτάδι, μεγάλο σκοτάδι. Ἐξαφνα βλέπω ἓνα μικρὸ καφεενδάκι μὲ λίγες καθέλκεις ἀπ' ἔξω, κάθημαι, πίνω ἓνα καφέ, ρεμβάζω τ' ἄσπρα θαλασσινὰ κύματα τὰ ὁποῖα εἶναι προϊόντα τῶν μελτεμιῶν, θυμᾶμαι διάφορα περιστατικά τῆς ζωῆς μου καὶ συγκινοῦμαι. Ἡ συγκίνησις αὐτῆ μου κατεβάζει ιδέες αἱ ὁποῖες μὲ ξυψώνουν στὴ ψυχικὴ διάθεσι νὰ βγῶ στὰ ὑψηλὰ στρώματα τῆς ἰδεολογίας. Τὸ πνεῦμα μου εἶναι ἤσυχο, ἡ ψυχὴ μου εὐχαριστημένη διότι πραγματοποίησε τὴν ἐπιθυμίαν της, τὸ σῶμα μου ἔλαφρὸν σὰν ἓνα φύλο ὅλα μ' εὐχαριστοῦν διότι πατῶ τὸ χῶμα τῆς χώρας ποὺ γεννήθηκα τὸ ὁποῖο ἤθελα νὰ δῶ τώρα καὶ τόσα χρόνια. Μ' ὅλα ὁμως αὐτὰ πάλι τὸ ἄγνωστο μέλλον ἔρχεται σὰν σκουλίκι καὶ τριγᾶ τὸ μυαλό μου, διερωτῶμαι ἄρα γε θὰ μπορέσω νὰ τὸ ξαναδῶ πρὶν ν' ἀποθάνω; Τ' ἄσπρα μᾶλλιά μου, τὸ ἀβέβαιο, τὸ σκοτεινὸ, τὸ ἀκαθόριστο μέλλον μὲ κάνουν νὰ διστάζω νὰ πῶ ναι ἢ ὄχι. Ἄς ἐλπίσω ἡ μοῖρα νὰ μοῦ κάμῃ τὴ χάρι, ἀλλέως θὰ πάρω μαζί μου στὸν ἄλλο κόσμον μόνο τὴ Κρήτη, συγχρόνως εὐχομαι νὰ μὴ δῆ ἄλλη ἐπιδρομὴ τὸ πολυβασανισμένο νησί γιὰ νὰ ἐπουλώσῃ τὲς πληγές του.

Τῆ Κυριακῇ τὸ πρωῖ πῆγα στὴ πλατεῖα τῶν Τριῶν καμαρῶν καὶ πιστρέφοντας βλέπω στὸ δρόμον τὸν παλαιὸ φίλον τὸν κύριον Γιώργον Ν. Ζουρίδην, συνταξιούχον ὑπάλληλον Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, πολύτιμον φίλον, ἄνθρωπον ὅστις ἀγαπᾶ νὰ κάνῃ τὸ καλὸ, τὸν χαιρετῶ, μοῦ λέγει ὅτι μεταβαίνει στὴ συγκέντρωσι ποὺ θὰ γίνῃ γιὰ τὴ σύμπτυξι Παγκρητίου συνδέσμου Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας καὶ μὲ προσκαλεῖ νὰ μεταβῶ καὶ γώ. Τὸν ἠὲχαρίστησα, τὸν συνεχάρηκα καθὼς κι' ὄλους τοὺς συνεργαζομένους γιὰ ἓνα τέθιον σκοπὸ ὁ ὁποῖος ἐξυπηρετεῖ τὰ δύο μας ἔθνη καὶ τοῦ ζήτησα συγγνώμην ποὺ δὲ μπορῶ νὰ παρευρεθῶ ἐπειδὴ ἔδωσα λόγο ἄλλοῦ. Μετὰ μερικὰ βήματα βλέπω τὸ φίλον κ. Χασάν Μπαμπαζαδὲ νὰ τρέχῃ ἐρχόμενος γιὰ νὰ μὲ συναντήσῃ, εἶναι Αἰγύπτιος ὑπήκοος, μόνιμος κάτοικος Ἡρακλείου. Μὲ εἶδο-

ποίησε ὅτι ἦτο στὴ συγκέντρωσι τῆς συμπτήξεως τοῦ σωματείου, ὅτι ὁ κ. Ζουρίδης πῆγε κι' εἶπε τὰ τῆς συναντήσεως μας καὶ ὅτι ἀπεστάλη ὑπὸ ὄλων γιὰ νὰ μὲ προσκαλέσῃ στὴ συνεδρίασι. Ἐπανάλαβα τὰ ὅ,τι εἶπα στὸ κ. Ζουρίδη κι' ἐδώσαμε ραντεβού νὰ συναντηθῶμε τὴν ἐπαύριον τὸ πρωί. Οἱ κ. κ. Ἐμμ. Μελισσεΐδης σοφὸς νομομαθὴς καὶ πρόεδρος τῆς προσωρινῆς ἐπιτροπῆς συστάσεως τοῦ σωματείου κι' ὁ Χασάν Μπαμπαζαδὲ εἶχαν τὴν εὐγένειαν νὰ μ' ἐπισκεφθοῦν στὸ ξενοδοχεῖο μου, τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς.

Περπάτησα στὸ Ἡράκλειο, βλέπω μέρη ἄγνωστα—ριζικὴ ἀλλαγὴ συνοικιῶν συνεπεῖα βομβαρδισμοῦ τῶν Γερμανῶν—καὶ μέρη γνωστά, κατεστρεμμένα, ἡμικατεστρεμμένα κι' ἐνίοτε ἄθικτα. Ἐξαφνα βρέθηκα σὲ μιὰ μικρὰ πλατεῖα, τὰ καλντιρίμια λάλησαν, μιὰ φωνὴ βραχνὴ ἀκούστηκε: Πλατεῖα Σεϊτὰν ὀγλοῦ! Στέκω καὶ δὲ μπορῶ νὰ προσανατολισθῶ, πέτρες, χώματα, λάσπες, τοῦβλα, ἕνας λάκκος ποὺ δείχνει νὰ εἶναι θεμέλια νέου κτιρίου ποὺ πρόκειται νὰ κτιστῇ ἐπισύρει τὴ προσοχή μου, ἀρωτῶ τοὺς ἐργάτες κι' ἀνακαλύπτω ὅτι ἕνα ὀλόκληρο τετράγωνο 7—8 μαγαζιά 5—6 σπήτια ἐντελῶς δὲν ὑπάρχουν, κατεστράφησαν ἀπὸ τὸ βομβαρδισμό. Οἱ ἐργάτες μὲ βεβαίωσαν ὅτι τὴ μεγαλειτέρα βόμβα οἱ Γερμανοὶ τὴν ἔρριψαν γιὰ νὰ καταστρέψουν τὸν Ἅγιο Μηνᾶ, ἀστόχησε ὅμως, ἔπεσε σ' αὐτὴ τὴ περιφέρεια καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ὄλο τὸ παλῆν τετράγωνο καταστρεμμένο. Θυμοῦμαι τὰ γκρεμισμένα σπήτια, παμπάλαια μερικὰ μὲ καφέσα γιὰ νὰ βλέπῃ ἡ Τούρκισσα ποῦγκανε χαρέμι τὸ δρόμο καὶ νὰ μὴ τὴ βλέπουν, τὰ μαγαζιά ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὰ σπήτια χωματένια, τὰ βράδυα γιὰ νὰ κλείσουν τὰ μαγαζιά αὐτὰ ποὺ ἔβαζαν σανίδες ψιλὲς μὲ ἀριθμοὺς 1, 2, 3 κτλ. ἔπειτα περνοῦσαν πέρα γιὰ πέρα ἕνα μακρὸν στρογγυλὸ σίδηρο καὶ στὴ μέση ἕνα πανάρχαιο λουκέτο, τὸ ὁποῖο σήμερο μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθῇ γιὰ μιὰ μικρὴ βόμβα! Σκέπτομαι ὅτι ἐνδεχόμενον κι' αὐτὰ νὰ ἤθελαν ν' ἀκολουθήσουν τὴ μόδα, νὰ γίνουν μὲ μπετὸν ἀρμέ, μὲ ὠραῖες κολόνες, μὲ

ἄμορφες πρόσοψες καὶ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ νὰ γκρέμισαν εὐ-
κολα. Ποῖοι ἀφεντικοὶ τὰ περιμένουν; ποῖα ὠραῖα κορίτσια
θὰ κάθωνται στὰ μαγαζιά νὰ κεντοῦν; τί ὠραῖα καναρίνια
στὰ κλουβιά νὰ κελαιδοῦν; Αὐτὰ ὅλα θυμήθηκα καὶ γι'
αὐτὸ ἐξομολογοῦμαι ὅτι ἡ λύπη μου μετριάσθηκε κι' εἶπα
δὲ πειράζει.

Κατεβαίνω γιὰ τὸ λιμάνι, περνῶ τὸ Βεζήρ τσαρσῆ πού
ἦσαν τὰ καλλίτερα κτίρια ἀπὸ ἄποσι πολυτελείας κι' οἰκο-
δομῆς, ἐκεῖ ἦσαν αἱ Τράπεζες, ἑταιρεῖες, πρακτορεῖα ναυτικά,
Προξενεῖα, Ξενοδοχεῖα σὰν τὰ καλὰ τῶν Ἀθηνῶν, καφενεῖα
καὶ τί νὰ δῶ; ἐρειπία ἐπὶ ἐρειπίων. Τὸ ξενοδοχεῖο ἡ «Κνωσ-
σὸς» διατηρεῖ μόνον τὰ μοζαϊκὰ στὸ καλντιερίμι μὲ τὴν ἐπιγραφή
«Ξενοδοχεῖον ἡ Κνωσσὸς» τὰ μπιλάρδια της, τὰ ὠραῖα πιά-
τα, κουτάλια, τραπεζομάντυλα, ἀπάνω τὸ Ξενοδοχεῖο μ' ὅλα
τὰ κλινοσκεπάσματα, λαβαμπὸ κτλ. ὅλ' αὐτὰ ἕνας πραγματι-
κὸς πλοῦτος ἐξηφανίσθησαν γιὰ πάντα. Τ' ἄλλο ξενοδοχεῖο
Παλάς, αἱ Τράπεζες Ἑθνικῆ, Ἴονικῆ, Ἀθηναϊκῆ, αἱ ὠραῖες
οἰκοδομῆς πού κάθηντο οἱ πλούσιοι ὑπέστησαν τὴ τύχη τοῦ
ξενοδοχείου «Κνωσσὸς». Σ' αὐτὴ ὁμως τὴ θέα δὲ βάσταξα
κι' εἶπα ὀλοφάνερα: «Ποινὴ θανάτου σ' ὅποιο ἦτο ὁ αἴτιος
αὐτῆς τῆς τραγωδίας». Πράγματι μιὰ μεγάλη τραγωδία εἶ-
ναι, κρῖμα τὰ κτίρια καὶ τοὺς ἰδιοκτῆτας πού τὰ εἶχαν.

Περπατῶ ἀλλὰ μὲ μεγάλη δυσκολία διότι τὸ νερὸ τοῦ
Ἡρακλείου τὸ ὁποῖο μ' ἐμεγάλωσε, μ' ἔθρεψε, μὲ πάχυνε,
τώρα δυστυχῶς μοῦ ἤλθε βαρὺ, μὲ πρίσκει, δὲ μπορῶ νὰ
χωνεύσω, τὸ φαγὶ κάθεται σὰν ἕνα βάρος στὸ στομάχι μου.
Κάθησα στὸ καφενεῖο «Κέντρον» — τὸ κτίριο αὐτὸ ἦτο πα-
λαιὰ δικό μας — λέγω στὸν ἰδιοκτῆτη τὸ παράξενο αὐτὸ φαι-
νόμενο! μοῦ φέρνει ἕν' ἄλλο νερὸ πού τὸ φέρνουν ἀπὸ τὸ
χωριὸ Δαφνές, τὸ πίνω πράγματι ἦτο ἕλαφρὸ καὶ χωνευτικόν.
Χάρης σ' αὐτὸ τὸ νερὸ μπόρεσα κι' ἔφαγα τὰ καλὰ φαγητὰ
τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη κ. Εὐγενίου Ψαλλιδάκη,
τοῦ Πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτη κ. Δημ. Βουρλάκη, τῶν φίλων
κ. κ. Ἰωσήφ Χατζηδάκη μηχανικοῦ, Χασάν Μπαμπαζαδὲ
ἐμπόρου καὶ τῶν ἀδελφῶν κ. κ. Γαλετιανοῦ. Μπαίνω στὰ

στενά σοκάκια και σοκακόκια σὲ πολλὰ μέρη βλέπω χαλάσματα ἀλλὰ τὰ περισσότερα ὑπὸ κατασκευή, χαίρω διότι μιὰ πυρετώδης κίνησι ἤρχισε γιὰ νὰ ἐπισκευασθῇ ἡ πολιτεία ἡ ὁποία τῇ Βενετσιάνικῃ ἐποχῇ ἐλέγετο Χάνδακας, ἐπὶ Τουρκοκρατίας Κάστρο και μετέπειτα Ἡράκλειο λέξις παρμένη ἀπὸ τὸ παλιὸ ἐπίνειο τῆς Κνωσσοῦ ποῦ λεγόνταν Ἡράκλεια.

Ἐπεσκέφθηκα ὄλους τοὺς γνωστοὺς στὰ σπήνια, στὰ γραφεῖα των, πολλοὺς δὲ μπόρεσα νὰ δῶ διότι ἦσαν στ' ἀμπέλια ἀπασχολημένοι μὲ τὲς σιαφίδες των, παντοῦ εἶδα καλὴ ὑποδοχὴ, κατανόησι μεγάλῃ, ὄλοι θιασῶται τῆς φιλίας τῶν δύο λαῶν μας και γιὰ τοῦτο πρῶτοι οἱ Ἡρακλειῶτες ἴδρυσαν τὸν «Παγκρήτιο σύνδεσμο Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας» μὲ σκοπὸ τὴ σύσφιγξι τῶν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ και Τουρκικοῦ λαοῦ ἰδίως δὲ τῶν μεταξὺ τῶν ἐκ Κρήτης καταγομένων Ἑλλήνων και Τούρκων πολιτῶν. Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς ἔχει συσταθῇ ἀπὸ ὄλες τὲς τάξεις, ἀδιακρίτως πολιτικῶν φρονημάτων, συνέπεσε δὲ ἡ σύστασις του νὰ γίνῃ τὴν ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς μου στὸ Ἡράκλειο. Στὸ πρακτικὸ τῆς ἰδρύσεως ποῦ μοῦ ἔδωσαν ἓνα ἀντίγραφο ἔχουν ὑπογράψει ὄλοι οἱ ἐκλεκτοὶ κύριοι, δὲν εἶδα ὄμως κανένα ὄνομα τοῦ ὄραιου φύλου!

Ἐπεσκέφθηκα τὸ φίλο κ. Κ. Λιναρδάκη ἐπιχειρηματία στὸ κοιτῶνα του διότι ἦτο ἀδιάθετος, μοῦ ὄμίλησε μὲ ζηλευτὴ θερμότητα γιὰ τὴ Κρητικὴ ἀγάπη και μὲ πληροφορήσε ὄτι πρὸ 2 μῆνες ἦτο στὴ Ρόδο, ἐκεῖ συνάντησε τὸ συμπατριώτη μας Χουσεῖν Κουτσιζαδὲ ὁ ὁποῖος μόλις τὸν εἶδε τὸν ἀγκάλιασε και μὲ κλάματα τοῦ εἶπε ὄτι ὁ πόθος του εἶναι νὰ ἔλθῃ στὴ Κρήτη νὰ πεθάνῃ. Ὁ κ. Λιναρδάκης ἀπ' τὸ κρεββάτι τοῦ ἄρρώστου μοῦ διηγεῖτο τὰς λεπτομερείας τῆς συγκινητικῆς αὐτῆς σκηνῆς και πρῶτος ἐκεῖνος ἐδάκρυσε.

Ὁ τύπος μὲ τὰς πλέον θερμὰς ἐκδηλώσεις ἀνέφερε τὰ τῆς ἀφίξεώς μου και πολλοὶ φίλοι και γνωστοὶ μὲ παρκαλέσαν νὰ δώσω διάλεξι ὄπως ἔδωσα στὰ Χανιά και στὸ

Ρέθυμνο. Συνεφωνήσαμε νὰ δώσω διάλεξι στή λέσχη με θέμα «Ἡ ἀγάπη ὑπὸ τὰς σπουδαιοτέρας μορφάς της». Ὁ Μητροπολίτης ἀπουσιάζων στὰ χωριά, ὁ Πρωτοσύγγελός του Ἀρχιμανδρίτης κ. Δημ. Βουρλάκης με σύστησε στὸ κοινὸ τὸ ὁποῖο ἦτο ἀρκετό. Ἡ διάλεξι μου συνεχίσθη καὶ τὴν ἐπομένη διότι πραγματεύετο πλὴν τῶν σπουδαιοτέρων μορφῶν τῆς ἀγάπης, τὸν ἑτερόφυλον ἔρωτα, τὴν ἱστο-

Κνωσσός. Ὁ θρόνος τοῦ Μίνωος.

ρική ἐξέλιξι του, τὰς ἠθικοδικαστικὰς ὀργανώσεις, τὴ μυθολογικὴ γενεαλογία τοῦ ἔρωτος, τὸν Πλατωνικὸ ἔρωτα, τὰ θέλγητρα τοῦ κάλλους, τὴ σύνθεσι τοῦ ἐρωτικοῦ αἰσθήματος, τὴν ἐρωτικὴ ἐξέλιξι, τοὺς ἐρωτικούς γάμους καὶ τὸν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τοῦ ἔρωτος.

Πῆγα στὸ Μουσεῖο τὸ ὁποῖο ἀνέκαθεν ἦτο πάρα πολὺ πλούσιο λόγῳ τῶν ἀρχαιολογικῶν πηγῶν Κνωσσοῦ καὶ

Φαιστοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς πολὺ ὀλίγα ἀντικείμενα εἶδα. Ἀρώπησα καὶ μοῦ εἶπαν ὅτι γὰρ νὰ γλυπτώσουν τ' ἀρχαῖα ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἱάκρυψαν στὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου κι' ἀκόμα κεῖ μένουν. Πῆρα ἓνα ὁδηγὸ Κνωσσοῦ τοῦ I. D. S. Pendlebury μὲ διάφορα τοπογραφικὰ σχέδια καὶ πολλὰς πληροφορίες μεταφρασμένο ἀπὸ Νικ. Πλάτωνα καὶ μὲ τὸ λεωφορεῖο τῆς γραμμῆς πῆγα στὴ Κνωσσό. Εἶδα τὸ μεγάλο καὶ μικρὸ ἀνάκτορο τοῦ Μίνωος, τὸ βασιλικὸ θρόνο, τὰ βασιλικά διαμερίσματα, τὴ βασιλικὴ ἔπαυλι, τὸ Καραβανσεράϊ μὲ τὸ ποδόλουτρο, τὰς φυλακὰς, τοὺς βωμοὺς, τὰ γιγάντια πιθάρια, τὰς τοιχογραφίας τοῦ Βασιληᾶ - Ἀρχιερέα, Δελφίνια, ταυρομαχίαι, κροκοσυλλέκτη, Μινωταύρου κτλ. Ὁφείλω νὰ πῶ ὅτι ἂν δὲν εἶχα τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν θὰ καταλάβαινα πολλὰ πράγματα, πράγματι εἶναι τέλειον σύγγραμμα μὲ τὰς φωτογραφίας του, τὸ γυαλιστερό χαρτί του καὶ τὰ σχέδιά του. Τὴν ὥρα ποὺ περιεργαζόμουν αὐτὰ εἶδα τ' ἀρχαῖα ἦλθε κι' ἓνας ὄμιλος Γάλλων φοιτητῶν οἱ ὅποιοι πολὺ ὠφελήθησαν ἀπὸ τὰς πληροφορίες μου τὰς ὁποῖες δὲν εἶχε ἓνα Γαλλικὸ παλῆν βιβλίον ποὺ ἔφεραν μαζί τους.

Εἶδα τὸ καινούργιον λιμάνι, πράγματι ἀξιοθέατον πρᾶγμα, ἓνας ἀληθινὸς κολοσσὸς ὁ ὅποιος χωρεῖ κάμποσες ντουζίνες βαπόρια μέσα του, ἓνα μεγάλο Σουηδικὸ μὲ φριγιδερῆτο κι' ἐφόρτωνε κασάκια φρέσκα σταφύλια γὰρ τὸ ἐξωτερικόν, μόνον ποὺ πλησιάζουν τὰ βαπόρια μικρομέγала, μιὰ γενικὴ ἀλλαγὴ βλέπω. Ὁ πρωτόγονος Βενετσάνικος φάρος στέκει καὶ μάλιστα τὸ λιμάνι τὸ καινούργιον τὸν ἔχει ἐπιδιορθώσει, ἐπίσης στὸ Βενετσάνικον τοῖχον στέκει ἡ πλάκα μὲ τὸ σχῆμα τῆς Βενετσάνικης Δημοκρατίας τὸ λιοντάρι. Εἶναι τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο Βενετσάνικα σημάδια ποῦ μείναν διότι ἡ πόρτα τοῦ Λαζαρέτου μὲ τὰς καλλιτεχνικὰς ἀνάγλυφας παραστάσεις κι' ἡ Βενετσάνικη λέσχη τὸ καλλιτεχνικὸ κτίριον ὅλο μὲ μάρμαρον δὲν ὑπάρχουν πλεῖα.

Πέρασα ἀπὸ τὸ πρῶν ἱστορικὸν Βεζύρτζαμὶ καὶ σήμερον ἐκκλησιά Ἁγίου Τίτου ἤκουσα ψαλμοδίας, πλησίασα

—τοῦ κυρίου αὐτοῦ ὡς καὶ τῶν ἄλλων, ἕνδεκα τζαμιῶν ποὺ ἦσαν στὴ πόλι μέσα οἱ βρῦσες εἶναι γκρεμισμένες καὶ τὰ περιστέρια ποὺ ἀφθονοῦσαν δὲν ὑπάρχει ἴχνος—εἶδα ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ νὰ προσεύχονται τὸ Θεό. Βλέπω τὲς γυναῖκες χωρὶς κάλτσες, φουστάνια κοντά, ντεκολτέ μανίκια καὶ λαιμά, θυμήθηκα ὅτι τὸ ντύσιμο αὐτὸ εἶναι ἐναντίο τῶν Χριστιανικῶν ἀρχῶν αἱ ὁποῖαι ἔντυσαν τὴ γυναῖκα μὲ ροῦχα καὶ τὸ πνεῦμα μὲ μυστικισμό. Μολαταῦτα τὸ ντύσιμο τῆς γυναίκας αὐτὸ κι' ἡ εἰσοδός της στὴν ἐκκλησία μὲ τέτοιες τουαλέτες ἐπεκράτησε παντοῦ καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τῆς ἐπιβληθῇ κι' ἀλλάξη ντύσιμο. Ἄρα γε ποῦ ν' ἀποδοθῇ αὐτὴ ἡ νίκη τοῦ ὠραίου φύλου; στὸ γεγονός ὅτι σήμερο αἱ γυναῖκες εἶναι περισσότερες ἀπὸ τοὺς ἄνδρες ἢ ὅτι οἱ φεμινισταὶ ἄνδρες ἔκαμαν πλειοψηφίαν; Ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ δευτέρα ἐκδοχὴ φαίνεται νὰ εἶναι πλειά πιθανὴ διότι πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἄγαμοι ἄνδρες συντηρητικῶν ἀρχῶν ἀφοῦ παντρεύτησαν ἔγιναν πολὺ μοντέρνοι καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τοῦ μοντερνισμοῦ διευθύνονται ἀπὸ τὲς γυναῖκες τῶν σήμερο! Ὠραῖα, ἄς ἀποδόσωμε τὴ νίκη αὐτὴ εἰς τὰ θέληγτρα τοῦ κάλλους καὶ στὰ λεπτὰ αἰσθήματα τῆς γυναικείας ψυχῆς. Ἄλλὰ διὰ τὸ κλῆρο ὁ ὁποῖος δεικνύει ἀνοχὴ τί νὰ ὑποθέσωμεν; ὅτι κι' αὐτὸς ἔγινε φεμινιστής; Ἐὰν αὐτὸ εἶναι ἡ αἰτία εἶναι πολὺ πιθανὸν προσεχῶς νὰ γίνουν αἱ γυναῖκες παπάδες, ἱερεῖς κι' ἀρχιερεῖς!

Ὅλοι ξέρομεν ἐκ πείρας ὅτι ἡ καλλιτέρα ἐποχὴ τῆς ζωῆς μας εἶναι ἡ σχολικὴ, δὲν ἔχομε νὰ σκεφθοῦμε τίποτα παρὰ μόνο τὰ μαθήματά μας, ἄλλοι φροντίζουν γιὰ τὰ ροῦχα, τὰ διδαστρα κτλ. Γιὰ νὰ ζήσω λοιπὸν μερικὰ λεπτὰ τῆς ὥρας μὲ τὴ θύμησι αὐτῆς τῆς εὐχάριστης ζωῆς ποὺ πέρασα—τῆς ὁποίας τὴν ἀξία καταλαβαίνω σήμερο ποὺ τὴν ἔχασα—πῆγα στὸ λύκειο «Ὁ Κοραῆς» τοῦ ἀειμνήστου Περδικάρη νὰ δῶ τὰ δωμάτια ποὺ διάβασα, τὸ τοῖχο ποὺ σπούσαμε γιὰ ἐκδίκησι τὰ μελανοδοχεῖα μετὰ τὰς ἐξετάσεις, τὴν αὐλὴν γιὰ τὴ γυμναστικὴ τὴ σουηδικὴ τὴν ὁποία πρώτη

φορὰ στή Κρήτη μαθαίναμε μεις τοῦ Λυκείου ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο Τζοβενῆ κτλ. Πολὺ λυπήθηκα ὅταν εἶδα ὅτι τὸ μεγαλοπρεπῆ κονάκι πού ἦτο ὀλόκληρο λύκειο—τὸ πομινάρι τοῦ παλαιοῦ πλούτου—εἶχε γκρεμίσει ἐν μέρει καὶ κατ' ἀνάγκη τὸ λύκειο εἶχε μεταφερθῆ λίγο παραπάνω σ' ἓνα ἄλλο κτίριο. Πῆγα ἦτο ἡμέρα ἐγγραφῆς μαθητῶν, βρῆκα νέους καθηγητὲς μὲ δρᾶσι, μοῦ ἀνέπτυξαν τὰς προόδους τοῦ λυκείου καὶ πολὺ εὐχαριστήθηκα μανθάνων εὐχάριστα νέα σχετικῶς μὲ τὴν ἐξέλιξι του. Τὰ δωμάτια ἦσαν ἄνω κάτω διότι ἔκαναν σοβάδες μπαντανάδες κτλ. Εὐχάρηθηκα εὐδόκιμο μέλλο κι' ἀπεχωρίσθηκα μὲ χαρὰ γιὰ ὅ,τι εἶδα.

Μὲ τὸ φίλο κ. Σήφη Χατζιδάκη πήγαμε στῶν Χανιωῶν τὴ πόρτα στὸ Γιαλι κιόσκι, εἶδα μεγάλες ἀποθήκες σταφίδες καὶ ἐγκαταστάσεις πού μὲ τὸ θειάφι πού καίεται ἡ σταφίδα γίνεται χρῶμα κεχριμπάρι, σὲ μιὰ ἄλλη ἀποθήκη εἶδα ἓνα σωρὸ γυναῖκες, κορίτσια πού σὲ μεγάλους πάγκους καθαρίζουν τὰ σταφύλια βγάζοντας μὲ τὸ ψαλίδι τὰ σαπημένα, τὰ βάζουν σὲ ὄμορφα κουτιά σκεπασμένα μὲ χαρτὶ φαντεζί καὶ στὸ βοπόρι μὲ φριγιδερ γιὰ τὸ Λονδίνο. Μόλις τὰ κορίτσια μάθανε ὅτι ἤμουνα Τοῦρκος, τὸ ἓνα ἔλεγε «'Αἰδίνι καὶ πάλι 'Αἰδίνι», τὸ ἄλλο σιγὰ σιγὰ τὸ τραγοῦδι «Κονιαλίμ μπέν» μιὰ φωνὴ ἤρχετο στ' αὐτιά μου «Βουρλά καὶ πάλι Βουρλά», ὅλ' αὐτὰ τὰ πλάσματα κείνη τὴν ὥρα μὲ τὴ μνήμη ἦσαν στὰ μέρη πού γεννηθῆκανε κι' εἶδανε καλὲς μέρες. Μεγάλη ἀρρώστεια πράγματι ἡ νοσταλγία, εἶναι αἰσθημα πολὺ ζωντανὸ τὸ ὁποῖο ἐπιφέρει τὴ μελαγχολία στὸν ἄνθρωπο πού θέλει νὰ ζῆ στὴ πατρίδα του, ἐντελῶς ἀντίθετο σ' αὐτοὺς πού πιστεύουν τὴ διδασκαλία «ubi bene ibi patria» ὅπου εἶναι καλὰ ἐκεῖ εἶναι ἡ πατρίς.

Πρὸς ἀπόδειξι τί μεγάλο αἰσθημα εἶναι ἡ νοσταλγία καὶ τί σχετικὲς καλὲς μέρες ἔζησαν τὰ δύο στοιχεῖα Μουσουλμᾶνοι καὶ Χριστιανοὶ στὴ Τουρκία καὶ στὴν Ἑλλάδα, θ' ἀναφέρω τὴ κατωτέρω ζωντανὴ εἰκόνα τῆς Σμύρνης τὴν ὁποία εἶδα τὸ 1947. Στὴν ἐμπορικὴ ἔκθεσι τοῦ χρόνου αὐτοῦ στὴ Σμύρνη πῆγαν ὡς ἐπισκέπται οἱ κ. κ. Θεμιστοκλῆς

Καρακάσης δήμαρχος Καισαριανῆς Ἀθηνῶν καταγόμενος ἀπὸ τὸ Καραογλανλή τῆς Μαγνησίας, ἡ ἀδελφή του κ. Μεταξία Δάβλαρη, ὁ Χρῆστος Σγουρίκας καθηγητής, ὁ Λεωνίδας Γογόνης ἔμπορος Τουρκομερίτης καὶ ὁ Χρῆστος Ἀγγελόπουλος βιομήχανος μὲ τὴ κυρία του ἡ ὁποία κατάγεται ἀπὸ τὰ Βουρλά. Ὁ Δήμαρχος Σμύρνης παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴ των καὶ στὸ γεῦμα ὁ Καρακάσης ἀρώτησε ἐὰν θὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ σπήτι του στὸ Καραογλανλή. Ὁ Δήμαρχος τοῦ ἀπάντησε καταφατικῶς καὶ μὲ τὸν ξεναγὸ του Τζελάλ Γκεντισάλπ πῆγαν στὸ χωριό, ἐπεσκέφθηκε τὸ σπήτι του ἕνα ἕνα τὰ δωμάτια του ὅπου τοῦ προσέφεραν καφὲ καὶ γλυκό. Ὅλο τὸ χωριὸ πληροφορήθηκε τὴν ἀφιξί τοῦ γιοῦ τοῦ τσορμπατζῆ καὶ κάθε ἕνας ἔτρεξε νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ.

Μεταξὺ αὐτῶν παρουσιάσθηκε κι' ἕνας γέρος ὁ ὁποῖος βαστοῦσε τὰ ἐμπορικὰ βιβλία τοῦ Καρακάση τὰ ὁποῖα εἶχε ἀφήσει στὸ γραφεῖο του ὅταν ἔφυγε, τοῦ τὰ ἔδωσε καὶ κείνος μὲ δάκρυα χαρῆς καὶ συγκίνησις τὰ πῆρε, τὰ φίλησε καὶ τὰ ξεφύλλισε. Κατόπι πῆγε ἕνας πολὺ γέρος καμπούρης μὲ μπαστοῦνι ὁ ὁποῖος βαστοῦσε ἕνα τορμαδάκι στὸ χέρι του, ἀρώτησε ἂν ζῆ ὁ μπαμπᾶς τοῦ Καρακάση κι' ὅταν ὁ γιὸς τοῦ εἶπε ὅτι πέθανε, ἔκλαυσε τοῦ ἔδωσε τὸ τορμαδάκι καὶ τοῦ εἶπε αὐτολεξεί: «αὐτὸ εἶναι χῶμα τοῦ Καραογλανλή νὰ τὸ πάρης μαζί σου καὶ νὰ τὸ χύσης στὸ τάφο τοῦ μπαμπᾶ σου γιατί ἀλλέως δὲν θὰ ἡσυχάσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ τσορμπατζῆ». Σπαραξικάρδια ἦτο ἡ σκηνὴ αὐτή, ποταμοὶ δάκρυα χύθηκαν, ἀγκαλιάσματα καὶ φιλιὰ ἀκολούθησαν, μιὰ μαγευτικὰ ζωγραφιὰ ριζωμένης φιλίας κι' ἐκτίμησις. Ὁ κ. Καρακάσης ἠθέλε νὰ φύγῃ τὴν ἴδια μέρα, ἀλλ' ὁ φιλόξενος λαὸς τοῦ Καραογλανλή δὲν τὸν ἀφήκε διότι ἠθέλε νὰ τὸν ἀπολαύσῃ περισσότερο, νὰ τοῦ πῆ διάφορα περιστατικὰ τῆς ζωῆς τοῦ μπαμπᾶ του, νὰ ἐφαρμόσῃ ὅτι εἶδε ἀπὸ τοὺς παλπούς του νὰ τὸν κοιμήσῃ καὶ νὰ τὸν ταγίσῃ. Τοὺς περιποιήθησαν ὅσο ἦτο δυνατὸ τὸ βράδυ κείνο καὶ τὸ πρωὶ οἱ χωριανοὶ τοὺς κατευοδῶσανε στ' αὐτοκί-

νητο εὐχαριστοῦντες τὸν Τζελάλ μπέη πὸν τοὺς ἔφερε τέτοιους ἐπιφανεῖς συμπατριῶτες. Ὁ δήμαρχος Σμύρνης καὶ οἱ χωριανοὶ τοῦ Καραογλανλί ἠλπίζαν ὅτι θὰ μετριάζετο ἡ λύπη των πὸν ἔχασαν τέτοιους μουσαφιρέους, μ' ἓνα γράμμα πὸν θὰ ἔστελλαν. ἀλλὰ δυστυχῶς αὐτὸ δὲν ἦλθε. Ἐγραψαν ὁμως σὲ γνωστούς των ἄλλους, ἔμαθαν ὅτι ἔφθασαν σῶοι, ὅτι εἶναι καλὰ κι' αὐτὸ τοὺς εὐχαρίστησε. Μιὰ μικρὰ ἀπόδειξις πόσον οἱ λαοὶ μας ἔκαμαν δικό των κτῆμα τὴν Τουρκοελληνικὴν φιλίαν εἶναι τὸ ἀνέκδοτο τοῦτο.

Ὁ εὐζωνας πὸν σπᾶ
τὸ ἰταλικὸ φάτιο.

ἔργον Γιάννη Κανακάκη

μετροῦν τὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις κάθε συνασπισμοῦ.

Ἐνας ἐξ αὐτῶν λέγει :

— Ἀφήσετε τὲς ἄλλες, λογαριάσετε τὲς βαλκανικὲς δυνάμεις αἱ ὁποῖες εἶναι μάχιμες.

— Τουρκία καὶ Ἑλλὰς ἠνωμένοι ἐναντίον Βουλγαρίας, Ρουμανίας καὶ Ἀλβανίας, ἀπαντᾷ ἓνας ἄλλος.

— Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς μόνος μπορεῖ νὰ τοὺς νικήσῃ ὅλους αὐτούς, λέγει ὁ πρῶτος.

—Μάλιστα, μάλιστα, λέγουν ὅλοι μὲ μιὰ φωνὴ καὶ ἀρχίζουν περιστατικὰ τοῦ πολέμου τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὸν ἡρωϊσμό τοῦ Τούρκου καὶ Ἕλληνος στρατιώτου.

Εἶδα μιὰ ἄλλη παρέα ἣ ὁποῖα ἐγλέντιζε, ἔλεγαν πολλὰ δίστιχα, ἓνας ἢ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν φαίνεται ποιητὰ ἐκ τοῦ προχείρου—σᾶν τοὺς Κρητικούς βοσκούς οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐκ φύσεως ποιητὰ καὶ ἐκ κληρονομίας ἀστρονόμοι—μὲ τρόπο χωρὶς νὰ μ' ἀντιληφθοῦν, ἔγραψα τὰ ἐξῆς δίστιχα τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγάλο νόημα :

Ἦθελα καὶ νὰ πέθαινα, κί' ὁ χάρος νὰ κοιμᾶται

μὰ πάλι νᾶναι φέματα, νὰ δῶ ποῖος μὲ λυπᾶται.

Γιὰ δὲς καιρὸ πὸν διάλεξα, νὰ βρῶ γιὰ νὰ γεράσω

νὰ μὲ καλοῦν τὰ θηλυκά, κί' ἐγὼ νὰ λέω πάσο.

Παραπονοῦμαι σου πολλά, μὰ ἔχω το καὶ δίκηο

γιατὶ καμὲς τὰ χεῖλη μου, πικρὰ σὰ τὸ ραδίκιο.

Θάλασσα χωρὶς κύματα, θάλασσα δὲ λογᾶται

κί' ἀπ ἀγαπᾶ καὶ δὲ φιλεῖ, ἄδικα τυρανᾶται.

Τῆς πατρεμένης τὸ φιλί, εἶναι ξεθυμασμένο

σὰ τὸ κρύο μαγιέρεμα, τὸ ξαναζεσταμένο.

Τρία εἶναι τὰ πράματα, πὸν δὲ χωροῦν στὸ σπῆτι

δύο πειτεινοί, δύο κοῖνелоι κί' ἡ πεθερὰ κί' ἡ νύφη.

Μὰ τὸ κρασί ὁ μαρουβάς, στὸ πόνο γιαιτρικό νε

κί' ἡ χήρα μὲς τῆ γειτονιά, νὰ βρῖσκεται καλό νε.

Θέλω νὰ ζήσω μιὰ αὐγή, τόση ζωὴ μὲ φθάνει

ρόδο πὸν ζῆ πολὺ καιρό, τῆ μυρωδιά του χάνει.

Λυπήθηκα πολὺ πὸν δὲν μπόρεσα νὰ γράψω κί' ἄλλα ἀπὸ τῆ μεγάλη συλλογὴ πὸν εἶχαν στὸ νοῦ των κί' ἔλεγαν τὰ στόματά των, ἀληθινὸς Ἐρωτόκριτος. Ὁμολογῶ ὅτι ὁ λαὸς αὐτὸς μ' ὄλα τὰ τελευταῖα δεινοπαθήματά του εἶναι ὅπως πάντοτε γιομᾶτος θάρρους κί' ἐλπίδα. Δὲν ἄκουσα κανένα νὰ ἔξη μετανοήση γιὰ τὴν ἐθνικὴ δρᾶσι, ἀπεναντίας εἶναι ἔτοιμος ἂν χρειασθῆ πάλι νὰ πολεμήση γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τῆ πατρίδα. Ὅλοι ἐκτιμοῦν μὲ τὸ καλλίτερο βαθμὸ τῆ συμμαχία καὶ τῆ φιλία τῆς Τουρκίας κί' ἐπιδίδονται στὰ φιλειρηνικὰ ἔργα τους μ' ἀγάπη καὶ καρδιά.

Ήταν ἡ ἕκτη μέρα τῆς παραμονῆς μου στὸ Ἡράκλειο

κι' ἔπρεπε νὰ φύγω σύμφωνα μὲ τὸ χαραχθὲν πρόγραμμα τὴν ἐπομένη κι' ἄς εἶναι βέβαιοι οἱ ἀναγνῶσται μου ὅτι μὲ λύπη μπῆκα στὴ θαλαμηγὸ «Δέσποινα» γιὰ τὸ Πειραιᾶ. Δι' ὄσους δὲν γνωρίζουν τὴ Κρήτη τοὺς πληροφορῶ ὅτι ἀποτελεῖ ἴδιαν οἰκονομικὴ μονάδα κι' ὅτι ὡς τοιαύτη κι' ἀπὸ ἄποψι παραγωγῆς κι' ἀπὸ φορολογικὴ ἀπόδοσι εἶναι αὐτάρκης καὶ γιὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ παθητικὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἐμπόριο μὲ τὰ προϊόντα τὰ ὁποῖα βγάζει, κρασί, σταφύλια, σταφίδες, λάδι, χαροῦπι κτλ. πολὺ προηγμένο. Μάλιστα αἱ σταφίδες ἐπωλήθησαν φέτο σὲ καλὴ τιμὴ καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ χωρικοῦ γέλασε, γιὰ τοῦτο ἡ ἀνόρθωσι τὴν ὁποῖα εὐχομαι ἀπὸ τὴ καρδιά μου μέσα εἶναι πολὺ προσεχῆς. Σ' ὅλη τὴ Κρήτη αἱ φημερίδες ποὺ βγαίνουν εἶναι πολλαί, στὸ Ἡράκλειο μόνο ἐκδίδονται κάθε μέρα πέντε φύλλα, ἀπὸ πνευματικὴ ἐργασία τὸ περισσότερο ἀσχολοῦνται μὲ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ μὲ τέτοιο τρόπο ἡ λογοτεχνικὴ χωλαίνει. Τὰ πολεμικὰ γεγονότα ὅπως παντοῦ τοιοιτοτρόπως καὶ στὴ Κρήτη ἐπέδρασαν στὴν ἠθικὴ κατάστασι τοῦ λαοῦ κι' ἔτσι ζωοκλο-

Ἡ δόξα

ἀνάγλυφον ἡρώου

ἔργον γλύπτου Γιάννη Κανακάκη

πέδες, άπαγωγές κοριτσιών κι' άλλα παρόμοια συμβαίνουν τακτικά. Ένα σωρό χαιρετίσματα φορτώθηκα για τους συμπατριώτες της Τουρκίας τα όποια διεβίβασα κι' έγινα αίτια να συνδεθούν έκ νέου παλαιές σχέσεις. Λυπήθηκα πού δέν είχα καιρό να πάω στο Νομό Λασηθίου να δω κι' εκεί να γράψω ό,τι ήθελα άντιληφθῆ, έπιφυλάττομαι στ' άλλο ταξίδι μου να μεταβῶ και ιδῶ αυτά τα μέρη.

Άπό τες πληροφορίες πού πήρα αι άπώλειες όλης της Κρήτης σε άνδρες είναι από τους βομβαρδισμούς περίπου 3500, τυφειοσθένεις από τους Γερμανούς περι τους 2500. Οί Γερμανοί έχασαν 11,500 άλεξιπτωτιστές νεκρούς κι' άγνωσμένους και 300 άλπινιστές. Επίσης πνίγησαν την 21)22 Μαΐου 1941 στη μεταξύ Τσινάρου και Κρήτη ναυμαχία περι τους 5000 άλπινιστές και πεζικό πού μετεφέροντο με 100 περίπου μικρά και μεγάλα Έλληνικά βενζινόπλοια πού οί Γερμανοί είχαν κατασχέσει στα διάφορα Έλληνικά λιμάνια και 700 άεροπλάνα.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΠΕΙΡΑΙΑ ΜΕΣΩ ΡΕΘΥΜΝΟΥ ΚΑΙ ΣΟΥΔΑ

Την 15 Σεπτεμβρίου 1950 τās 10 τὸ πρωί από τὸ βαπόρι ρίχνω μιὰ τελευταία ματιὰ στὸ πανόραμα τοῦ Ἡρακλείου, τὸ βλέπω ξαπλωμένο σὰν τὸν ἀγωνιστὴ πὸ πισταρέφει νικητὴς και κατόπι ἀναπαύεται γιὰ νὰ δρέψῃ τοὺς καρποὺς τῆς νίκης και νὰ σκεφθῆ πλέον πῶς θὰ γίνῃ ἡ ἀνασύνταξις του, θυμᾶμαι τὲς μέρες τῆς ἀνταλλαγῆς πὸ τὸ Ἡράκλειο εἶχε μεταβληθῆ σ' ἓνα ἀέραντὸ παζάρι ἀπὸ ἔπιπλα. Ὅλα τὰ Τουρκικὰ σπῆτια πωλοῦσαν ἔπιπλα κι' ἡ πλατεῖα τοῦ Βαλδὲ Τζαμι εἶχε στὴν ἑκθεσι τῆς μαγκάλια μπακιρόνια ἀψηλὰ με καπάκια και τὸ καθ' ἓνα με 5—6 μασάδες, με ἀλυσσίδες, μαρμαρένια γουδιὰ γιὰ κοπάνισμα τοῦ καφέ με σιδερένια μάτσα, ρολόγια μακρὸς ἄνω ἀπὸ ἓνα μέτρο με δύο μεγάλα βόλια κι' ἓνα ἑκκρεμὲς με εἰδῶν εἰδῶν ζωγραφιές, χειρόμυλους γιὰ νὰ κοπανίζουν τὸ σιτάρι, παμπάλαια γραιμόφωνα με χωνὶ κι' άλλα. Βυθισμένος σε

ειδῶν ειδῶν τέτοιες συλλογές ἔξαφνα τὸ βαπόρι αφύριξε τρεῖς φορές, ἦτο τὸ σημάδι τῆς φευγάλας τοῦ ἀποχωρισμοῦ κι' ἀμέσως ἡ ἄγκουρα τοῦ βαποριοῦ βγήκε ἀπὸ τὴ θάλασσα, φεύγομε, θυμῆθηκα τὸ τραγοῦδι τοῦ Καρούζου «ἀντίο μία μπέλλα Νάπολι» κι' ἐγὼ λέγω «ἀντίο μία μπέλλα Κάντια».

Μπαίνω στὸ σαλόνι τοῦ βαποριοῦ ἀντικρῦζω τὴν κ. Γαλάτειαν Αὐγέρη μὲ τὸ συμπαθῆ κύριον τῆς, τοὺς ὁποίους μου εἶχε συστήσει στὴ διάλεξι μου ὁ φίλος ἱστοριογράφος κ. Γιάννης Μουρέλλος, πηγαίνουν στὸν Πειραιᾶ, χαίρομαι πὺ θὰ συνομιλήσωμε μ' ἀνθρώπους μορφωμένους. Δεικνύω τῆς κυρίας ἓνα βιβλίον τῆς πὺ βρῆκα μὲ τὸ τίτλον «Διηγήματα» καὶ τὴν ἀρωτῶ πὺ θὰ βρῶ ἄλλα τῆς βιβλία, μὲ πληροφορεῖ νὰ πάω στὸ βιβλιοπωλεῖον Γκιοβόστι καὶ νὰ φροντίσω νὰ βρῶ ἓνα βιβλίον τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸ βαθμὸ τῆς φιλίας τῆς μὲ τὴν Κρητικοπούλα Τούρκισα φιλενάδα τῆς. Ἐπειδὴ εἶχα πάει καὶ δὲ βρῆκα κανένα σύγγραμμά τῆς τὴν παρακάλεσα νὰ μου ξιστορήσῃ τὴν ὑπόθεσι. Μὲ πληροφορήσε λοιπὸν ὅτι εἶχε ἀδελφικὴ φιλία μὲ τὴν Τούρκισα φιλενάδα τῆς σὲ βαθμὸ πὺ ὅταν τὴν ἐπισκέπτετο κι' αὐτὴ ἔκανε τὸ ναμάζι τῆς ἢ κυρία Γαλάτεια ἐστέκετο πλάι τῆς κι' ἔκανε καὶ κείνη τὸ ἴδιον ναμάζι. Ἐξ ἀντιθέτου κι' ἡ Τούρκισα ἔκανε τὸ σταυρὸ τῆς ὅταν τὸν ἔκανε κι' ἡ κυρία Γαλάτεια. Τί τεκμήριον φιλίας καὶ τί ἰδεῶδες ἐγκλείει ἡ πράξις αὐτὴ τῶν δύο φιλενάδων.

Εἶμαι βέβαιος ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν ἀναγνωστῶν μου εἰξεύρουν ὅτι ἡ θάλασσα τῆς Κρήτης—τοῦ Βερντέν τοῦ Αἰγαίου—εἶναι πάντοτε τρικυμιώδης καὶ ὅτι τὸν καιρὸ τῶν μελτεμιῶν ἡ θάλασσα ξεφουσκωμένη ξεσπᾶ σὲ ὅτι βρῆ μπροστά τῆς. Ἡ θαλαμηγὸς Δέσποινα καράβι καλὸ μὲ ὄλα, ἀλλὰ τὸ μελτέμι θέλησε νὰ τὴν δοκιμάσῃ γιὰ τοῦτο ἤρρισαν κάτι κουνήματα τὰ ὁποῖα ἐπιδροῦσαν στὸ στομάχι. Κατ' ἀνάγκη πήγαμε γιὰ τὴν καμπίνα καθέννας καὶ γι' αὐτὸ δυστυχῶς δὲν συνεχίσαμε τὴν ὁμιλία μας. Τὰ κουνήματα πλῆθαιναν, τὰ κύματα ἀφινίασαν, βαστάμε τοὺς στύλους τῆς

θαλαμηγοῦ γιὰ νὰ μὴ πέσωμε, δοχεῖα γεμίζουν κι' ὁ καμαρωτός δὲν προκάνει. Φθάσαμε στὸ Ρέθυμνο, τὸ ὁποῖο βλέπω ἀπὸ τὸ στρογγυλὸ παραθυράκι, ἀλλὰ ποῦ νὰ πάω στὸ κατάστρωμα νὰ τὸ δῶ καὶ τ' ἀποχαιρετήσω! τὸ βαπόρι παίξει χορὸ χειρότερο ἀπὸ τὸ χορὸ τῶν μαύρων τὸν black bottom τὸν ὁποῖο χόρευαν ὅλοι νικηταὶ καὶ νικημένοι στὸ τέλος τοῦ πολέμου τοῦ 1914 καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι ἀδύνατο. Βουβὰ βουβὰ τ' ἀποχαιρέτησα καὶ τοῦ εὐχῆθηκα καλὴ πρόοδο καὶ ἡσυχία.

Ἡ θαλαμηγὸς τραβᾶει τὴν ἄγκουρα, ἔχομε τώρα κι' ἓνα κρότο ἀνυπόφορο στὸ μαξιλάρι ποῦ βάλामε τὴ κεφαλὴ μας, τὸ εὐχάριστο εἶναι ὅτι ὁ κρότος αὐτὸς βάσταξε λίγα λεπτά. Ὁ χορὸς πληθιένει, ἢ τζᾶζ—μπάντ παίξει ἀπὸ τὸ ρεπερτουάρ της τὰ κομμάτια τὰ πλεῖα ἐνθουσιώδη τὰ ὁποῖα φέρουν σὲ κίνησι καὶ τὴ πλεῖα μικρὴ βίδα τοῦ καραβιοῦ, καμαρωτὸ φωνάζει ὁ ἓνας, νερὸ σὲ παρακαλῶ λέγει ὁ ἄλλος, θὰ βγῶ στὴ Σοῦδα καὶ θὰ μείνω ἐκεῖ μουρμουρίζει ἓνας λιμοκοντόρος ὁ ὁποῖος εἶχε σκοπὸ νὰ κάμῃ φαίνεται ταξειδίδιον ἀναψυχῆς! ἓνας παπᾶς εἶναι μέσα στὸ βαπόρι καὶ φαίνεται νὰ εἶναι θεοπαίκτης! φώναξε ἓνας ἄλλος ἀνεξίθρησκος; εἰδῶν εἰδῶν ἀντιλήψεις αἱ ὁποῖες κάνουν τὸν ἀνθρώπο νὰ γελά σ' αὐτὴ του τὴ κακοδαιμονία!

Μέσα στὴ ζέστη τὴν ἀποπνικτικὴ, στὴ ζάλη τοῦ κεφαλιοῦ, στὴ νησιτικάδα τοῦ στομάχι, φάνηκε ἡ Σοῦδα, σπουδαῖα ἀνακάλυψι στὰ χάλια ὅπου εἴμαστε. Τὸ βαπόρι θὰ ἔμενε 4 ὥρες, βλέπω στὸ μὸλο τὸν ἀληθινὸ τζέντλμαν τὸν κ. Μανώλη Φουράκη, βγαίνω τοῦ διηγοῦμαι τὰ τί πάθαμε μὲ τὴ φουσκοθαλασιὰ καὶ συζητοῦμε γι' αὐτὸ τὸ θέμα κάμποση ὥρα. Ἀπὸ κουβέντα σὲ κουβέντα μὲ πληροφορεῖ ὅτι βάζει καὶ τοῦ μαζεύουν ἓνα χόρτο τὸ ὁποῖο θεραπεύει τὸ ἔλκος τοῦ στομάχου καὶ τὸ χαρίζει σ' ὅσους ὑποφέρουν, οἱ ὁποῖοι θεραπεύονται τελείως. Τηλεφωνᾶ στὸ γραφεῖο του στὰ Χανιά νὰ τοῦ στείλουν ἓνα δεματάκι μὲ τὸ αὐτοκίνητο τὸ ὁποῖο μοῦ δίδει γιὰ ἓνα φίλο μου. Τέτοιος καλὸς ἀνθρώπος, σωστὸς ἀλτροῦιστὴς εἶναι ὁ κ. Φουράκης καθ'αυ-

τὸς Σφακιανός. Κάθημαι στὴ ξηρὰ κι' ἀνατριχῶ φανταζόμενος πὸς θὰ ξαναμπῶ πάλι στὸ καράβι, ἀλλὰ καὶ τί ἄλλο μπορῶ νὰ κάμω ἀφοῦ ἡ παραμονή μου στὴν Ἑλλάδα εἶναι μπερδευμένη μὲ συμβάσεις ἀνταλλαγῆς καὶ κανονισμούς. Ἀποχαιρετῶ τὸν ἄνθρωπο τοῦ ὁποῖου ἡ καλωσύνη δὲν ἔχει ὄρια καὶ μπαίνω στὴ θαλαμηγὸ ἡ ὁποία ξεκίνησε ἀπὸ τὸ λιμάνι γιὰ τὸ πέλαγος γεμάτη θάρος κι' ἀντοχή γιὰ τὰ κουνήματα καὶ τὰ σκέρτσα τῆς θάλασσας. Μόλις χάθηκαν τὰ Κρητικὰ βουνὰ δὲν θ' ἀποκρύψω ὅτι λυπητερὰ μουρμουριστὰ καὶ πνιγμένα ἀναστενάγματα μὲ κυρίευσαν.

Ἀπὸ τὰς 6 μ.μ. πού φύγαμε ἀπὸ τὴ Σούδα ἕως τὰ μεσάνυχτα ἡ πάλη μεταξὺ τοῦ βαποριοῦ καὶ τῆς ἀγριεμένης θάλασσας δὲν σταμάτησε οὔτε ἓνα λεπτό. Γίγαντες καὶ γιὰ τοῦτο εἶχαμε γιγαντομαχίες, ἂν θέλετε καὶ ταυρομαχίες τῆς Ἰσπανίας στὰ Κρητικὰ παράλια! Τὸ πρωτὶ τὰς 6 φάνηκε ὁ Πειραιᾶς μὲ τὰ φουγάρα, τὰ καμπαναριά, τὲς ἀψηλές οἰκοδομές του, τὸ βαπόρι προσήγγισε στὸ μόλο κι' οἱ χαμάληδες γέμισαν τὸ καράβι. Κυττάζω ἴσως καὶ βρῶ τὸ γνωστὸ μου ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν φαίνεται, πηγαίνω στὸ Ἐξέλσιορ ὅπου βρίσκω τὴ καμαριέρα μου ἡ ὁποία χάρηκε ὅταν μὲ εἶδε καίτοι μὲ εἰδοποίησε ὅτι τὸ πάτωμά της εἶναι κομπλέ. Μοῦ δίδουν ἓνα δωμάτιο στὸ τελευταῖο πάτωμα, βλέπω στὸ δρόμο τοὺς ἀνθρώπους μικροὺς μικρούς, μάλιστα μιὰ μέρα εἶδα ἓνα μὲ μαῦρα ροῦχα καὶ μαῦρο καπέλλο πού νόμισα ὅτι εἶναι ἓνας κόρακας! Κατεβαίνω γιὰ νὰ πάω στὸ Ἐπιτελεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν στὸ μεσαῖο πάτωμα βλέπω τὴ καμαριέρα ἡ ὁποία μ' ἀρώτησε ἂν τοποθετήθηκα καλὰ ἢ ὄχι καὶ ὅτι ἡ πάτρων τῆς ὑπεσχέθηκε τὴν αὐξήσει τῶν χρημάτων της. Καῦμένο θηλυκό, τί καλόγνωμο ἦτο μὲ τὲς ἰδικές της φασαρίες δὲν ξεχνοῦσε καὶ μένα.

Ἐπεσκέφθηκα τὸν κ. Μπέττο τὸν ὁποῖο ἀποχαιρέτησα εὐχαριστήσας συγχρόνως γιὰ τὴν καλὴ ὑποδοχὴ του. μείναμε σύμφωνοι νὰ μιλήσω τὸ βράδυ τὰς 9 ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸ σταθμὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀναπτύσσων τὰς ἐκ τοῦ ταξιδίου μου ἐντυπώσεις καὶ πρὸς τούτοις μοῦδωσε συστα-

τική ἐπιστολή γιά τόν κ. Πουρνάρα τόν διευθυντή τοῦ σταθμοῦ. Πήγα στό Ζάππειο ἐκεῖ εἶναι ὁ σταθμός, ὠμίλησα μέ τόν κ. Πουρνάρα, ἔδωσα γιά νά δακτυλογραφηθῆ τὸ μήνυμά μου κι' ἔφυγα γιά νά πάω τὸ βράδυ τὰς 20.45. Τὴ νύκτα ὁ σκοπὸς μέ ἀρωτᾷ τὸ ὄνομά μου, μοῦ ἐπιτρέπει τὴν εἴσοδο, ὀμιλῶ μέ τόν ἐκεῖ εὐρισκόμενο ὑπάλληλο ὅστις ἔχει γνῶσι τοῦ πράγματος, μέ συνιστᾷ στὴ σπίκερ τοῦ σταθμοῦ Δεσποινίδα Βεάκη ἢ ὅποια μέ παραλαμβάνει στό θάλαμο κι' ἀκριβῶς τὰς 9 ἡ Δεσποινὶς λέγει: «ἔδῶ ὁ Ραδιοφωνικὸς σταθμὸς Ἀθηνῶν μεσαίων κυμάτων, τώρα θ' ἀκούσετε μήνυμα τοῦ Τούρκου διανοουμένου κ. Ἐκμὲλ Μολλά». Κατόπιν ἐγὼ εἶπα τὰ ἑξῆς:

«Ἀγαπητοὶ ἀκροαταί, Ἀπὸ τὴ κούρια τοῦ ἀθανάτου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὁ ὁποῖος ἐχάρισε στό κόσμον τὰ φῶτα τῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἀρετῆς, τῆς σοφίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, ἀπευθίνομαι σὺν Ἑλληρόφωνο λαῷ τῆς Πόλις καὶ τοῦ στέλνω ἓνα ἀδελφικὸ χαιρετισμό. Ὅπου κι' ἂν πῆγα στὴν Ἀθήνα καὶ στὴ Κρήτη μέ προθυμία μ' ἐξυπηρέτησαν καὶ ὡς Τούρκος ἔρινα ἀντικείμενο εἰλικρινοῦς ἀγάπης καὶ συμπάθειας. Ἡ Ἑλληνικὴ γῆ καὶ ὁ φιλόξενος λαὸς τῆς δὲν βλέπει τὸν Τούρκο ξένο ἀλλ' ἀδελφὸ του.

Εἰς τὸ συνταξιώτη μου κ. πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως καὶ εἰς τοὺς διανοουμένους μέ τοὺς ὁποίους συνωμίλησα, ἀπέπτυξα τὰ τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς Τουρκίας, τὴν δρᾶσι τῶν μορφωτικῶν συλλόγων Ἰσταμπούλ. Μὲ τὸ γραφεῖο τοῦ Τύπου συνεζητήσαμε τὸ δυνατό τῆς μεταφράσεως τῶν συγγραμμάτων τῶν δύο λαῶν μέ τὰ ὁποῖα τὰ ἔθνη μας θὰ γνωρισθοῦν καλλίτερα, ἐκδρομὰς κτλ.

Ἰδιαιτέρα σημασία ἔδωσαν στό ζήτημα τῆς ἐξελίξεως τῆς Τουρκίας τόσο τῆς Μουσουλμανίδος ὅσο καὶ τῆς Χριστιανῆς στό κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ πεδίο. Ἀνέφερα περιζοπὰς διαφόρων ὀμιλητριῶν μας μεταξὺ τῶν ὁποίων τῆς Ἰδὸς Ἀνδρονίκης Κοιτοπούλου ἀπὸ τὰ ἐκτεθέντα γυναικεῖα θέματά της καθὼς καὶ τῆς λογίας κ. Ἄννας Μανρομάτη.

Στὸ Κολυμπάρι Κισσάμου σι' ἀρχοντικὸ σπῆμι τοῦ φίλου κ. Μιχαὴλ Σαριδάκη, ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του, τὴ κόρη του Ἐδύχια, τὴν οἰκογένεια τοῦ κ. Μπιτσάκη, ἀπὸ τὸ καπετάνιο τὸ Μπέζο τὸ Μανώ-

λη, από τὸν ἀντιπρόσωπο τῶν καπνεμπόρων Παπαστράτου τὸ πλούσιο σιὴ ψυχὴ καὶ σιὴ καρδιά Μανώλη Φουράκη κι' ἀπ' ἄλλους ἔμαθα πολλὰ διαφωτιστικὰ σχετικὰ μὲ τὴ Γερμανικὴ κατοχὴ τῆς Κρήτης τὰ ὁποῖα θὰ ἐκθέσω μὲ διαλέξεις πού θὰ δώσω στὴ Τουρκία μὲ θέμα «αἱ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἐντυπώσεις μου». Ἔδωσα διαλέξεις στὰ Χανιά, στὸ Ρέθυμνο, στὸ Ἡράκλειο ὅπου γνώρισα λογοτέχνες, καλλιτέχνες, ιστοριογράφους ὅπως τοὺς κ. κ. Κυριάκο Μητσοιάκη, Γιάννη Κανακάκη, τὴ συμπαθεῖ κυρία του Δέλα Παλαιολόγου ἰατροδ-μικροβιολόγο, Νικ. Σταυρινίδη κι' ἄλλους.

Ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς μου στὸ Ἡράκλειο συνέπεσε μὲ τὴ σύμπηξι Παγκρητίου συνδέσμου Ἑλληνοτουρκικῆς φιλίας μὲ πρωτοεργάτη τὸν φίλο κ. Χασάν Μπαμπαζαδὲ καὶ μέλη τὸ ἀφρόκρεμα τοῦ Ἡρακλείου στρατηγοί, ἐπιστήμονες, ιστοριογράφοι, νομομαθεῖς κι' ἄλλοι. Πολὺ συνεκινήθηκα ἀπ' αὐτὸ τὸ νέο τεκμήριο τῆς γενετήρας μου καὶ συγχαίρω ὅλους. Διαβεβαίω ὅσους μὲ ἀκούουν ὅτι οἱ δύο λαοὶ ἔχουν μίαν καὶ μόνη καρδιά κι' ἓνα σκοπὸ τὴν εἰρήνην κι' ἀγάπην μετὰξὺ των. Πόσο θὰ εὐχαριστηθῶ ἂν οἱ λαοὶ μας γίνουν τὸ ἐπόδειγμα σ' ἄλλους λαοὺς οἱ ὁποῖοι γὰ παραμερίσουν τὰς διαφορὰς των καὶ ἐνωθῶν.

Μὲ τὴν ἐλπίδα αὐτὴ ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου στὸ μεγάλο Ἑλληνικὸ λαό, τὸν Μητροπολίτη Κρήτης Σεβ. κ. Εὐγένιον Φαλλιδάκη, τὸν πρωτοσύγκελον κ. Δημ. Βουρλάκη, τὸν Τύπον ὁ ὁποῖος μὲ τὰς θερμότερας ἐκδηλώσεις ἀνέγραψε τὰ τοῦ ταξιδίου μου καθὼς καὶ τὸ Ραδιοφωνικὸ σταθμὸ Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁμιλῶ».

Κατόπι ἡ ἐκφωνήτρια ἔκλεισε τὴν ὁμιλία μου κι' ἤρχισεν ἡ μουσικὴ τοῦ Σταθμοῦ. Εὐχαρίστησα ὅλους πού ἦσαν στὸ σταθμὸ κι' ἔφυγα ἱκανοποιημένος μὲ τὴ πεποίθησι ὅτι αὐτὴ ἡ ὁμιλία θὰ συντείνῃ κατὰ τι στὴ σύσφιξι τῶν σχέσεων τῶν δύο λαῶν μας. Ἡ ὁμιλία μου αὐτὴ ἐγινε τὰς 16 Σεπτεμβρίου 1950. Τὸ πρῶτ' ἦλθε στὸ Ξενοδοχεῖο ὁ φίλος καλλιτέχνης κ. Κανακάκης ὁ ὁποῖος μὲ πληροφορήσε ὅτι ἡ φωνή μου ἀκούσθηκε ὡραῖα, ἐπίσης ὁ κ. Λεφτέρης Παπάζογλου ὁ ὁποῖος μ' ἄκουσε ἀπὸ τὸ βαπόρι πού ἤρχετο ἀπὸ τὸ Πόρο, ἡ παλιά μου καμαριέρα ἡ ὁποία μοῦ εἶπε ὅτι ἀπὸ τὴ συνοικία Πλάκα ὅπου βρέθηκε, οἱ

ἄνθρωποι τοῦ σπητιοῦ ἔλεγαν ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν Τοῦρκος νὰ ὀμιλῇ τέτοια γλῶσσα Ἑλληνικὴ κι' ἐκεῖνη τοὺς διαφώτισε σχετικῶς. Ἀπὸ τὴ Κρήτη πήρα γραμματα ὅτι ἡ ὀμιλία μου ἔκαμε καλὴ αἴσθησι κι' ἀπὸ τὴν πόλι μας πολλοὶ μ' ἄκουσαν εὐκρινῶς.

Μὲ τὸν κ. Γιάννη Κανακάκη μετέβημε στὸ ἀτελιέ του τὸ ὁποῖο εἶναι στὴ συνοικία Γκίζη, 28 Νικηφ. Λῦτρα. Τὸ ἀτελιέ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρεῖς κάμερες συνεχιζόμενες ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, παράγκα ξύλινη μ' ἀρκετὰ φαρδιές χαρμάδες πὺ μπαίνει ὁ ἥλιος κι' ὁ ἀέρας κι' ἀναζωογονεῖ τὸ καλλιτέχνη ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπησχολημένος νὰ φτιάσῃ συμβολικὰ ἔργα φρικιαστικά, ἀποτρόπαια κι' ἀπάνθρωπα, συγχρόνως νὰ σκαλίζῃ ἀπάνω στὰ μάρμαρα ὀνόματα ἀθανάτων ἡρώων συμπατριωτῶν, φίλων καὶ συγγενῶν του καθῶς καὶ ἀνάγλυφα ἀθῶων ὑπάρξεων αἱ ὁποῖες ἐτυφεκίσθησαν ἀπὸ τοὺς Ναζὶ ἐπειδὴ ἔφεραν στὴ ψυχὴ των γιὰ τὴν ἀγάπη σιὴ πατρίδα ἓνα καντῆλι πὺ δὲ σβῦνει.

Τραγικὸ εἶναι αὐτὸ τὸ καθῆκο τοῦ καλλιτέχνη, μολαταῦτα ὁ ἐνθουσιασμός του ὅτι θὰ φέρῃ στὸ κόσμον μιὰ ζωντανὴ ἱστορία τοῦ ἐμπνέει θάρρος, ιδέες κι' ἐφευρέσεις. Πράγματι ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἰδῇ κανεὶς τὰ ἔργα τὰ παριστάνοντα τὴ πεῖνα, τὴ κηδεῖα μὲ τὸ ἀμάξι τῆς χέρας, τὸ διαβῆτη πὺ πέφτει καὶ πεθαίνει καὶ τὰ παρόμοια αἰσθάνεται κλονισμό. Ὅταν ὁμως κατόπι ρίψῃ μιὰ ματιὰ στὰ ἔργα τὰ ὁποῖα παριστάνουν τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος ἦτοι τὴ λεφτεριά, τὴ δόξα, τὸ σκλάβο πὺ σπᾶ τὲς ἀλυσίδες κλπ. μιὰ ζωογόνος δύναμις καὶ δικαία ὑπερηφάνεια κυριεύουν τὸ σῶμα του. Μὲ μεγαλοφυΐα, μὲ ἐμπνευσι, μὲ πνεῦμα εἶναι καμωμένο κάθ' ἓνα ἔργο τοῦ κ. Κανακάκη. Ὁ θαυμασμός κορυφοῦται τοῦ ἐπισκέπτου χωρὶς γὰ ἔχη κορεσμό. Κι' ὁ μετριοφρων Κρητικὸς καλλιτέχνης λέγει ὅτι καίτοι ζῆ σιὴν Ἀθήνα ἢ σκέψῃ του κατοικεῖ σιὴ Κρήτη, ὅτι αὐτὴ τοῦ ἐνέπνευσε τὰ ἔργα του καὶ γιὰ τοῦτο τὰ ἐπιστρέφει πάλι σιὴ Κρήτη διότι σ' αὐτὴν ἀνήκουν. Σιὴ διάλεξι μου στὰ Χανιά ἔδειξα τὴ φωτογραφία τοῦ Μαχάτμα

Γκάνδι στὸ κ. Κανακάκη ἢ ὁποία πολὺ τοῦ ἄρρεσε, τῇ παρακλήσει του τοῦ ἔστειλα ἀπὸ τὴ Πόλι μιὰ καὶ καθὼς μοῦ γράφει τὸν βρῖσκει πολὺ ἐκφραστικὸ καὶ θ' ἀρχίσῃ νὰ κάμῃ τὴ προτομὴ του. Ποῖος ἤλπιζε ποτὲ ὅτι τέτοια μιὰ τιμὴ στὸν Ἴνδὸ φιλόσοφο θὰ ἐγένετο ἀπὸ ἓνα μεγάλο γλύπτη κι' ἓνα ἀληθινὸ καλλιτέχνη.

Περιφέρομαι στὴν Ἀθήνα κι' ἀφίνω ἀντίο εἰς τὸν

Πρωθυπουργὸν φίλο κ. Βενιζέλο, τὸ διευθυντὴ τοῦ ἰδιαίτερου γραφείου του, τὸ Γεν. Διευθυντὴ τοῦ Πολιτικοῦ του γραφείου, τὸν ἀντιπρόεδρο τῆς βουλῆς κ. Μπακλατζῆ κι' ἄλλους. Συνωμίλησα μὲ δημοσιογράφους καὶ διανοομένους οἱ ὁποῖοι μὲ πληροφοροῦν ὅτι ἡ κυκλοφορία τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη χάρις εἰς τὴν τελείαν ὀργάνωσι ἀποστολῆς καὶ διανομῆς. Ἡ κυκλοφορία τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων κυμαίνεται ἀπὸ 100,000—200,000, τῶν δὲ βιβλίων καὶ περιοδικῶν ἡ ἐκτύπωσις εἶναι ἄνω τῶν 50,000.

Κεφαλὴ κόρης Κοητικοπούλας.
ἔργον Γιάννη Κανακάκη

Στὴ Τουρκία ἡ ἐκτύπωσις τῶν βιβλίων σπανίως ὑπερβαίνει τὸν ἀριθμὸ τῶν 2000, ἐξ οὗ ἐξάγεται ὅτι στὴν Ἑλλάδα ποὺ ἔχει πληθυσμὸ 4—5 ἑκατομμύρια ἡ ἀνάγνωσις βιβλίου ἀντιστοιχεῖ ἓνα εἰς ἑκατόν, ἐνῶ εἰς τὴν Τουρκία ποὺ ἔχει πληθυσμὸ 20.000.000 καὶ οἱ γράφοντες καὶ διαβάζοντες εἶναι 4—5.000.000 ἀντιστοιχεῖ εἰς τοὺς ἐγγραμμάτους ἓν βιβλίον ἀνὰ 2500. Καὶ τοῦτο διότι σὲ μᾶς δὲν ὑπάρχει ὀργανωμένη ἢ διανομὴ τῶν βιβλίων μας.

Σχετικῶς μὲ τὴ μόρφωσι ὁ Μωάμεθ εἶπε ὅτι ὁ μορφωμένος δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι ἴσος μὲ τὸν ἀμόρ-

φωτο, ὁ θέλων ν' ἀντιληφθῆ τὸν κόσμο, ἢ ὁ ἐπιθυμῶν νὰ κερδίση τὴ παντοτεινὴ ζωὴ, ἢ ὁποῖος θέλει νὰ κερδίση τὴ παροῦσα καὶ τὴ μέλλουσα ζωὴ πρέπει νὰ μορφωθῆ.

Στὸ τράμ πηγαίνω στὴν Ὁμόνοια βλέπω τοὺς Μητροπολίτας Αἴνου καὶ Πριγκηποννήσων, βαδίζουν πεζῆ, φοροῦν τὰ παπαδίστικα ροῦχα καὶ φαίνονται ἀπορροφημένοι ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν ποὺ διεξαγάγουν. Ποῖος γνωρίζει τί θέμα νὰ τοὺς ἀπασχολῆ καὶ ποῦ νὰ μεταβαίνουν μ' αὐτὴ τὴ φορεσίαν. Φαίνεται κι' ἐκεῖνοι νὰ εἶναι ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας ὅτι τὸ ράσο κάνει τὸ παπᾶ.

Ἐγὼ μάρτυς μιᾶς συζητήσεως μεταξὺ δύο κοριτσιῶν ὑπαλλήλων τοῦ κεντρικοῦ Ταχυδρομείου Ἀθηνῶν ποὺ πῆγα νὰ δώσω ἓνα γράμμα. Στεκόμουνα σὲ μιὰ οὐρὰ μπροστὰ σ' ἓνα θυρίδιο κι' ἡ ὑπάλληλος ἔλεγε τῆς ἄλλης ὅτι τὸ φουστάνι τῆς Ἑλλης εἶναι μεταξωτὸ ντερνιὲ καὶ τὸ φερε ἀπὸ τὴν Ἰταλία κοστίζει πολλὰ ἑκατομμύρια. Ἡ συνάδελφος δὲν τὸ πίστευε κι' ἤρχισε ν' ἀπαριθμῆ σωρεία ἐπιχειρημάτων, ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ὑπάλληλοι ἀδιαφοροῦν γιὰ τοὺς πελάτες οἱ ὅποιοι στέκουν οὐρά. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πελάτας μὲ καθαρὰ κουτσαβακίστικη προφορὰ λέγει τῆς μιᾶς :

«Κοπέλλα, ἄφησε τὰ ξένα φουστάνια κι' ἑκατομμύρια, δῶσε μου ἓνα ἐσωτερικὸ ἀεροπορικὸ καὶ πέσμου τί θέλεις νὰ σοῦ τὸ φέρω γὼ ἀπὸ τὴν Ἀμερική.....» Τὰ δύο κορίτσια κύτταξαν τὸ κουτσαβάκι μ' ἓνα ἄγριο γεμᾶτο κακία θηλυκὸ μάτι, σιῶπησαν κι' ἤρχισαν νὰ πωλοῦν γραμματόσημα, κουνῶντας τὴ κεφαλὴ γιὰ τὴ πειθαρχικὴ ποινὴ ποὺ τῶν ἐπέβαλλε τὸ κουτσαβάκι.

Μὲ τὲς ἀποσκευές μου βρίσκομαι στὸ Λιμεναρχεῖο Πειραιῶς, δίδω τὸ πασαπόρτι μου τοῦ Λιμενάρχου ὁ ὅποιος μόλις εἶδε τ' ὄνομά μου σηκώνεται ἀπὸ τὴ καθέκλα του καὶ μ' εὐχαριστεῖ γιὰ τὰ καλὰ λόγια τὰ ὅποια εἶπα καὶ θὰ πῶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας. Παρόμοιαι ἐκδηλώσεις μοῦ ἔγιναν ἀπὸ τὸ γραφεῖο ἐλέγχου συναλλαγματος καὶ τὸ Τελωνεῖο τοῦ Πειραιῶς. Μὲ τέτοιες ἀλησμόνητες ἐνδείξεις συμπαθείας κι' ἀγάπης πολὺ συγκινημένος

μπήκα στὸ Ἐθνικὸ βαπόρι «Ἄδανα» γιὰ νὰ πιστρέψω
στὴ Πόλι μέσφ Σμύρνης.

*Ἡ ἱστορία ἀναγράφουσα τὰ ὄνόματα
τῶν ἐκτελεσθέντων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν.*

Ἔργον γλύπτου Γιάννη Κανακάκη

Μεταξὺ τῶν ἐπιβατῶν κάνω τὴ γνωριμία τοῦ κ.
Γιώργη Καραγιάννη ὁ ὁποῖος εἶναι πρόεδρος τοῦ φιλολο-

γικοῦ κι' ἀναμορφωτικοῦ συλλόγου Ἀθηνῶν, μοῦ λέγει ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὸ Καδήκιοϊ καὶ πηγαίνει μὲ λαχτῶρα νὰ τὸ ξαναδῆ. Εἶμαι ὁ πρῶτος Τοῦρκος μὲ τὸν ὁποῖο συνομιλεῖ καὶ γιὰ τοῦτο εἶναι πολὺ εὐχαριστημένος πὺ τοῦ

παρουσιάστηκε ἡ εὐκαιρία νὰ μάθῃ ὅλα τὰ τῆς πατρίδος του ἐν ἐκτάσει. Μὲ χειμαρρώδη ρητορικὴ μοῦ ἐκθέτει πῶς ἔπεσε αἰχμάλωτος στοὺς συμμορίτας, τῆ ζωῆ πὺ πέρασε μαζύ των στὰ βουνὰ καὶ τί ὑπέστη, ὅλα εἶναι μιὰ ἀληθινὴ τραγωδία. Τὸ σημεῖο τὸ ὁποῖο μοῦ κάμε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση εἶναι ὅτι ὅταν καθὼς μοῦ εἶπε εἶδε τὸν ἑαυτό του μέσα στοὺς συμμορίτες κατ' ἀρχὰς ἀνησύχει γιὰ τὴ τύχη τῆς μητέρας καὶ κυρίας του, κατόπι μόνου τῆς μητέρας καὶ στὰ τελευταῖα μόνου καὶ μόνου τοῦ ἑαυτοῦ του.

Τὸ ζήτημα εἶναι ψυχολογικόν, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτό του, δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀγαπᾷ κι' ἄλλον. Ἡ ἀγάπη τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι δυνατὸ νὰ παραβληθῆ μὲ κοινὸ κορμὸ στὸν ὁποῖο ἀνθοῦν ἡ ἀγάπη τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἀντικειμένων. Ὅταν λοιπὸν βρεθῆ σ' ἀμηνανία τὸ πρῶτο τὸ ὁποῖο κυττάζει

Κρητικὸς ἔμπροσ ἑξὺς ἐκτελεστικὸν ἀπόσπασμα.

ἔργον Γιάννη Κανακάκη

νὰ σώσῃ εἶναι ὁ ἑαυτός του καὶ τότε δὲ διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὰ ζῶα. Σ' αὐτὸ τὸ σχεδὸν γενικὸ κανόνα μοναδικὴ ἐξαίρεσι κάνει ἡ δυστυχισμένη μάννα ἡ ὁποία πράγματι θυσιάζεται γιὰ τὰ παιδιὰ τῆς. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀληθινὸ τεκμήριον τῆς ἀγάπης.

Μὲ τὸ μέσο ἑνὸς ἄλλου ἐπιβάτου μὲ τὸν ὁποῖο πολὺ συνδιελέχθημεν καταγόμενο ἐκ Ρουμανίας ὀνόματι κ. Χαριτόπουλο γνώρισα τὴ Δεσποινίδα Ἑλένη Παλαιολόγου κάτοικον Πριγκήπου τῆς ὁποίας θαύμασα τὴν εὐφυΐα καὶ τὴν εὐρεία ἀντίληψι. Τί ὀρθὰ σκέπτεται καὶ τί ὠραῖα συζητεῖ, εἶναι μιὰ ἀπὸ τὰς πάρα πολὺ ὀλίγες γυναῖκες πού εἶδα ν' ἀναπτύσσουν τὰ γυναικεῖα ζητήματα μὲ τὸ πρῖσμα τῆς πραγματικότητος. Γιὰ τοῦτο δὲ συναντᾷ καμμιά δυσκολία ὅταν καυτηριάζει τὰ κακῶς ἔχοντα τῶν γυναικῶν καὶ ἐπίσης τῶν ἀνδρῶν!

Μὲ καράβι ἀρκετὰ καλό, παρέα δυσεύρετη καὶ θάλασσα καθρέπτη φθάσαμε στὴ Σμύρνη ὅπου κοντρολλαριστήκαμε ἀπὸ τὴν Ἀστυνομία καὶ τὸ Τελωνεῖο. Κατόπι ἀπὸ μικρὰ παραμονή στὴ Σμύρνη ἀναχωρήσαμε μὲ τὸ ἴδιο κέφι, τὴν ἐπομένη 25 Σεπτεμβρίου 1950 πρωτὶ πρωτὶ φάνηκε ἡ Πόλι ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχα ἀπομακρυνθῆ πρὸ 35 ὁλόκληρες μέρες. Ἔτσι ἔκλεισε τὸ ταξίδι μου τὸ ὁποῖο ὠνειρεύομουν να κάμω τώρα καὶ τόσα χρόνια καὶ τὸ ὁποῖο ἀξιῶθηκα νὰ πραγματοποιήσω τὸν Αὐγούστο 1950. Ἀπὸ τὰς πρῶτες δουλειές πού ἔκαμα ἅμα πάτησα τὰ χῶματα τῆς Πόλις, ἦτο νὰ εὐχαριστήσω ἕνα πρὸς ἕνα ὄσους μὲ δέχθησαν κι' ἐνδιεφέρθησαν γιὰ τὸ ταπεινὸ πρόσωπό μου. Φυσικὰ μεταξὺ τούτων συγκαταλέγεται κι' ὁ φίλος Πρωθυπουργὸς Ἐξοχ. Σοφοκλῆς Βενιζέλος, ὅστις εὐαρεστήθηκε νὰ μοῦ ἀπαντήσῃ μὲ τὴν ἐξῆς φιλόφρονα ἐπιστολὴν :

•Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Ἀθῆναι τῆ 12 Ὀκτωβρίου 1950
Φίλε κ. Μολλά,

Μὲ συγκίνησιν καὶ χαρὰν ἔλαβον γινῶσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστολῆς σας.

Ἡ φιλοξενία διὰ τοὺς Ἕλληνας εἶναι μία μακρὰ παράδοσις ἀπέναντι ὅλων τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς χώρας μας, εἴμεθα ὁμως ἰδιαίτερος εὐτυχεῖς ὅταν δεχόμεθα ἐκλεκτοὺς φίλους καὶ δὴ ἐκπροσώπους συμμάχου δυνάμεως.

Ὅπως οἱ κίνδυνοι οἱ ὁποῖοι ἀπειλοῦν τὰς δύο χώρας μας εἶναι κοινοὶ ἔτσι καὶ αἱ ἡμέρες εὐημερίας θὰ φθάσουν μόνον μὲ στενήν

συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαίαν κατανόησιν τῶν ἀναγκῶν τῶν δύο λαῶν. Γνωρίζω πόσον ἀγνὸς φίλος τῆς Ἑλλάδος εἶσθε καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ συνεχίσετε ἐργαζόμενος πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν διὰ τὴν σύσφιγξιν τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Φιλικώτατα ὑμέτερος.

(ὑπογραφή) Σ. Βενιζέλος*

Εἶναι ἓνα πολὺ ὥραϊο μέτρο ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐκθέσῃ τοὺς ἀναγνώστας του μὲ τὴ πρώτη σελίδα τοῦ βιβλίου του, τὸ σκοπὸ τὸν ὁποῖο ἐπιδιώκει. Ἀλλὰ διατὶ νὰ μὴ κάνῃ τὸ ἴδιο κι' ὅταν θὰ κλείσῃ τὸ ἔργο του;

*Ἐγραψα ὅ,τι εἶδα, ὅ,τι ἐνόησα, ὅ,τι αἰσθάνθηκα κι' ὅ,τι γνώρισα. Μ' αὐτὰ θέλησα νὰ δώσω τοὺς ἀναγνώστας μου σαφεῖ εἰκόνα τῆς καταστάσεως στὴν Ἑλλάδα, καὶ ν' ἀποδείξω πόσο βαθειὰ εἶναι χαραγμένη ἡ φιλία τῶν δύο λαῶν μας. Σήμερο ὁμιλοῦμε ἡμεῖς, αὐριο θὰ εἶναι ἡ σειρά τῶν ἱστορικῶν. Ἐὰν κατώρθωσα νὰ περιγράψω τὴ κατάστασι στὴν Ἑλλάδα ὅπως ἔχει, τότε θὰ ἔχω πετύχει τοῦ σκοποῦ μου καὶ θὰ λογίζωμαι εὐτυχής.

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

Ἐξέγερσις Κρήτης 1941

ἔργον γλύπτου Γιάννη Κανακάκη

27/7
16/11
3-7

Ἐλευθερία
ἔργον γλύπτου Γιάννη Καρακάκη

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΕΤΟΙΜΟΝ ΠΡΟΣ ΕΚΤΥΠΩΣΙΝ

«Ο Μαχάτμα Γκάντι καὶ ἡ ἀνθρωπι-
στικὴ του δρα̃σις».

Ἐκτενεστάτη περιγραφὴ ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ
μεγάλου Ἰνδοῦ φιλοσόφου, τὰ τῆς δολοφονίας,
κηδείας, τὰ συλλυπητήρια τηλεγραφήματα καὶ τὰ
σχετικὰ ἄρθρα τῶν σπουδαιότερων ἑφημερίδων
τῆς ὑφηλίου.

Τιμᾶται 225 γρόσια.

Basimevi : M. Kostantinopulos